

Sunniva Mjøen Østgaard

Contested heritage

En arkivteoretisk studie av årsaker til kulturell
ødeleggelse i Ukraina-krigen

Masteroppgave i Arkiv og dokumentasjonsforvaltning

Veileder: Lars Christian Jenssen

Desember 2023

Sunniva Mjøen Østgaard

Contested heritage

En arkivteoretisk studie av årsaker til kulturell
ødeleggelse i Ukraina-krigen

Masteroppgave i Arkiv og dokumentasjonsforvaltning
Veileder: Lars Christian Jenssen
Desember 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne masteroppgaven anvender et arkivteoretisk perspektiv til å identifisere og analysere årsaker til at arkiv blir ødelagt i krig og væpnet konflikt. Gjennom en dokument- og litteraturstudie av et bredt utvalg av kontemporære kilder knyttet til den pågående krigen i Ukraina, undersøkes de russiske og ukrainske partenes forståelse av og perspektiv på arkivenes rolle i samfunnet.

Det er foreløpig gjort lite arkivteoretisk forskning på Russland-Ukraina-krigen og det har derfor vært nødvendig å benytte et særlig variert kildemateriale. Kildegrunnlaget for studien består av sekundærkilder i form av fag- og forskningslitteratur og primærkilder i form av avisartikler, kunngjøringer og nettsider. Da deler av kildematerialet består av ikke-vitenskapelige kilder, har det vært nødvendig å være ekstra kritisk i benyttelsen av disse.

Analysen finner at Russland og Ukraina opererer med en etnisk-kulturell forståelse av arkiv som betydningsfulle i minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbyggingen, og at dette er en sentral årsak til at de også blir ødelagt i krigen. Et videre funn er at begge parter også agerer på bakgrunn av en forståelse av arkiv i en mer administrativ og juridisk betydning. Denne forståelsen blir en sekundær motivasjon for Russland når det kommer til å både ødelegge og manipulere arkiv, og for Ukraina å forsøke å forhindre dette. En slik forståelse finner studien er knyttet til at de informasjonsbærende objektene i en slik sammenheng vil kunne underbygge eller avvise territoriale krav og følgelig rettferdiggjøre eller tilbakevise imperialistiske ambisjoner.

Abstract

This Master's Thesis uses an archival theoretical perspective to identify and analyze reasons for why archives are destroyed in war and armed conflict. Through a document and literature study of a wide selection of contemporary sources related to the ongoing war in Ukraine, the Russian and Ukrainian parties' understanding of and perspective on the role of archives in society is examined.

To date, little archival theoretical research has been done on the Russia-Ukraine war and it has therefore been necessary to use a particularly varied source material. The source base for the study consists of secondary sources in the form of specialist and research literature and primary sources in the form of newspaper articles, official statements and websites. As parts of the source material consist of non-scientific sources, it has been necessary to be extra critical in the use of these.

The analysis finds that Russia and Ukraine operate with an ethno-cultural understanding of archives as significant in memory construction, identity creation and nation-building, and that this is a key reason for why they are also destroyed in the war. A further finding is that both parties also act based on an understanding of archives in a more administrative and legal sense. This understanding becomes a secondary motivation for Russia when it comes to both destroying and manipulating archives, and for Ukraine to try to prevent it. Such an understanding, the study finds, is linked to the fact that the information-bearing objects in such a context have the capacity to substantiate or reject territorial claims, and consequently justify or refute imperialist ambitions.

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder Lars Christian Jenssen for konstruktive og oppmuntrende tilbakemeldinger. Takk til Ingunn Østgaard for flere runder med korrekturlesing og alt annet du har gjort for meg i denne perioden. Takk til medstudent Frida Petrine Sundet-Holm for uendelig mange «kaffemøter» med diskusjon av fag og annet «viktig». Takk til Randi Østgaard for økonomisk støtte slik at forfatteren har kunnet unne seg store mengder kaffe underveis i skriveprosessen. Takk til Sven Østgaard for uvurderlig hjelp i innspurten. Og sist til den som er minst, takk til hunden Frida for all kos og «støtte»

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	I
ABSTRACT	I
FORORD	III
1. INNLEDNING	1
1.1. PROBLEMSTILLING.....	4
1.2. BEGREPSFORKLARINGER.....	6
1.3. MOTIVASJON.....	8
1.4. TIDLIGERE FORSKNING.....	9
1.5. DISPOSISJON.....	12
2. TEORI OG METODE	15
2.1. HVORDAN VI FORSTÅR OG OPPFATTER ARKIV OG DOKUMENTASJON I DAG.....	15
2.2. ARKIVENES FORHOLD TIL MINNEKONSTRUKSJON, IDENTITETSSKAPING OG NASJONSBYGGING.....	19
2.2.1. Arkiv og minnekonstruksjon.....	20
2.2.2. Arkiv, kollektiv identitet og kollektivt minne.....	22
2.2.3. Arkiv, nasjonsbygging og nasjonal identitet.....	24
2.3. KVALITATIV FORSKNINGSMETODE.....	25
2.3.1. Metodisk tilnærming til kildematerialet.....	25
3. BAKGRUNN	31
3.1. HVORDAN HAR MAN HISTORISK JOBBET FOR Å SIKRE KULTURMINNER, OG MER SPESIFIKT ARKIV, I KRIG?.....	31
3.1.1. Sikring av kulturminner under 2. verdenskrig.....	31
3.1.2. Lovgivning som skal beskytte kulturarv under væpnede konflikter.....	32
3.1.3. Organisasjonsarbeid.....	35
3.2. HVORDAN UKRAINA ARBEIDER MED Å BESKYTTE OG BEVARE ARKIV.....	37
4. ARKIV I UKRAINA: MINNEKONSTRUKSJON, IDENTITETSSKAPING OG NASJONSBYGGING	40
4.1. UTVIKLINGEN AV EN NASJONAL IDENTITET I UKRAINA.....	40
4.2. ARKIVENES ROLLE I UKRAINSK MINNEKONSTRUKSJON, IDENTITETSSKAPING OG NASJONSBYGGING.....	42
4.2.1. Ukraine's Institute of National Memory.....	46
5. ARKIV I UKRAINA: SYSTEMATISK OG MÅLRETTET ØDELEGGELSE	49

5.1. EN ESTIMERING AV DOKUMENT OG ARKIVS VERDI I VÆPNEDE KONFLIKTER	49
5.1.1. Dokument	50
5.1.2. Arkiv	51
5.2. HVILKE TYPER KULTURELT BETINGET MATERIALE HAR VÆRT MÅL FOR RUSSENE ETTER DEN FULLSKALA INVASJONEN AV UKRAINA I 2022?	51
5.2.1. Chernihiv oblast og Kharkiv oblast	52
5.2.2. Kherson oblast	53
5.2.3. Kyiv	54
5.2.4. Luhansk oblast og Donetsk oblast	54
5.3. HVORFOR ØNSKER DET RUSSISKE REGIMET Å ØDELEGGE OG MANIPULERE ARKIVER I UKRAINA? ..56	
5.3.1. Ideologi og tankesett bak det russiske regimets systematiske ødeleggelse og manipulering av kulturarv i Ukraina	56
5.3.2. Rosarkhiv	61
5.4. HVA ER KONSEKVENSENE AV AT KULTUREIENDOM (ARKIV) BLIR ØDELAGT I KRIG?	63
5.4.1. Kulturelt folkemord	63
5.4.2. Konsekvensene av russiske ødeleggelse for Russland	65
5.5. «CONTESTED HERITAGE» - HVA SKJER NÅR EN NASJON ØDELEGGES SIN EGEN KULTURARV?	65
5.6. NOEN GENERELLE BETRAKTNINGER OM VERN AV KULTURMINNER MED BAKGRUNN I DET SPESIELLE TILFELLET UKRAINA	70
6. KONKLUSJON	71
6.1. HVILKE ÅRSAKER FINNER VI TIL AT ARKIV BLIR BEVISST ØDELAGT OG MANIPULERT AV OKKUPASJONSMAKTER I VÆPNEDE KONFLIKTER?	71
6.2. HVILKEN FORSTÅELSE OG HVILKE PERSPEKTIV TILLEGGES DEN UKRAINSKE BEFOLKNINGEN OG DE UKRAINSKE STYRKENE ARKIV OG DOKUMENTASJON, OG HVILKEN FORSTÅELSE OG HVILKE PERSPEKTIV TILLEGGES DET RUSSISKE REGIMET OG DE RUSSISKE STYRKENE ARKIV OG DOKUMENTASJON I DEN PÅGÅENDE KONFLIKTEN I UKRAINA?	75
6.3. REFLEKSJON: ARKIVTEORI SOM RAMMEVERK OG INSTRUMENT FOR Å BELYSE SPØRSMÅL OM KULTURELL ØDELEGGELSE I PÅGÅENDE VÆPNEDE KONFLIKTER	77
6.3.1. Refleksjon over metode	79
6.4. VIDERE FORSKNING	80
7. KILDER	82

1. Innledning

On February 25, 2022, the second day of the Russian full-scale invasion of Ukraine, the Russian forces fired on the building of the Security Service of Ukraine in Chernihiv. [...] The building [...] kept a KGB archive with a significant array of documentary material: about 13.000 declassified cases against Ukrainians repressed by the Soviet regime, as well as documents of the Soviet secret service. [...] Two missiles fired by Russian troops and the resulting fire damaged the roof and interiors of the SBU building. As a result of the fire, the archive was completely destroyed. The site that once held memories has now turned into a memory itself.¹

I 1954 ble den internasjonale Haagkonvensjonen, også kalt «The convention on the protection of cultural property in the event of armed conflict», vedtatt på initiativ fra UNESCO. Den blir i dag sett på som det viktigste juridiske instrumentet når det kommer til beskyttelsen av kulturarv i krigs- eller katastrofesituasjoner.² Et av de mer sentrale begrepene i lovverket er «cultural property», og i konvensjonen fremsettes følgende definisjon:

[...] movable or immovable property of great importance to the cultural heritage of every people, such as monuments of architecture, art or history, whether religious or secular; archaeological sites; groups of buildings which, as a whole, are of historical or artistic interest; works of art; manuscripts, books and other objects of artistic, historical or archaeological interest; as well as scientific collections and important collections of books or archives or of reproductions of property defined above [...].³

Det vil si at begrepet «cultural property», som på norsk kan oversettes til kulturelt betingede objekter eller kultureiendom, vil være de fysiske gjenstandene, områdene eller bygningene fra fortiden som det er knyttet historie og tradisjon til, og som følgelig er av stor betydning for menneskehetens kulturelle arv.

Den britiske kulturarvexperten Peter G. Stone, tidligere visepresident i *The Blue Shield International* og nåværende «UNESCO Chair in Cultural Property Protection and Peace» ved Universitetet i Newcastle, viser viktigheten av å bevare «cultural property» ved å poengtere at når kulturarv av denne typen går tapt, er den umulig å erstatte. På samme måte som et individ uten minner er et dysfunksjonelt individ, så kan også et fellesskap -et samfunn- uten minner, dets kulturarv, bli dysfunksjonelt.⁴ Følgelig kan vi tenke oss at det å ikke sikre kulturelt betingede objekter under for eksempel væpnede konflikter eller naturkatastrofer, kan ha langvarig innvirkning på et samfunn i etterkant av at selve krigshandlingen eller ødeleggelsen er over.

Stone presiserer videre at etter 2. verdenskrig, og etableringen av konkrete og omfattende lover som verdenssamfunnet kunne enes om, har det vært mindre systematisk ødeleggelse og stjeling av gjenstander knyttet til kultur og historie, i krig. Dette kommer av at denne typen objekter ikke lenger blir sett på som legitime krigsbytter for invaderende makter, og bombing og plyndring av kultureiendom er derfor ikke et like stort problem som det var for bare 100 år siden.⁵ Dette betyr likevel ikke at

---

¹ "Regional Department of the Security Service of Ukraine," Ukrainian institute, <https://ui.org.ua/en/postcard/regional-department-of-the-security-service-of-ukraine/>.

² Sanja Zgonjanin, "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict," *Libraries & Culture* 40, no. 2 (2005), s. 129

³ "Final Act of the Intergovernmental Conference on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Hague, 1954," (1954), <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000082464.>, s. 8

⁴ Peter G. Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict," *Museum International* 67, no. 1-4 (2015), s. 1

⁵ Ibid., s. 6

kulturelt betingede objekter er trygge fra å bli skadet eller ødelagt når krig og konflikt rammer. De siste 40 årene har vi sett eksempler på dette gjennom: de enorme ødeleggelsene av arkiv og bøker på Balkan under Jugoslaviakrigene på 90-tallet; brenningen av det nasjonale biblioteket og arkivet, og plyndringene av en rekke arkeologiske områder, under invasjonen av Irak i 2003; ødeleggelsen av kulturarv som er nærmere 4000 år gammel under krigen i Syria, som hadde sin oppstart i 2011 og fortsatt er pågående; og den fullskala invasjonen av Ukraina i 2022, hvor arkiv, monumenter, historiske bygninger og museum har blitt skadet og tilintetgjort som et resultat av krigshandlinger.⁶ Det er altså liten tvil om at kulturarv fortsatt blir ødelagt i krig.

Men, når vi nå viser til at kulturarv går tapt i krig og konflikt, hva er det egentlig da samfunnet, vi mennesker, mister? Ikke bare har kulturelt betingede objekter en verdi i form av at de er kulturskatter og kan ha høy pengeverdi, de kan også være kilder til minner, historier. Det betyr at når gjenstander og bygninger knyttet til kultur og historie blir ødelagt vil det ikke bare være et økonomisk tap, i tillegg risikerer vi at det fundamentet som er definerende for hvem vi er og hvordan vi forstår oss selv, forsvinner, da et kulturelt og historisk grunnlag er essensielt i en gruppe, et samfunn eller en nasjons kollektive minnekonstruksjon og identitetsskaping.

I Norge ratifiserte vi den tidligere nevnte Haagkonvensjonen i 1961 og i 1978 fikk vi en egen nasjonal lov, *Kulturminneloven*, som blant annet tar for seg hvordan vi på et nasjonalt plan skal håndtere kultureiendom i en krigssituasjon.⁷ Kulturminner og det hittil benyttede begrepet «cultural property» er ikke synonymmer, men ettersom loven definerer kulturminner som: «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til», vil vi kunne si at «cultural property» vil være et kulturminne i form av at det er fysiske «spor» knyttet til historiske hendelser og tradisjon.⁸ Videre i den samme bestemmelsen presiseres det at «kulturminner med deres egenart og variasjon skal vernes som en del av vår kulturarv og identitet» og at det er et «nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale og som et varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet».⁹ Altså underbygger bestemmelsen den forståelsen av kulturarv som vi har presentert ovenfor, hvor vi viste til at kulturelle objekter spiller en rolle i hvordan vi identifiserer oss.

Spørsmålet blir da, når vi i verden i dag vet betydningen kulturminner har for et samfunn, et folk, og hvordan disse objektene kan sies å være uerstattelige deler av vår historiske arv og vårt felles minne, hvordan kan det da ha seg at de fortsatt blir ødelagt i krig?

I tillegg til at plyndring og ødeleggelse av kulturarv tidligere har blitt ansett som legitimt i krig, er det også andre årsaker til at dette forekommer under væpnede konflikter. Et eksempel er at vern av kulturminner ikke regnes som viktig nok til å bli inkludert i planleggingsfasen før en krig, noe som igjen har gjort at kulturarvinstitusjoner gjerne blir neglisjert på lister over bygninger eller områder som skal unngås som

---

⁶ Zgonjanin, "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict.", s. 135 & s. 140, Yannis Hamilakis, "Iraq, Stewardship and 'the Record': An Ethical Crisis for Archaeology," *Public Archaeology* 3 (2003)., s. 104f, Benjamin Isakhan, "Understanding Heritage Destruction across the Middle East," Deakin University <https://disruptr.deakin.edu.au/society/understanding-heritage-destruction-across-the-%E2%80%AFmiddle-east%E2%80%AF/>. & "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by Unesco," UNESCO, <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.

⁷ Kulturminneloven, "Lov Om Kulturminner," (Lovdata, 1978). & "Haag-Konvensjonen Av 1954," <https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/hegra-festning/vernesituasjon/haag-konvensjonen-av-1954/>.

⁸ Kulturminneloven, "Lov Om Kulturminner."

⁹ Ibid.

militære mål.¹⁰ I den forbindelse kan det også nevnes at på grunn av at krigføring i dag sjelden forholder seg til etablerte frontlinjer, er det vanskelig å vite på forhånd hvor materiale eventuelt kan evakueres og lagres sikkert når en krigssituasjon oppstår.¹¹ Altså er det ikke kun mangel på vilje, det er også vanskelig å planlegge for en hypotetisk situasjon.

Den kanskje hyppigste årsaken til at kulturminner blir ødelagt i krig er at det skjer utilsiktet og ved en tilfeldighet, eller som et resultat av at militære mål blir bombet og beskyttet.¹² Dette er en grunn til kulturell ødeleggelse som okkupasjonsmakter kan «gjemme» seg bak i kjølvannet av en krig, når man skal ta stilling til om det ble utført krigsforbrytelser og om det er belegg for å stille noen for retten. Det er tross alt vanskelig å vise at ødeleggelsen var gjort med intensjon dersom man kan argumentere for at den var av militær nødvendighet.¹³

Kulturminner kan også bli ødelagt i krig fordi det er en mangel på militær bevissthet rundt det å faktisk skulle prøve å skjerme dem. Dette er kanskje ikke så rart, da det som regel er andre mer prekære forhold som må håndteres i en slik situasjon. Eksempler på dette kan være opprettholdelsen av grunnleggende behov som at befolkningen har tilgang på vann og elektrisitet, eller rett og slett det å unngå tap av menneskeliv. Videre vil også plyndring kunne være en grunn til at kulturarv blir et mål for invaderende makter, og historisk har dette vært en måte for et land å bygge opp sin krigsøkonomi. I dag er det ikke nødvendigvis nasjoner som stjeler lenger, men heller private underaktører som enten plyndrer til sine egne kolleksjoner eller for å selge objektene videre på det sorte markedet. Altså er plyndring ofte et resultat av økonomisk nødvendighet, og dersom det ikke hadde vært et ulovlig marked for kjøp og salg av antikviteter er det også sannsynlig at det ville vært mye mindre av denne typen lovbrudd.¹⁴

Avslutningsvis er det to årsaker til som kan nevnes i forbindelse med hvorfor kulturelle objekter ofte lider stor skade i krigssituasjoner. Den første er knyttet til forsømmelse av materiale og gjenstander. Denne forsømmelsen er gjerne påtvungen, noe som igjen kommer av at de som har ansvaret for kulturminnene tidvis vil måtte flykte på grunn av krigføringen.

Den andre grunnen er at enkelte ganger vil ødeleggelsen av kulturarv under en væpnet konflikt være målrettet, systematisk og en bevisst del av krigføringen.¹⁵ Dette var blant annet tilfellet når terrororganisasjonen ISIS i perioden 2014 til 2017 drev med målrettede angrep på pre-islamske monumenter og artefakter i Irak og Syria. For eksempel da de ødela den monumentale porten inn til Niniveh, hovedstaden i Assyrriket som varte i 700 år mellom 1300 fvt. og 600 fvt., med en bulldoser.¹⁶

Det kan være flere årsaker til at noen velger å bevisst ødelegge kulturarv i krig, og videre i undersøkelsen er det drøftingen av akkurat hva som får noen til å målbevisst ødelegge eller manipulere andres historie og kulturelle fundament, som kommer til å være i hovedfokus.

---

¹⁰ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 3

¹¹ Mattias Legnér, "The Protection of Movable Cultural Property in Wartime: Pre-Conflict Planning in Sweden," *International Journal of Cultural Property* 29, no. 3 (2022)., s. 279

¹² Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 6

¹³ Legnér, "The Protection of Movable Cultural Property in Wartime: Pre-Conflict Planning in Sweden.", s. 278

¹⁴ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 12

¹⁵ *Ibid.*, s. 3

¹⁶ Molly Enking, "Archaeologists Unearth 2,700-Year-Old Stone Carvings in Northern Iraq," *Smithsonian Magazine* <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/archeologists-unearth-ancient-stone-carvings-in-northern-iraqi-city-of-mosul-180980989/>.

1.1. Problemstilling

I denne oppgaven er det altså de intensjonelle årsakene bak ødeleggelsen av kultur i krig vi skal se nærmere på. Ettersom vi allerede har etablert i innledningen at kulturminner kan være alt fra bygninger og museumsgjenstander til arkivmateriale og bøker vil vi presisere at i denne undersøkelsen kommer det hovedsakelig til å omhandle kulturarv i form av arkiv.

Det å ødelegge arkiv er en eldgammel krigsstrategi, og historisk har det å få kontroll over arkivene vært et viktig verktøy for å vinne en krig.¹⁷ Følgelig blir det de bakenforliggende årsakene til at noen ønsker å ødelegge en annen politisk-, kulturell- eller etnisk gruppes historiske og kulturelle fundament, og delvis også deres juridiske og samfunnsviktige dokumentasjon, som skal undersøkes i denne masteroppgaven. Hovedproblemstillingen som skal besvares blir dermed som følger:

Hvilke årsaker finner vi til at arkiv blir bevisst ødelagt og manipulert av okkupasjonsmakter i væpnede konflikter?

Problemstillingen er omfattende, og årsakene til hvorfor noen med viten og vilje ønsker å ødelegge en annen nasjons kulturarv vil sannsynligvis variere fra konflikt til konflikt. En slik variasjon vil nok ikke hindre at man kan finne generelle motivasjoner og årsaker til hvorfor kulturarv blir ødelagt i krig, men kompleksiteten og flersidigheten i disse motivasjonene kan man si først kommer frem dersom man går i dybden på en spesifikk og situasjonsbetinget konflikt. Dette har ført til at vi i all hovedsak kommer til å benytte den pågående krigen mellom Russland og Ukraina (20.02.2022-d.d.) som undersøkelsesobjekt i denne oppgaven. En slik avgrensning vil i tillegg hjelpe oss med å snevre inn undersøkelsens omfang og rette fokus mot en konflikt som i liten grad er undersøkt i dette perspektivet.

Det er en kjensgjerning at det ofte kan være vanskelig å etablere en intensjon bak et angrep som har ført til skade eller ødeleggelse av kulturminner. I Ukraina derimot, på grunn av det store antallet kulturelt betingede objekter som har blitt skadet eller truet hittil i krigen, er det om ikke annet svært usannsynlig at russiske styrker prøver å unngå de under bombeangrep og i kamphandlinger.¹⁸ Det er i tillegg en historisk faktor her som gjør det sannsynlig at Russland målrettet ødelegger Ukrainas kulturarv som en del av sin militære strategi. Det er følgelig grunnlag for å tro at ved å sette søkelys på akkurat denne krigen, vil vi i empirien kunne finne flere innganger for å besvare problemstillingen. Både historiske og de kontemporære dimensjonene ved konflikten vil bli analysert i undersøkelsens hoveddel.

Russland og Ukraina har et komplekst forhold som går langt tilbake i tid. Dette gjør at det kommer til å være nødvendig å se på dagens konflikt også i et historisk perspektiv, da det tidligere forholdet mellom de to øst-slaviske landene vil kunne være med på å skape et bilde av hvorfor det kan være ønskelig å destruere eller manipulere arkiv og dokumentasjon i Ukraina i dag.

I problemformuleringen bruker vi ordet bevisst. Når en handling er bevisst betyr det at det ligger en intensjon bak og følgelig også en overbevisning, eller et tankesett. Som en konsekvens vil bevisst ødeleggelse av arkiv i krig ha et ideologisk formål, og derfor vil det å undersøke hva slags ideologisk tankegang som ligger til grunn for russiske styrkers ødeleggelser av kulturarv i Ukraina, bli en viktig del av undersøkelsen.

---

¹⁷ Lene Christensen, "Arkivering Som Motstandskamp," *Aksess 1*. (2022)., s. 11

¹⁸ Liesl Gerntholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia's War against Ukraine," (PEN America2022)., s. 22

Ved å se på intensjonene bak kulturell ødeleggelse vil man også kunne tydeliggjøre hvordan bevisst ødeleggelse av arkiv i væpnede konflikter henger sammen med arkivfeltet. For eksempel er det nærliggende å tenke at en okkupasjonsmakts ideologiske overbevisning vil være med på å styre hvilke perspektiv og tolkninger de tillegger arkiv og dokumentasjon, og da igjen hva slags type materiale som vil bli mål for ødeleggelse eller manipulasjon i en krigssituasjon. På samme måte kan vi se for oss at hvilke perspektiv og tolkninger det forsvarende landet tillegger arkivmaterialet og med det kulturminnene sine, også vil ha en betydning for hva en okkupasjonsmakt ødelegger og ikke. En underproblemstilling for vår undersøkelse blir dermed:

Hvilken forståelse og hvilke perspektiver tillegger den ukrainske befolkningen og de ukrainske styrkene arkiv og dokumentasjon, og hvilken forståelse og hvilke perspektiver tillegger det russiske regimet og de russiske styrkene arkiv og dokumentasjon, i den pågående krigen i Ukraina?

Denne sekundære problemstillingen vil altså kunne gi oss ytterligere svar på hva slags type arkiver som blir ødelagt under dagens konflikt i Ukraina, samtidig som den vil kunne vise hvordan arkiv kan fungere både i rollen som samfunnsviktig dokumentasjon og kulturarv. En mer utfyllende forklaring av disse to «rollene» vil bli gjort i undersøkelsens begrepsforklaring med en videre utdypelse i teoridelen. Før vi går videre er det viktig å påpeke at det er en årsak til at denne problemformuleringens ukrainske og russiske «side» ikke er identisk formulert. Altså at vi ønsker å undersøke forståelser og perspektiv gitt av ukrainske styrker og den ukrainske *befolkningen*, og russiske styrker og det russiske *regimet*, handler om hvor krigen for øyeblikket pågår. Den ukrainske befolkningens perspektiv og forståelse av arkiver er relevant i denne studien fordi de også er en del av den daglige beskyttelsen og bruken av dette materialet. Det vil altså kunne være begrensende dersom man kun skulle sett på hvilke(n) forståelse(r) den ukrainske regjeringen tillegger denne typen informasjonsbærende objekter i en slik sammenheng.

Når det ligger «en intensjon» til grunn fordrer det at man også har en viss ide om hva som vil kunne bli utfallet av en handling. Følgelig vil det være relevant å se på hva som er konsekvensene av å ødelegge arkiv i krig, både for landet som blir invadert, men også landet som invaderer. Implisitt i dette ligger det mer spesifikt hvilken betydning denne typen ødeleggelse vil ha for ukrainsk kulturarv og historieskriving og følgelig også den nasjonale identiteten og samfunnets kollektive minne.

Ettersom oppgaven i all hovedsak benytter en spesifikk konflikt som eksempel på ødeleggelsen av kulturminner i krig, vil undersøkelsen naturlig avgrenses i tid deretter. I tillegg vil det være en avgrensing på bakgrunn av lovgivningen knyttet til ødeleggelsen av kulturarv i krig, da lovgivningen som vi kjenner den i dag først kom til etter 2. verdenskrig. Det betyr at vi for det meste kommer til å forholde oss til nyere konflikter dersom vi, utenom krigen i Ukraina, nevner andre krigssituasjoner knyttet til samme tematikk.

I tillegg, på grunn av at vi har valgt å benytte oss av en pågående konflikt som empirisk objekt for denne undersøkelsen, må vi også forholde oss til at det ikke eksisterer en naturlig avgrensning i kildematerialet som benyttes. Krigen er ganske enkelt ikke over. For denne studiens del er det derfor satt en øvre grense av praktiske hensyn til september 2023. Altså forholder vi oss til konflikten slik den har vært frem til september 2023.

1.2. Begrepsforklaringer

Før vi går nærmere inn på faglige motivasjoner vi har for å skrive denne oppgaven og hvordan vi skal besvare undersøkelsesspørsmålet, er det nødvendig å definere begreper som vil være sentrale i den videre undersøkelsen, samt etablere hvordan de henger sammen med hverandre og med problemstillingen.

Innledningsvis viste vi at ifølge norsk lov vil **kulturminner** være «alle spor etter menneskelige handlinger i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til». Videre viser riksarkivaren til at det ofte skiller mellom løse og faste kulturminner og at de kan enten være fra tidligere tider eller fra vår egen tid.¹⁹ Et annet begrep, som vi også nevnte innledningsvis og som blir hyppig brukt i internasjonal lovgivning, er «**cultural property**». Ifølge Haagkonvensjonen av 1954 defineres dette begrepet som «movable or immovable property of great importance to the cultural heritage of every people».²⁰ Altså kan man se en sammenheng mellom det norske begrepet kulturminne og det engelske begrepet «cultural property», da begge kan defineres som løse og faste objekter med en kulturell og historisk betydning.

Ettersom vi forsøker å forstå et ukrainsk perspektiv i denne oppgaven, vil det også være nødvendig å etablere hvordan man definerer kulturminne, eller «cultural property», i det ukrainske lovverket. Dette har ført til at vi i delen av ukrainsk lov som tar for seg beskyttelsen av kulturarv har merket oss begrepet «**Object of cultural heritage**», hvis definisjon er som følger:

A prominent place, a construction (creation), a complex (ensemble), their parts, related movable items, and also territories or water objects, other natural, natural-and-anthropological or created by people objects, irrespectively of safe keeping condition, that preserved until our time its values from archaeological, aesthetic, ethnological, historical, architectural, creative, scientific or art point of view and have saved their authenticity.²¹

Definisjonen av «object of cultural heritage» har likhetstrekk med både definisjonen på kulturminner og «cultural property», da også den kan knyttes til både faste og løse objekter. Det betyr at når vi videre i denne undersøkelsen benytter begrepet kulturminner, kan det forstås som en norsk oversettelse tilnærmet likt betydningen i både «objects of cultural heritage» og «cultural property».

Når det er snakk om denne typen kulturelt betingede objekter er det også ofte snakk om kulturarv, eller «**cultural heritage**», og man kan si de tre nevnte begrepene alle vil falle inn under dette mer altomfattende begrepet. Det har sammenheng med at kulturarv gjerne deles inn i to kategorier: **den materielle kulturarven** og den **immaterielle kulturarven**. Altså vil kulturminner, «cultural property» og «objects of cultural heritage» kunne forstås som underkategorier av begrepet materiell kulturarv, da alle definisjonene omfatter gjenstander, bygninger eller områder av kulturell og historisk verdi. Ettersom definisjonen av «cultural property» inkluderer «manuscripts, books and other objects of artistic, historical or archaeological interest» og «scientific collections and important collections of books or archives», vil **arkiv** være en del av en nasjon, et samfunn, eller en gruppes kulturminner og følgelig også den materielle kulturarven.²² Dette kan også underbygges av at UNESCO-konvensjonen av 1970, som er en videreutvikling av forskriftene fra 1954, definerer «cultural property» som: «rare

¹⁹ "Ordliste Med Ordforklaringer - Bokmål," Riksantikvaren, <https://www.riksantikvaren.no/ordlister-med-ordforklaringer-bokmal/#lost-kulturminne>.

²⁰ "Defining Cultural Heritage and Cultural Property," The blue shield, <https://theblueshield.org/defining-cultural-heritage-and-cultural-property/>.

²¹ "The Law of Ukraine on Protection of Cultural Heritage," (UNESCO, 2000)., s. 1f

²² "Defining Cultural Heritage and Cultural Property".

manuscripts and incunabula, old books, documents and publications of special interest and archives».

Altså viser utviklingen av disse «lov-standardene» hvordan «arkiv», hva enn man måtte legge i begrepet, i økende grad blir sett på som en del av et fellesskaps kulturelle arv, og følgelig også som objekter det er viktig å ta vare på for ettertiden.²³ For vår undersøkelse er dette viktig å slå fast, da vi i det følgende i stor grad kommer til å benytte oss av begrepene kulturminner og kulturarv som beskrivende for arkiv.

Vi har nå etablert sammenhengen mellom arkiv og kulturarv, og følgelig vist hvorfor kulturaspektet alltid er sentralt omkring en diskusjon rundt arkiv, og derfor også vil være det i den videre undersøkelsen vår. Av betydning er også hvordan vi velger å definere **arkiv**, et komplekst begrep som ofte vil defineres forskjellig av forskjellige mennesker. Vi skal gå mer i dybden på kompleksiteten til dette begrepet i oppgavens teoridel, men likevel er det viktig for oss å etablere allerede nå hvordan vi har valgt å forstå arkiv i denne undersøkelsen: I all hovedsak kommer vi til å begrense begrepet til å omfatte eldre skrevet materiale bevart i forskjellige typer minneinstitusjoner, og da ikke bare arkivinstitusjoner, men også bibliotek og museum for eksempel.

I forbindelse med at vi fremsetter denne definisjonen av arkiv er det også relevant å nevne at betydningen av arkiv vil kunne variere etter hvilken forståelse og tolkning man tillegger materialet. Som en følge kommer vi i denne oppgaven også til å se på arkiv fra et juridisk og «dokumenterende» perspektiv, i tillegg til den kulturelle betydningen og sammenhengen vi allerede har etablert. Likevel, på grunn av at arkiv og dokumentasjon kan tillegges flere «perspektiver» på en og samme tid, gjør dette at de informasjonsbærende objektene med en sterk kulturell betydning også kan være viktige for mer rettslig og administrativt samfunnsbruk. Altså utelukker ikke en forståelse som legger vekt på den kulturelle betydningen til et arkiv, at det samme materialet også kan spille en rolle i mer dokumenterende og juridiske settinger. Det er verdt å nevne begge forståelsene, da det at vi i det følgende kommer til å referere til arkiv som kulturarv ikke automatisk gjør at arkiv ikke kan ha betydning i andre samfunnsoppretholdende prosesser. Det er likevel viktig å presisere at vi kommer hovedsakelig til å forstå arkiv i en kulturell setting, derav også det store fokuset vi kommer til å ha på betydningen av kulturminner i opprettholdelsen av nasjoners selvforståelse, identitetsskaping, minnekonstruksjon og nasjonsbygging. Vi skal komme tilbake til dette aspektet ved arkiv i oppgavens teoridel.

Det som gjør det nødvendig å vise til en flersidig forståelse av arkiv og dokument, handler om at det kan ligge forskjellige årsaker til grunn for ødeleggelsen av materiale etter hvilken forståelse og tolkning man tillegger det. Vi ser det derfor som ønskelig å gjøre rom i oppgaven til å kunne ta forbehold om at arkiv også kan ha blitt ødelagt av andre grunner enn kun de knyttet til en motivasjon som er kulturelt betinget.

Den sammensatte forståelsen av arkiv gjør også at vi ikke bare kan knytte arkiv til en materiell kulturarv, men også til en **immateriell kulturarv**. For kulturminneforvaltningen er den immaterielle kulturarven knyttet til det vi ikke kan ta på ved et kulturminne og begrepet defineres derfor ofte som: praksis, framstilling, uttrykk, kunnskap og ferdigheter.²⁴ Det vil si, at selv om det fysiske arkivet er en del av den materielle kulturarven, vil arkivmaterialet, dersom det blir lest, påført tolkningsprosesser og videre brukt, kunne være kilde til den immaterielle kulturarven. Dette ved å for eksempel være nedtegnelser av tradisjoner, sagn og historiske hendelser. Det er likevel

---

²³ Douglas Cox, "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives," *Catholic University law review* (2010)., s. 1014f

²⁴ "Ordlister Med Ordforklaringer - Bokmål".

viktig å understreke at dersom arkivet skal kunne være kilde til denne mer abstrakte kulturarven fordrer det at materialet blir forstått og tolket av oss mennesker.

Det siste begrepet vi skal introdusere i denne begrepsforklaringen er **dokumentarv**, da det kan knyttes til både kulturminner og til arkiv.

De viktigste bevisene på menneskehetens intellektuelle og kulturelle bestrebelse finnes i dokumenter. De har mange former, fra papyrus, pergament og papir til moderne elektroniske dokument. Dokumenter er ofte både skjøre og sårbare og det er derfor en stor fare for at et betydelig antall med tiden vil kunne gå tapt.²⁵ UNESCO, gjennom deres «Memory of the world»-program, definerer dokumentarv som: «[...] those single documents – or groups of documents – of significant and enduring value to a community, a culture, a country or to humanity generally [...]».²⁶ I tillegg poengterer de at hver nasjons dokumentarv vil gjenspeile både dens minne og identitet, og følgelig bidra til å bestemme dens plass i det globale storsamfunnet.²⁷ Gitt denne definisjonen kan man si at dokumentarv indirekte er en del av kulturarv og kulturminner ved å være «cultural property» i form av arkiv og dokumenter som er særdeles viktige for samfunnets hukommelse og minne.

1.3. Motivasjon

En vesentlig motivasjon for å skrive denne oppgaven er de mange forekomstene av kulturell ødeleggelse, og derav også ødeleggelsen av arkiver, som for tiden skjer i Ukraina. Hadde ikke verdenssamfunnet fått vite om denne omfattende destruksjonen av kultureiendom av internasjonal presse og organisasjoner knyttet til kultur og historie, ville vi sannsynligvis heller ikke skrevet om dette temaet i denne masteroppgaven. I tillegg er krig en tilstand som vil bringe frem andre sider ved arkivene enn de man for eksempel ser i fredstid. Det er en situasjon som aksentuerer betydningen og rollen arkiv har som samfunnsaktuell dokumentasjon og informasjon, samt som et symbolsk grunnlag for dannelsen av fellesskap og identiteter.

Dette bringer oss til en sekundær motivasjon for å gjennomføre denne undersøkelsen, nemlig at kulturarvaspektet sjelden er noe man tenker på i forbindelse med krig og konflikt. Forståelig nok, fra et moralsk perspektiv, er det som regel menneskelig lidelse, heller enn noen form for kulturell destruksjon, som får oppmerksomhet fra humanitære hjelpeorganisasjoner, media og domstolene.²⁸ Det er likevel uunngåelig at en væpnet konflikt ikke vil ha noen som helst påvirkning på kultureiendom eller kulturarv generelt. I krig blir steder og gjenstander skadet og ødelagt, enten det er bevisst eller utilsiktet.²⁹

Videre vil en tredje motivasjon være å benytte ikke-norske kilder for å utvide den norske forskningen på området. Dette kommer av at det per dags dato er begrenset med norskskrevet litteratur som tar for seg ødeleggelsen av kulturarv i krig. Det eksisterer en god del litteratur skrevet på engelsk, men også her er det en mangel på litteratur som spesifikt tar for seg ødeleggelsen av arkiv, og følgelig dokumentarv som en del av kulturarv. Heller fokuseres det ofte på ødeleggelsen av museumsgjenstander,

---

²⁵ George Boston, "Safeguarding the Documentary Heritage: A Guid to Standards, Recommended Practices and Reference Literature Related to the Preservation of Documents of All Kinds," (1998), <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000112676>.

²⁶ MoW Guidelines Review Group, "Unesco Memory of the World Programme: General Guidelines," (2017)., s. 11

²⁷ Ibid.

²⁸ Kateryna Busol, "Crimea 'S Occupation Exemplifies the Threat of Attacks on Cultural Heritage," Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2020/02/crimeas-occupation-exemplifies-threat-attacks-cultural-heritage>.

²⁹ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 1

monumenter eller historiske bygninger. Det betyr at vi med denne oppgaven ønsker å utvide både det norske forskningsfeltet som tar for seg generell ødeleggelse av kulturarv i krig, og det som mer spesifikt ser på ødeleggelsen av kulturarv i form av arkiv, i krig. I tillegg, nettopp fordi krigen i Ukraina er pågående, er den også svært samfunnsaktuell. Dette er noe som skjer akkurat nå, og man får ny informasjon om ødeleggelser og kapringer hver eneste dag. Altså vil det være behov for forskning på området, og kanskje kan man forstå denne spesifikke konflikten bedre ved å knytte den til historiske situasjoner og hendelser, både i forholdet mellom Russland og Ukraina, men også med tanke på hvordan man har håndtert kulturell ødeleggelse i krig tidligere.

En fjerde motivasjon vil kunne knyttes til kompleksiteten i forholdet mellom Ukraina og Russland. Når to land har en såpass lang og komplisert historie som de to, blir det særlig interessant å undersøke motivasjoner og intensjoner bak kulturell ødeleggelse. Dette kommer av at de to landene deler en god del kulturarv, da de oppgjennom historien også har delt både landegrensener og politisk maktapparat. Altså virker det sannsynlig at ødeleggelsen av kulturelt betingede objekter kan bli spesielt innviklet, da en god del kulturarv vil være omstridt i form av at begge nasjonene enten vil ta «eierskap» over kulturminner og den eventuelle historien knyttet til, eller «løsrive seg» fra en historie som kan undergrave enten selvstendighet, som Ukraina ønsker, eller et samlet østslavisk rike, som virker å være den russiske regjeringens ultimate mål. Den fjerde motivasjonen handler altså om å plassere arkiv i en kontekst og sammenheng som de svært ofte inngår i, nemlig som et redskap i politisk maktkamp.

En siste motivasjon som kan nevnes vil ha sammenheng med den økende problematikken knyttet til desinformasjon og forfalskning av kilder. Ved å se på hvorfor arkiv og dokument blir målrettet ødelagt eller manipulert i krigssituasjoner vil vi også kunne skissere et bilde av hvor viktig det er å ha tilgang på troverdig informasjon i et samfunn, å kunne stole på de etatene og organisasjonene som formidler og forvalter materiale informasjonen finnes i. Altså vil oppgaven kunne være med på å bevisstgjøre betydningen av dokumentasjon i verden i dag. Dette vil også være et aspekt som er relevant for hvordan vi i fremtiden skal forholde oss til forvaltning av dokumentasjon, og hvorfor dette kanskje er spesielt viktig i etterkant av en krig.

1.4. Tidligere forskning

Det eksisterer en mengde arbeider som tar for seg ødeleggelsen av kulturarv og kulturminner i krig, og da gjerne med spesifikke konflikter som gjenstand for studien. Selv om ødeleggelsen av kulturarv i krig har skjedd til alle tider var det altså først med Haagkonvensjonen på 50-tallet man fikk etablert en mer omfattende og presis definisjon på kulturarv i det internasjonale lovverket, som igjen ble utvidet med to protokoller på 70-tallet og revidert på 90-tallet.³⁰ I og med at det er denne operative forståelse og definisjon av kulturminner vi finner i Haagkonvensjonen, som er sentral i vår undersøkelse, vil vi ha et relativt tidsavgrenset tilfang av tidligere forskning. Det kan videre presiseres at hovedvekten av litteratur som har hatt relevans for denne oppgaven er produsert etter 1990.

Gitt problemstillingens spesifikke fokus på arkiv, er det en orientering mot tidligere forskning som fokuserer på kulturminner som arkiv og dokument som har størst relevans. Denne litteraturen befinner seg i sin tur innenfor et større forskningsfelt som forstår og opererer med kulturminner og kulturarv i videre termer.

---

³⁰ Zgonjanin, "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict.", s. 131

Det er relevant å etablere en tidsbegrensning basert på definisjoner og forståelsen av begrep, da det først er i de nyere lovtekstene, som vi skal komme tilbake til, at arkiv mer eksplisitt har blitt definert som en del av en nasjons kulturarv.³¹ Så selv om bevisst ødeleggelse av både arkiv og annen kulturarv har vært en militær strategi i flere århundrer, har ikke verdenssamfunnet eksplisitt gjennom lovgivning definert hva som inngår i kulturarv, hva som regnes som bevisst ødeleggelse, at en slik bevisst ødeleggelse er en forbrytelse og hvordan slike forbrytelser skal straffeforfølges i ettertid.³² Som en følge er mye av litteraturen med dette temaet også knyttet til konflikter i nyere tid. I den forbindelse kan det nevnes at første gang UNESCO ble rettslig involvert i en krig, og hvor disse forskriftene ble tatt i bruk, var Bosnia-krigen i 1992-95.³³ Dette har gjort at mye av det som er skrevet om ødeleggelsen av kulturarv under væpnede konflikter viser til balkankrigene og da gjerne mer spesifikt den nevnte Bosnia-krigen i 1992 og Kosovokrigen i 1999. Av relevante studier her kan nevnes: *Battlefields, tools, and targets: archives and armed conflict* (2005) av Patricia Nugent; *Crimes of war. Crimes of peace: Destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s* (2007) av András J. Riedlmayer; *The prosecution of war crimes for the destruction of libraries and archives during times of armed conflict* (2005) av Sanja Zgonjanin; *Ukraine and Bosnia: wars to eradicate people, their culture and memory* (2022) av Peggy McInerny.

Bibliotekar András Riedlmayer har skrevet flere akademiske artikler om kulturell ødeleggelse og balkankrigene og han vitnet faktisk foran den amerikanske kongressen i 1995 med et ønske om å etablere en presedens som gikk ut på å spesifikt straffeforfølge enkeltpersoner for forbrytelser mot kultur.³⁴ I 1999 beskrev Riedlmayer hvordan offentlige dokument og arkiver, nesten hele det dokumentariske grunnlaget for den fungerende regjeringen og et fungerende samfunn i Kosovo, ble fjernet fra Beograd.³⁵ Videre viser studien *Ukraine and Bosnia: wars to eradicate people, their culture and memory* av Peggy McInerny, at bare noen år tidligere ødela bombingene av det nasjonale biblioteket i Bosnia over 1,5 millioner bøker og skrevne dokument. Dette blir i dag ansett som det mest omfattende eksempelet på intensjonell bokbrenning i nyere tid.³⁶ Det er altså ikke så rart at Balkankrigene blir brukt som eksempel på kulturell ødeleggelse, og da kanskje mer spesifikt ødeleggelsen av arkiv og dokument, i større studier som tar for seg denne typen tematikk.

Som en delvis følge av den opparbeidede kunnskapen rundt de massive kulturelle ødeleggelsene på Balkan, har andre konflikter, som for eksempel den i Irak etter 2003, blitt fulgt nøye.³⁷ En konsekvens av dette har dermed blitt at mye forskning på området retter fokus mot, eller i det minste nevner, kulturell ødeleggelse i Irak: *Archives and records in armed conflict: International law and the current debate over iraqi records and archives* (2010) av Douglas Cox; *Iraq, stewardship and «the record» - an ethical crisis for archaeology* (2003) av Yannis Hamilakis; *Battlefields, tools and targets: Archives and armed conflict* (2005) av Patricia Nugent; *The prosecution of war crimes for the*

---

³¹ "Final Act of the Intergovernmental Conference on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Hague, 1954".

³² Christensen, "Arkivering Som Motstandskamp.", s. 11

³³ Zgonjanin, "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict.", s. 139 & Patricia A. Nugent, "Battlefields, Tools, and Targets: Archives and Armed Conflict," *Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists* 23, no. 1 (2005)., s. 45

³⁴ Zgonjanin, "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict." s. 136

³⁵ András Riedlmayer, "Libraries and Archives in Kosovo: A Postwar Report," *International leads* 14, no. 1 (2000)., s. 2

³⁶ Peggy McInerny, "Ukraine and Bosnia: Wars to Eradicate People, Their Culture and Memory," UCLA center for European and Russian studies, <https://www.international.ucla.edu/euro/article/261090>.

³⁷ Nugent, "Battlefields, Tools, and Targets: Archives and Armed Conflict.", s. 45

destruction of libraries and archives during times of armed conflict (2005) av Sanja Zgonjanin; *The challenges of protecting heritage in times of armed conflict* (2018) av Peter Stone. Etter eskaleringen i Syria i 2011 finner vi også studier som nevner denne konflikten, et eksempel på dette er artikkelen: *The protection of movable cultural property in wartime: Pre-conflict planning in Sweden* (2023) av Mattias Legnér. Som tittelen tilsier er ikke konflikten i Syria hovedtema i denne undersøkelsen, men sammen med den pågående konflikten i Ukraina aktualiserer forfatteren studien ved å henvise til nyere og pågående kriger.

Siden den første russiske invasjonen av Ukraina i 2014 ser vi en økning av litteratur som tar for seg ukrainsk nasjonsbygging og identitetsskaping basert på kultur. Den fullskala invasjonen i februar 2022 har videre forsterket denne trenden, både i akademisk sammenheng, men også i dekingen til redaksjonelle nyheter og i uttalelser og erklæringer fra humanitære- og kulturelle organisasjoner. Forskingen virker å være så å si enig om at den russiske «kontrasten» og de russiske styrkenes «agresjon», bare forsterker den ukrainske identitetsfølelsen og nasjonalismen. Vi kan finne dette beskrevet i: *Competing nationalism, euromaidan and the Russian-Ukrainian conflict* (2015) og *Identity and nation-building in Ukraine: Defining the «other»* (2001) av Tara Kuzio og *Russias invasion has highlighted Ukraines nation-building progress* (2022) av Anders Åslund. Videre er det flere forskere og journalister som også kobler en slik trend til kultur, og hvordan kulturarv og kulturminner er med på å bygge opp under og forsterke et selvstendig og suverent Ukraina som en adskilt enhet fra Russland. Artikler som forsøker å belyse en slik tankegang er blant annet: *Arkivering som motstandskamp* (2022) av Lene Christiansen, *Ukrainian culture under attack: Erasure of the Ukrainian culture in Russias war against Ukraine* (2022) av Ayad Akhtar og *The cultural foundations of Ukrainian national identity* (2010) av Stephen Shulman.

Det er dog ikke kun i forbindelse med Ukraina vi ser en økning av litteratur som tar for seg begrepet identitet. De to siste tiårene har det vært et dominerende og drivende tema i akademisk diskurs som har krysset både disipliner og nasjonale grenser, og som inkluderer stemmer fra blant annet felt som historie, antropologi, litteraturteori, filosofi og kulturstudier. Diskursen om identitet har omfattet undersøkelser av nasjonale-, lokale-, statlige-, etniske-, kjønns-, klasse-, og samfunnsidentiteter, og da både i et individuelt perspektiv og i et gruppeperspektiv.³⁸ Dette kan man si også er tilfellet for den arkivvitenskapelige diskursen og følgelig vil det være et tredje perspektiv i denne undersøkelsen som inkluderes for å kunne skape en helhetlig forståelse av hvorfor russiske styrker bevisst ødelegger arkiv i Ukraina og hvorfor det er viktig for Ukraina å prøve å forhindre dette.

Vi har allerede nevnt to perspektiv: ødeleggelsen av kulturarv i krig, og Russlands rolle i ukrainsk nasjons- og identitetsskaping. Det tredje perspektiv som det vil være nødvendig å implementere er altså et *arkivperspektiv*. Et slikt perspektiv vil la oss knytte ukrainsk identitets- og nasjonsbygging til spørsmål om kulturell ødeleggelse. Det betyr at et litterært forskningsgrunnlag for denne oppgaven også er arkivvitenskapelig litteratur som kobler sammen arkiv og deres rolle i minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging, for eksempel: *We are what we collect, we collect what we are: Archives and the construction of identity* (2000) av Elisabeth Kaplan; *National archives, national memory? How national archives describe themselves and their mission* (2023) av Reine Rydén; *Archives and recordkeeping: Theory and practice* (2014) av Caroline Brown og

---

³⁸ Elisabeth Kaplan, "We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity," *The American Archivist* 63, no. 1 (2000), s. 145

Invoking "collective memory": mapping the emergence of a concept in archival science (2013) av Trond Jacobsen et. al.

Innad i det arkivvitenskaplige forskningsfeltet er det ikke konsensus rundt arkivs betydning i minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging. Dette kan man si har sammenheng med at arkiv og dokument kan spille flere forskjellige roller i samfunnet, og hvilken rolle man velger å legge vekt på vil også avgjøre betydningen arkiv spiller i prosessene minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging. Det er likevel relativt etablert at selv om arkiv ikke nødvendigvis er minner i seg selv, så vil de, dersom man påfører de tolkningsprosesser, kunne bli en kilde til erindring og skapelsen av en felles samfunnshukommelse. Videre vil dette minnefundamentet kunne brukes i konstruksjonen av felles identiteter og nasjonsbygging. Altså etablerer den tidligere forskningen en forbindelse mellom arkiv, og følgelig også kulturminner, identitetsskaping og nasjonsbygging.

Den russiske invasjonen av Ukraina har vart i snart to år og er dermed fortsatt en relativt ny konflikt. Det er publisert materiale som tar for seg tematikk knyttet til krigen, men det må sies at det fortsatt er et relativt nytt forskningsfelt. Spesielt hvis man ser bort fra at krigen i ukrainske øyne startet med okkupasjonen av Krym i 2014. Det betyr uansett at det så langt ikke er produsert mye forskning som knytter sammen tilsiktet ødeleggelse av arkiv under væpnede konflikter, og krigen i Ukraina anno 2022. Dette fører videre til at en god del av kildene vi benytter ikke er forskningslitteratur, men heller består av avisartikler, kunngjøringer og nettartikler produsert av kulturinstitusjoner og humanitære- og kulturelle hjelpeorganisasjoner. Altså gjør det at konflikten er såpass ny at vi må lete etter informasjon andre steder enn kun i ren forskningslitteratur. I den forbindelse har det også vært viktig, så langt det lar seg gjøre, å benytte seg av ukrainske kilder i undersøkelsen. Da enten oversatte tekster eller tekster skrevet for et utenlandsk publikum av ukrainske nyhetsredaksjoner.

1.5. Disposisjon

Den valgte problemformuleringen legger opp til å gjøre to ting på en gang: 1. Undersøke generelle årsaker til hvorfor okkupasjonsmakter bevisst ødelegger arkiv i krig, og 2. Undersøke årsaker til at Russland spesifikt ødelegger arkiv og dokument i Ukraina og hvorfor Ukraina ønsker å stoppe det, og hvilke arkivforståelser som ligger til grunn for disse strategiene. En slik vekselvirkning har ledet frem til en studie som er disponert på følgende måte:

Kapittel 2 – Teori og metode, innebærer i all hovedsak en gjennomgang og redegjørelse for teori knyttet til forståelsen og bruken av arkiv og dokument i dagens samfunn og rollen dette materialet spiller i minnekonstruksjon, nasjonsbygging og identitetsskaping. Med andre ord er det et kapittel knyttet til det tredje perspektivet nevnt i gjennomgangen av tidligere forskning, nemlig arkivperspektivet. Gitt at denne studien lener seg på ganske mange ulike typer og kategorier kilder, er det også nødvendig å gjøre en kildekritikkdrøfting. Blant annet tar vi for oss implikasjonene av å benytte aviser og nettsteder som kildegrunnlag i akademisk forskning og hvordan fenomener som «fake news», propaganda og desinformasjon potensielt kan gjøre seg gjeldende i denne typen kildemateriale.

Kapittel 3 – Bakgrunn, tar for seg internasjonal lovgivning og hvordan man historisk har jobbet med å sikre kulturarv i krig, og da særlig med fokus på arkiv. Vi ble introdusert for noen sentrale lovparagrafer og lovtekster knyttet til vern av kulturminner i oppgavens innledning. I dette kapittelet følger vi disse trådene videre og utforsker motivasjonen bak, og konsekvensene av, lovgivning og avtaleverk som har vokst fram i tiden fra 2. verdenskrig og til i dag. Å anvende 2. verdenskrig som en tidsmessig nedre

grense for denne bakgrunnsgjennomgangen kan vi motivere med at det vesentligste av lovgivning på dette feltet ble etablert i kjølvannet av ødeleggelsene i denne konflikten. I tillegg knytter vi beskyttelsen av kulturarv i krig til ikke-statlige organisasjoner og deres arbeid både under og før en krig. Avslutningsvis viser vi også til hvordan Ukraina jobber med bevaring og sikring av arkiv under dagens konflikt. Det er viktig å etablere et slikt bakteppe, da det sier noe om betydningen kultur, og med det også arkiver, tillegges i verden i dag. Videre viser det også hvordan verdenssamfunnet har fått en større forståelse for hvor viktig det er å prøve å bevare gjenstander, bygninger og materiale av denne art og hvilke potensielt katastrofale konsekvenser krig og konflikt kan ha på denne typen objekter.

Kapittel 4 – Ukrainsk nasjonsbygging, omhandler utviklingen av en nasjonal identitet og en nasjonalfølelse i Ukraina. Kapitlet viser sammenhengen mellom arkiv og dokumentasjon og oppbyggingen og opprettholdelsen av den ukrainske nasjonale identiteten og -felleskapsfølelsen. Videre vil forståelsen av en slik sammenheng kunne være med på å begrunne og anskueliggjøre de russiske intensjonene i ødeleggelsen av kulturarv i Ukraina. I tillegg vil vi i dette kapitlet rette spesifikt søkelys mot *Ukraine's Institute of National Memory*. I dette eksempelet vil vi se hvordan det å skape en nasjonal fellesskapsfølelse og et felles fundament for erindring og identitetsskaping ikke er uproblematisk prosesser, og at disse kan være særlig vanskelige i et multi-etnisk samfunn. I den forbindelse blir det et mål for oss å vise at det ikke kun er utenforstående okkupasjonsmakter som kan tjene på å angripe og manipulere historisk kildemateriale og dokumentasjon, men at en nasjonalstat, av ulike årsaker, også kan gjøre dette mot sitt eget folk.

Kapittel 5 – Tilfeller av systematisk og målrettet ødeleggelse av arkiver og kulturminner i Ukraina i dag, er delt inn i seks underkapitler som hovedsakelig tar for seg følgende tematikk: Innledningsvis kommer en generell gjennomgang av hva slags type arkiver og dokument det vanligvis er viktigst for de som angriper å ødelegge. Dette bereder grunnen for å kunne sette den spesifikke ødeleggelsen i Ukraina inn i en større kontekst og sammenheng, da det vil kunne vise hvordan forsettlig og bevisst ødeleggelse av arkiv er et gjentagende fenomen og problem i verden i dag. Videre er nettopp den konkrete ødeleggelsen i Ukraina temaet for de fire neste underkapitlene: Vi starter med å se på hva slags type arkivmateriale, og annen kulturarv, det har vært viktigst for russiske styrker å ødelegge eller manipulere under den fullskala invasjonen av Ukraina i 2022; deretter undersøker vi hvilke ideologiske motivasjoner som kan ligge bak disse ødeleggelsene; videre ser vi på hva slags konsekvenser denne typen ødeleggelse kan få, både for det ukrainske samfunnet men også for det russiske; dernest gjør vi en undersøkelse av årsaker til at Ukraina i forbindelse med krigen ødelegger sin egen kulturarv. Der det er relevant vil vi også i løpet av kapittel 5 sette ødeleggelsen av arkiv og dokumentasjon inn i en historisk kontekst. Dette kapitlet er oppgavens lengste fordi det forsøker å skape et helhetlig bilde av russiske styrkers systematiske ødeleggelse av kulturarv, og mer spesifikt arkiv, under dagens konflikt i Ukraina. Kapitlet avsluttes med en kort betraktning omkring vern av kulturminner generelt, utledet gjennom det spesifikke tilfellet Ukraina.

Kapittel 6 – Konklusjon, sammenfatter de konkrete funn vi gjorde i analysen av kilder knyttet til krigen i Ukraina, setter disse i sammenheng med benyttelsen av et arkivteoretisk rammeverk, og hvordan dette har gjort oss i stand til å identifisere årsaker til at arkiv blir målrettet ødelagt i Ukraina i dag. I tillegg konkluderer vi omkring hvorvidt den arkivteoretiske tilnæringsmetoden var et nyttig verktøy for å nyansere og sortere forståelsene og perspektivene som det ukrainske- og det russiske samfunnet tillegger arkiv. Ettersom arkivteori ble en såpass stor del av oppgavens innfallsvinkel til å forstå

empirien, har vi også gjort en refleksjon over valgt teori i dette kapitlet. Vi vurderer implikasjoner ved å benytte en slik tilnærming som instrument for å belyse spørsmål om kulturell ødeleggelse i væpnede konflikter. Vi reflekterer i den forbindelse også over dokument- og litteraturstudie som metode i en studie som denne. Kapitlet avsluttes med betraktninger omkring mulig videre forskning som kunne ha utdypet eller utvidet perspektivene og svarene denne studien har gitt, eller som kan besvare spørsmålene studien har reist.

2. Teori og metode

I den videre undersøkelsen kommer vi til å benytte oss både av begrepet arkiv og begrepet dokumentasjon, eller dokument, oversatt fra det engelske ordet «records». Innenfor den engelskspråklige arkivteorien er det relativt etablert at man trekker et skille mellom det som kalles «records» og det som kalles «archives». For eksempel defineres gjerne et dokument som enkeltindivider og organisasjoners produksjon av nåværende operasjonelle prosesser, mens arkiv er dokumentasjon som også er tilgjengelig for bruk i andre sammenhenger, for eksempel forskning.³⁹ En annen måte å beskrive distinksjonen på er at «dokument» generelt vil være all produksjon som registrerer og viser offisielle aktiviteter hos en offentlig- eller privat institusjon, organisasjon eller et lands myndigheter, mens arkiv vil være de «dokumentene» som, basert på at de har en varig historisk verdi, blir valgt ut når de ikke lenger er i aktiv bruk for langsiktig lagring.⁴⁰

I denne grenseovergangen er det verdt å nevne at arkiv og «dokument» også blir forstått og brukt synonymt med hverandre. Det synes i tillegg verdt å poengtere at innenfor dokumentasjonsforvaltningen defineres arkiv som: «any records that are recognized as having long-term value».⁴¹ Følgelig er det ikke nødvendig for oss å ivareta et veldig strengt skille mellom de to begrepene, da det at noe er et dokument ikke utelukker at det også kan være et arkiv, og vise versa. Heller blir det viktig å se nærmere på arkiv og dokumentets *rolle og formål* i samfunnet, og hvordan forskjellig bruk vil legge vekt på forskjellige egenskaper i materialet. Dette er igjen et aspekt som kan kobles direkte til motivasjonen for å ødelegge arkiv og dokument i en krig, men før vi kommer dit skal vi kort redegjøre for utviklingen av samfunnets forståelse av arkiv og hvordan den har endret seg de siste 150 årene.

2.1. Hvordan vi forstår og oppfatter arkiv og dokumentasjon i dag

Arkiv og dokumentasjon har alltid kunnet bety en rekke forskjellige ting, noe som har gjort at de har hatt, og fortsatt har, forskjellig betydning for forskjellige mennesker, institusjoner, virksomheter og andre aktører. Selv om «dokumentasjon» vanligvis skapes med en særlig hensikt, vil det informasjonsbærende objektet etter å ha blitt opprettet, utvikle evnen til å bli brukt og oppfattet på et uendelig antall måter, og til å bære en rekke meninger i seg. Dette kan gjøre det vanskelig å avgrense hva et arkiv er, eller kan være, samtidig som det gjør arkiv til en informasjonskilde som kan brukes på veldig mange forskjellige måter.

I dag, på grunn av nye og helt andre samfunnsforutsetninger, har grensene som beskriver og definerer rollen og funksjonen til arkiv blitt mer og mer visket ut. For eksempel har formatene arkiv kan eksistere i, blitt utvidet til å kunne favne både fysisk og digital informasjon. Det betyr at den klassiske oppfattelsen av arkiv som en bunke fysiske papirdokument har blitt byttet ut til fordel for en forståelse av at arkiv også kan komme i digitale format, for eksempel i form av digitalt skapt skriftlig dokumentasjon, bilder, lydfiler eller videoer. Dette er en endring som fordrer helt andre tiltak når det kommer til sikring av materialets autentisitet og integritet, samtidig som det kan tilgjengeliggjøre informasjonen som finnes i arkivene på en ny og mer omfattende måte.

Videre finnes det også belegg for å si at arkiv ikke lenger kun er materiale som blir bevart i arkivinstitusjoner. Heller kan man finne arkiv i form av bevart materiale overalt: hos private- og offentlige virksomheter og etater, hjemme hos privatpersoner,

---

³⁹ Caroline Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice* (London: London: Facet Publishing, 2014), s. 9

⁴⁰ Cox, "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives.", s. 1004f

⁴¹ E. Shepherd and G. Yeo, *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice* (Facet, 2003), s. 5

eller for eksempel hos andre kultur- og minneinstitusjoner.⁴² Et annet aspekt i den forbindelse er at definisjonen av arkivmateriale også kan utvides til å omfavne gjenstander. Dette innebærer at skriftlig materiale ikke nødvendigvis kun har verdi som beretning, men også som levning. Samtidig betyr det at om man tolker begrepet vidt nok, kan samlingene av objekter vi ser hos for eksempel museum også gå under definisjonen «arkiv».

En som tar for seg hvordan forståelsen av, og rollen til, arkiv har endret seg de siste 150 årene er arkivviter Terry Cook. I artikkelen *Evidence, memory, identity and community: four shifting archival paradigms* (2013) viser Cook gjennom fire paradigmer hvordan han mener rollen og betydningen til arkiv har endret seg fra slutten av 1800-tallet og fram til i dag. Blant annet nevner han hvordan arkiv har gått fra å bli forstått som juridisk bevismateriale, til kulturminner, videre til identitetsskapende samfunnsengasjement, til brukerorienterte og brukerskapte arkiv for spesifikke samfunnsgrupper. Som en følge av denne utviklingen viser han også til hvordan arkivarens rolle har gått fra å være en passiv kurator, til aktiv takstmann, videre til samfunnsformidler, til samfunnstilrettelegger.⁴³ Sagt på en annen måte:

[...] archival theoretical discourse is shifting from product to process, from structure to function, from archives to archiving, from the record to the recording context, from the "natural" residue or passive by-product of administrative activity to the consciously constructed and actively mediated "archivalisation" of social memory.⁴⁴

Cook ser altså en endring i hvordan både arkivaren og arkivet forstår sin plass og rolle i samfunnet. På bakgrunn av dette kan man si at arkiv har gått fra å bli tolket som passivt bevismateriale som formidler objektive nøytrale sannheter, til å kunne forstås som et selektivt utvalg av fortidige hendelser som gjennom å bli påført tolkningsprosesser blir et fundament i samfunnsgruppers identitet- og minnekonstruksjon.

En slik forståelse av arkiv vil være sterkt knyttet til en kulturelt betinget oppfattelse, da Cook i stor grad ser arkivet i sammenheng med identitetsskaping og minnekonstruksjon, to helt fundamentale prosesser i det å skape et kulturelt grunnlag innad i en gruppe, i et samfunn, eller på et nasjonalt plan. Dette til forskjell fra et perspektiv andre prominente eksperter på arkiv- og dokumentasjonsforvaltningsområdet virker å dele: Eric Ketelaar, tidligere professor i arkiv ved universitetet i Amsterdam; Geoffrey Yeo, seniorforsker innen arkiv- og dokumentasjonsforvaltning ved University College London; og Elizabeth Shepherd, professor i arkiv og dokumentasjonsforvaltning ved University College London.

Denne gruppen forskere legger heller vekt på den dokumenterende og informasjonsbærende rollen til arkiv og dokument. Et slikt perspektiv vil det være nyttig for oss å være bevisst, da selv om vi kommer til å rette søkelys mot arkivenes kulturelle funksjon i samfunnet i denne undersøkelsen, så gjør oppgavens problemformulering det høyst relevant å også se nærmere på arkivenes «dokumenterende» egenskaper. Dette kommer av at motivasjonen for bevisst destruksjon av arkivmateriale under væpnede konflikter også kan knyttes til den mer praktiske funksjonen arkiv kan ha som en fysisk manifestasjon av samfunnsoppretholdende informasjon, og arkivets mulige rolle i eventuell rettsforfølgelse etter en krig.

---

⁴² Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice*.

⁴³Terry Cook, "Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms," *Archival Science* 13 (2012).

⁴⁴ "Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts," *Archival Science* 1, no. 1 (2001), s. 4

Det todelte synet på arkiv og dokumenters rolle i samfunnet kan knyttes til «The Record Continuum»-modellen. «The record continuum» er ikke den her undersøkelsens fokus eller metode, vi skal likevel kort slå fast en av dens viktigste egenskaper.

De tidligere nevnte forskerne Shepherd and Yeo viser i boken: *Managing Records. A handbook of principles and practice* (2003), til at det som skiller «the record continuum»-modellen fra tidligere modeller er at dimensjonene den baserer seg på ikke er relatert til tid, eller plassering i tid, men heller representerer forskjellige perspektiver på forvaltningen av dokumentasjon.⁴⁵ Følgelig vil forskjellen på en *tidsbasert* og en *perspektivbasert* modell være at den tidsbaserte, som var utbredt mellom 1950- og 1980-tallet, forstår dokument og arkiv til å spille forskjellige roller til forskjellige tider i materialets livssyklus. Et eksempel på denne typen tidsbestemt rollefordeling kan være at dokument blir benyttet til organisatoriske formål i de «tidlige årene av sitt liv», mens det først senere i livssyklusen vil bli til arkivmateriale og få relevans i et videre samfunnsperspektiv, for eksempel innenfor forskning og historieskriving. En slik tidsbasert forståelse kan sammenlignes med det skillet vi introduserte mellom «arkiv» og «dokument» innledningsvis i kapittelet. Den perspektivbaserte modellen ser på den andre siden bort fra tid når den skal definere arkivene og dokumentasjonens formål og rolle i samfunnet. Det betyr at dokument og arkiv både kan fungere med organisatoriske- og administrative formål og samtidig være en del av samfunnets kollektive sosiale minne.⁴⁶

Dette gjør at vi kan knytte «record continuum»-modellen til de tidligere nevnte forståelsene av arkiv- og dokumenters rolle og egenskaper ved at både den «kulturelle» forståelsen og den «dokumenterende» forståelsen av arkiv ikke gjensidig utelukker hverandre, men kan eksistere i både det man refererer til som arkiver og det som blir kalt dokument, eller «records».

En annen ting en forståelse av disse rollene lar oss gjøre er å sette de to trådene introdusert i problemformuleringen: «bevisst ødeleggelse av dokument og arkiv i krig» og «okkupasjonsmaktens hensikt og intensjon med disse ødeleggelsene», i sammenheng.

I kapittel 1.4 *Begrepsforklaringer*, etablerte vi hvordan arkiv i dag blir tolket og definert som en del av vår kulturarv. I lovverket de benyttede definisjonene er hentet fra blir arkiv definert til å ha en kulturell funksjon viktig nok til å gjøre de til gjenstand for særskilt beskyttelse. På bakgrunn av dette finner vi en allerede grunnfestet forbindelse mellom arkiv og kultur, en forbindelse som skal undersøkes ytterligere i kapittel 2.3 *Forholdet mellom arkiv, minnekonstruksjon og nasjonsbygging*.

En tolkning av arkiv som vi kommer til å se nærmere på i kapittel 2.3 er en forståelse av arkiv som arv- og minneinstitusjon, og følgelig også som en del av det kulturelle fundament i en befolkning. Selv om vi skal se på arkiv som arv- og minneinstitusjon senere vil følgende observasjon fra Eric Ketelaar være viktig å få på plass allerede nå: I artikkelsamlingen *Archives and recordkeeping: Theory and practice* (kapittel 5 - *Archives, memories and identities*), fremmer Ketelaar en påstand om at arkiv skiller seg fra andre minneinstitusjoner, noe som igjen kan sies å være knyttet til arkivs dokumenterende rolle. Ketelaar viser blant annet til at det som gjør arkiv, mer spesifikt en *arkivinstitusjon*, annerledes enn for eksempel museum og bibliotek er at de individuelle, kollektive og organisatoriske minnene som bevares primært ikke blir definert ut fra et kulturarvperspektiv. Heller har minnene blitt skapt som informasjon generert av sammenhengende arbeidsprosesser og videre blitt strukturert og registrert gjennom disse arbeidsprosessene på en måte som gjør at de hovedsakelig også burde forstås ut

---

⁴⁵ Shepherd and Yeo, *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice.*, s. 9

⁴⁶ *Ibid.*, s. 9f

fra konteksten av disse samme arbeidsprosessene.⁴⁷ Poenget hans er altså at når dokumentasjon blir skapt, er det ikke med intensjoner om å senere kunne være av kulturell betydning for en nasjon eller samfunnsgruppe, men for å dokumentere en aktivitet. En aktivitet vil i dette tilfellet kunne defineres som: «an action or set of actions undertaken by an individual, a group of individuals or a corporate body, or by employees or agents acting on its behalf, and resulting in a definable outcome».⁴⁸ Det vil si at innholdet i et dokument vanligvis vil være registreringen av en handling eller prosess i en organisatorisk- eller administrativ setting. Slik kan vi også grunnfeste en forståelse av arkiv og dokument som ikke er kulturelt fundert, men som heller viser til arkivs dokumenterende og informerende egenskaper i et privat og statlig organisasjons- og virksomhetsperspektiv.

Det vil være flere bruksområder og formål som gjør at arkiv og dokument kan være verdifullt materiale for et individ, en organisasjon eller et samfunn. For eksempel kan de fungere som et middel for kommunikasjon, interaksjon og beslutningstaking; de kan muliggjøre kontinuitet, kvalitet og effektivitet i menneskelige handlinger; de kan lagre minner og erfaringer og gjøre de tilgjengelige på senere tidspunkt; og de kan være bevis på individuelle- og kollektive rettigheter og forpliktelser.⁴⁹ Denne typen dokumentering av aktiviteter vil man som oftest tolke som noe positivt for oss mennesker og helt nødvendig for at samfunnet skal gå rundt. Det vil kunne sikre våre rettigheter og gjøre kommunikasjon og drift enklere og mer effektivt. Det interessante her er likevel at denne typen omfattende dokumentering og produksjon av informasjon og data, også vil kunne være instrumenter for undertrykkelse og maktmisbruk. Dette kan knyttes til at i et informasjonsbasert samfunn vil kunnskap kunne fungere som et middel for å oppnå og opprettholde makt.⁵⁰ Det betyr at en motivasjon for både det å ødelegge, men også stjele eller opprettholde, arkiv og dokumentasjon for en okkupasjonsmakt kan være den potensielle makten og kontrollen denne typen informasjon kan gi. Ketelaar tegner et bilde av arkiv som maktredskap i sin artikkel *The Panoptical archive* (2002), hvor han knytter en slik forståelse til Foucaults ide om forholdet mellom makt og kunnskap:

Entire societies may be imprisoned in what Foucault calls panopticism, regimes where power rests on supervision and examination that entail a knowledge concerning those who are supervised: Foucault's knowledge-power. Big brother is watching you, not by keeping his eyes continually fixed on you necessarily, but primarily by making and ever checking your file. And there is not one Big Brother, but a network of governmental and corporate Big Brothers.⁵¹

Dokumentasjon vil altså kunne fungere som et maktinstrument, da det er en omfattende kilde til kunnskap og informasjon og sånn sett også sosial kontroll. Knyttet til oppgavens problemformulering vil en mer presis måte å si det på være: Det å ødelegge eller manipulere arkiv og dokument i krig er en måte for okkupasjonsmakter å forskyve maktbalansen i samfunnet på, og følgelig også legitimere seg selv og sin okkupasjon. Et interessant paradoks i den forbindelse er at den samme dokumentasjonen som kan være et middel for maktmisbruk og undertrykkelse også kan være et instrument for

---

⁴⁷ Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice.*, s. 131

⁴⁸ Shepherd and Yeo, *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice.*, s. 2

⁴⁹ Sue McKemmish, "Communities of Memory", *The journal of the Australian Society of Archivists* 33, no. 1 (2005), s. 148f

⁵⁰ Randall C. Jimerson and Archivists Society of American, *Archives Power : Memory, Accountability, and Social Justice* (Chicago, Ill.: Society of American Archivists Chicago, Ill., 2009), s. 18

⁵¹ Eric Ketelaar, "The Panoptical Archive," (2006), s. 2

myndiggjøring, frelse og frihet.⁵² Det samme materialet som tidligere ble brukt for å undertrykke, forfølge og misbruke kan også brukes som bevis for overgrep og maktmisbruk og vil følgelig også kunne rehabilitere og forsones. Ketelaar artikulere denne dualiteten slik (2003): «The archives have a two-fold power: being evidence of oppression and containing evidence required to gain freedom, evidence of wrong doing and evidence for undoing the wrong».⁵³ Dette er tematikk vi kommer tilbake til også i neste underkapittel, da det kan særlig knyttes til en forståelse av arkiv som en samling minner og hvordan arkivet kan være et sted for erindring av fortiden på både godt og vondt.

For å oppsummere: Forståelsen og oppfattelsen av hva arkiv og dokument kan være i dagens samfunn er mangfoldig og til dels subjektivt betinget, da mye handler om hvilke individuelle kunnskaper og persepsjoner man går inn i tolkningen med. Enkelte vil favne vidt og definere alt fra «collections of graffiti under the highway overpasses to the human genome» som typer arkiv.⁵⁴ Andre retter heller fokus mot informasjonspotensialet arkiv kan ha, og da både som kollektive minner og som organisatorisk og administrativt bevismateriale. I vår undersøkelse vil det likevel være viktig å presisere at nettopp fordi synet på hva arkiv er, og betydningen av dem, har endret seg og er flerfasettert, så kan også motivasjonen for å eventuelt destruere dem, eller manipulere dem, ha endret seg og være flerfasettert. Det betyr at årsakene til at enkelte bedriver systematisk og bevisst ødeleggelse av arkiver under væpnede konflikter også i stor grad handler om hvordan de forstår betydningen av arkiv strategisk, og kanskje da spesifikt som et grunnlag og fundament i et nasjonalt fellesskaps selvforståelse og tilhørighet. Dette er noe vi i det neste underkapittelet kommer til å bygge videre på, da forståelsen av arkiv som fundament i minnekonstruksjon og identitetsskaping, to aspekt som Cook også nevner i sin artikkel fra 2013, synes å ha blitt en større og større del av individer og nasjoners forståelse av arkivens funksjon. Mer konkret kommer vi følgelig til å bygge videre på forholdet mellom arkiv, minnekonstruksjon, identitetsskaping og en nasjonal fellesskapsfølelse.

2.2. Arkivens forhold til minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging

Som nevnt i kapittel 1.3 *Tidligere forskning* er arkivens rolle i minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging mangefasettert og blir i dag tolket og forstått forskjellig av forskjellige aktører, både innenfor og utenfor arkivverdenen (og i nasjonalt og internasjonalt lovverk). En av årsakene til dette er nok at man innenfor fagfeltet mangler en unison oppfatning av hvilke politiske og sosiale konsekvenser arkivarens rolle spiller i utvelgelsen, innsamlingen, bevaringen og tilgjengeliggjøringen av arkivmateriale.⁵⁵ Det er en kjensgjerning at bevaring av enkelte typer dokumentasjon går på bekostning av annen dokumentasjon, og følgelig styres i stor grad det historiske narrative av hva som til enhver tid blir prioritert og valgt bevart i arkivene. Det at vi i dag har et til dels manglende fokus på denne problemstillingen, gjør også at tilnærmingen man har til arkivens betydning innenfor henholdsvis minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging, varierer.

---

⁵² Ibid., s. 2

⁵³ Ibid., s. 4

⁵⁴ Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice.*, s. 147

⁵⁵ Kaplan, "We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity.", s. 144

2.2.1. Arkiv og minnekonstruksjon

Arkiv blir ofte karakterisert som viktige institusjoner for sosial hukommelse, og mange av arbeidsoppgavene som gjøres i forbindelse med arkivering blir derfor sett på som former for minnebevaring. Selv om minner er en del av arkivarens vokabular, er det ingen konsensus innad i disiplinen om hva slags rolle arkiv egentlig spiller i minnekonstruksjon.⁵⁶ Det er likevel flere som har forsøkt å skape forbindelser mellom arkiv og erindring, hvorav en av dem, *UNESCOs Memory of the world program*, har definert forholdet på følgende måte: «The memory of the world is the documented, collective memory of the people of the world - their documentary heritage - which in turn represents a large proportion of the worlds cultural heritage. It charts the evolution of thought, discovery and achievement of human society. It is the legacy of the past to the world community of the present and the future».⁵⁷ *The International Council of Archives*, ICA, fremsetter også en egen definisjon: «Archives constitute the memory of nations and societies, shape their identity, and are a cornerstone of the information society. By providing evidence of human actions and transactions, archives support administration and underlie the right of individuals, organizations and states. By guaranteeing citizens rights of access to official information and to knowledge of their history, archives are fundamental to identity, democracy, accountability and good governance».⁵⁸

Selv om dette er vakre sentiment fra UNESCO og det internasjonale arkivrådet betyr ikke det at forbindelsen mellom minner og arkiv er uproblematisk, eller at dette er den eneste måten å forstå forbindelsen mellom de to. Vi kan problematisere denne måten å definere minners funksjon i arkivene ved å se nærmere på fire forskjellige tilnærminger til minnekonseptet i arkivvitenskapen. Disse er presentert i artikkelen *Invoking «collective memory»: Mapping the emergence of a concept in archival science* (2013) av Trond Jacobsen, Ricardo Punzalan og Margaret Hedstrom.⁵⁹

Tilnærming 1:

Den første tilnærmingen forstår arkiv som arv- og minneinstitusjoner, noe som igjen fører til at enkelte også vil definere arkivet som stedet der politikken rundt inkludering og ekskludering av hva den «offentlige hukommelsen» og det «offisielle narrative» skal bestå av, formes og vedtas. Videre underbygger dette en forståelse av arkiv som et symbolsk fundament i en enhets kollektive minne og identitet.⁶⁰ Det er nemlig slik at det krever bevisst handling når man skal velge ut hva som skal huskes. Det betyr at grupper, institusjoner, samfunn og nasjoner ikke naturlig «har» en felles hukommelse, men at de «lager» en ved hjelp av ulike arv- og minneinstitusjoner, og da inkludert arkivet.⁶¹ Denne delvis symbolske rolleoppfatningen av arkivet fremmes av kjente arkivvitere som Terry Cook, Hugh A. Taylor og James O'Toole.⁶² I den sammenhengen kunne vi også sett på hvordan arkivet skiller seg fra andre arv- og minneinstitusjoner, vi

---

⁵⁶ Trond Jacobsen, Ricardo L. Punzalan, and Margaret L. Hedstrom, "Invoking "Collective Memory": Mapping the Emergence of a Concept in Archival Science," *Archival Science* 13, no. 2 (2013)., s. 225

⁵⁷ Ray Edmondson, "Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage," (Paris: Memory of the World Program - UNESCO, 2002).

⁵⁸ "Mission, Aim and Objectives," International Council on Archives, <https://www.ica.org/en/mission-aim-and-objectives>.

⁵⁹ Jacobsen, Punzalan, and Hedstrom, "Invoking "Collective Memory": Mapping the Emergence of a Concept in Archival Science.", s. 219

⁶⁰ Ibid., s. 219-221

⁶¹ Reine Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission," *ibid.* (2023)., s. 300

⁶² Terry Cook, "What Is Past Is Prologue: A History of Archival Ideas since 1898, and the Future Paradigm Shift," *Archivaria* 43, no. 0 (1997)., Hugh A. Taylor, "«Heritage» Revisited: Documents as Artifacts in the Context of Museums and Material Culture," *ibid.* 40 (1995). & James M. O'Toole, "The Symbolic Significance of Archives," *The American Archivist* 56, no. 2 (1993).

har dog delvis vært inne på denne tematikken tidligere og velger derfor ikke å gjenta det her.

Tilnærming 2:

Den andre måten arkivverdenen har forstått «minnebegrepet» på handler om arkivers begrensninger, og da både som legemliggjøring av fortidige hendelser, og som kilde til en felles samfunnshukommelse. For eksempel argumenterer arkivar Verne Harris for at arkiv er upålitelige vitner til fortidige hendelser, og mener de ofte er manipulert for å representere et undertrykkende regimes perspektiver.⁶³ Nå skal det sies at Harris har sin bakgrunn fra arkivinstitusjoner i Sør-Afrika og hans synspunkter kan muligens være formet av dette. Det er tross alt nærliggende å tenke at nasjonale arkivinstitusjoner i tidligere kolonier vil være bygget på andre betingelser enn flere av de vi i dag ser i Europa. En sentral funksjon ved disse arkivene for kolonistene var å legitimere deres egen makt i de okkuperte landområdene. Følgelig kan man også se en sterk selektivitet i utvelgelse av materiale.⁶⁴ Det er likevel verdt å presisere at det alltid vil være en slik selektivitet i utvelgelsen av hva som skal bli tatt vare på og ikke. Altså er ikke dette fenomenet særskilt for gamle kolonier.

En annen som har påpekt arkivenes begrensninger er arkivviter Laura Millar. Hun avviser at arkiv i seg selv er minner, og mener istedenfor de er triggere som, hvis de blir åpnet, lest og brukt, kan utløse minner og erindring av tidligere hendelser.⁶⁵ Det er likevel ikke kun Harris og Millar som setter spørsmålsteget ved arkivs betydning i skapelsen av en kollektiv samfunnshukommelse. Michael Piggott mener at forbindelsen mellom arkiv og minner har en tendens til å bli overaksentuert innenfor arkivdiskursen. Han presiserer at hva individer og grupper husker avhenger av mange faktorer og at noen ganger vil arkiv og dokumentasjon spille en rolle, andre ganger ikke. Eric Ketelaar kommer også med lignende uttalelser og sier at arkiver blir en del av det levende minnet kun når det er en mening bak bruken av dem.⁶⁶

En bevissthet omkring arkivs mulige begrensninger er fruktbar tematikk for vår oppgave. For eksempel kan det trekkes paralleller mellom en postkolonial forståelse, slik den er skissert ovenfor, og det som i dag foregår i Ukraina. Dette er en tråd vi skal forfølge i undersøkelsens hoveddel.

Tilnærming 3:

Videre viser Jacobsen et. al til at minner ofte blir brukt for å undersøke den etiske rollen arkivarer spiller i marginaliserte samfunnsgruppers jakt på rettferdighet og sosial reparasjon. Altså går den tredje tilnærmingen ut på å spore forholdet mellom arkiver, minner og sosial makt. Med et slikt perspektiv fungerer ikke arkiv kun som bevisgrunnlag for å avdekke grusomheter, i tillegg blir arkivet et sted hvor prosesser som minnemarkering, erindring av fortiden og tilbakeføringen av minner, kan foregå.⁶⁷

Dette aspektet om arkivenes makt i samfunnet er meget interessant, da det er noe man i liten grad hører om i samfunnsdebatten. For eksempel er det sannsynlig at den vanlige mannen i gata kun vil få vite om de rettighetsbrudd som hver dag

---

⁶³ Jacobsen, Punzalan, and Hedstrom, "Invoking "Collective Memory": Mapping the Emergence of a Concept in Archival Science.", s. 221f

⁶⁴ Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission.", s. 298f

⁶⁵ Jacobsen, Punzalan, and Hedstrom, "Invoking "Collective Memory": Mapping the Emergence of a Concept in Archival Science.", s. 222

⁶⁶ Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission.", s. 301

⁶⁷ Jacobsen, Punzalan, and Hedstrom, "Invoking "Collective Memory": Mapping the Emergence of a Concept in Archival Science.", s. 223f

forekommer fordi dokumentasjon blir arkivert feil, dersom media setter søkelys på det. Dokumentasjon og informasjon går hele tiden tapt og plutselig kan det være ens egne demokratiske rettigheter det går på bekostning av. Det at det som regel er flertallet som setter presedens for hva som til enhver tid skal bevares, gjør også at minoriteter i større grad kan oppleve urettferdighet og manglende rettsgrunnlag. En slik tankegang skal vi senere se at er mulig å knytte til okkupasjon og krigføring, og hvordan destrueringen av arkiver kan være med på å forskyve hvem som til enhver tid har makten i et samfunn.

Tilnærming 4:

Den siste tilnærmingen går ut på å bruke minner til å tenke nytt rundt arkivets rolle som bevis og artefakt fra fortiden.⁶⁸ For hva er det egentlig som er plassert i arkivene, hvem har plassert det der, og hvordan bruker vi det i dag som referanser til fortidige hendelser og prosesser? Dette er spørsmål som til dels problematiserer nøytraliteten til arkiv, og følgelig også hva som egentlig er grunnlaget for samfunnets felles sosiale hukommelse. Arkivene oppstår ikke bare av seg selv; de er skapt av enkeltindivider og organisasjoner for å støtte opp under deres personlige verdier og «samfunnsoppdrag», noe som på ingen måte er politisk eller kulturelt nøytrale prosesser.⁶⁹ Denne fjerde tilnærmingen har likhetstrekk med de tre foregående. Forskjellen er likevel at vi i dette tilfellet i større grad fokuserer på arkivenes grunn til å eksistere og rasjonale bak hvorfor de brukes som de gjør.

Selv om vi, spesielt i de tre siste tilnærmingene, kan peke på problemer ved det å skulle trekke en tydelig linje mellom arkiv og minnekonstruksjon, er det viktig å ikke miste av syne at arkiv, uomtvistelig, har og har hatt en funksjon i opprettholdelsen og skapelsen av både individuelle, kollektive og «nasjonale» minner.

2.2.2. Arkiv, kollektiv identitet og kollektivt minne

Det finnes to måter å forstå identitet på: på den ene siden blir identitet sett på som noe «ekte» og naturlig iboende for individ og samfunn. På den andre siden blir identitet forstått som sosial fiksjon, konstruert kulturelt av politiske og historiske årsaker. Begge disse tilnærmingene står i fare for å gjøre identitet til en slags objektiv enhet istedenfor å forstå den som noe som hverken er fast eller gitt, men heller intersubjektive praksiser for å finne mening og betydning.⁷⁰

Som nevnt i forrige underkapittel synes det ganske klart at arkiv, på forskjellige måter, er en del av menneskers minnekonstruksjon. Denne kan være både individuell og kollektiv, men som vi kan se ut fra bruken av termer benyttet i de fire tilnærmingene ovenfor: *samfunnsgrupper*, *felles sosial hukommelse*, *samfunnshukommelse*, *marginaliserte samfunnsgrupper*, *flertall*, *minoriteter* osv., blir minnekonstruksjon i litteraturen ofte omtalt og forstått som en kollektiv prosess. Følgelig er det nettopp det kollektive aspektet ved minner og identitet vi skal fokusere på i vår undersøkelse. Det er likevel viktig å påpeke at perspektivet også kan ha relevans for, og bidra til å forklare, prosesser av identitet og minne på individnivå.

Ideen om det vi kaller kollektiv hukommelse, eller kollektivt minne, innebærer også å forstå konstruksjonen av identiteten og selvforståelsen til et fellesskap som en pågående praksis: For at individuelle minner skal forvandles til kollektive minner, må de på en eller annen måte samles inn, organiseres og annonseres. Det må være individer i

---

⁶⁸ Ibid., s. 220

⁶⁹ Kaplan, "We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity.", s. 147

⁷⁰ Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice.*, s. 138

en gruppe som aktivt går sammen og deler minner for så å skape noe de har til felles.⁷¹ Som en konsekvens vil det da heller ikke finnes kun ett enkelt kollektivt minne. Selv om medlemmer av en gruppe har opplevd det samme, husker de ikke de samme tingene eller på den samme måten. Videre kan man også tilegne seg «prostetiske» minner. Disse er dypfølte minner om tidligere hendelser som en selv ikke har opplevd, men som er konstruert gjennom å lese bøker, se film eller gjennom et annet medium.⁷² Margaret Hedstrom definerer kollektivt minne på følgende måte:

Collective memory is commonly defined as a groups representation of its past in terms of shared origins, values, and experiences. Collective memory is distinct from individual memory because of the emphasis on common representations of past events or experiences, some of which occurs long before the lifetime of any living person.⁷³

Som med individuell identitet er også kollektiv identitet basert på minner. En felles fortid opprettholdt gjennom tiden inn i nåtiden som gir kontinuitet, samhold og sammenheng til et fellesskap.⁷⁴ For mange grupper er grunnlaget for deres kollektive identitet det Dominick LaCapra, professor emeritus i europeisk intellektuell historie, har kalt *det grunnleggende traumet* (The founding trauma). Dette er en hendelse i fortiden, kanskje til og med i den mytiske fortiden, som blir en «kraft» som binder sammen medlemmene av en gruppe.⁷⁵ Dersom man skal knytte dette fenomenet til arkiv, vil arkivet ofte kunne være et middel en gruppe benytter seg av når de skal bekrefte, opprettholde eller forsvare sitt grunnleggende traume, som igjen er base for deres kollektive identitet.⁷⁶ Identitet er altså først og fremst knyttet til arkiv gjennom minnekonstruksjon, da alle identiteter er konstruert av minner og arkivet er et av stedene folk kan gå for å finne nettopp historier og minner.

Det er flere grunner til at det er viktig for arkivarer og deres samarbeidspartnere å ta stilling til sammenhengen mellom arkiv og identitetsskaping. For eksempel er det uunngåelig at arbeid knyttet til arkivering også vil påvirke formingen av historiske narrativ, noe som igjen betyr at utilsiktede konsekvenser i arkiveringsprosessen vil kunne oppstå selv når den er gjennomført med de beste hensikter.⁷⁷ Det handler altså om subjektiviteten som ligger i at alt arkivmateriale gjennomgår en eller flere utvelgelsesprosesser, og at svært mye materiale blir destruert eller sortert bort på veien. Det vil si, at uansett om man ønsker å anerkjenne det eller ikke, er det liten tvil om at arkivskaper og arkivar er viktige aktører innenfor identitetskonstruksjon og identitetspolitikk på kollektivt nivå.⁷⁸

For vår undersøkelse er det nyttig å etablere en sammenheng mellom arkiv, minner og identitet, da det kan være med på å underbygge hvorfor arkivmateriale blir mål for ødeleggelse og manipulasjon i krigssituasjoner. Dette skal vi drøfte nærmere i hoveddelen. Det er likevel verdt å nevne allerede nå, at ved å påvirke en populasjons identitetsgrunnlag, på til dels samme måte som en arkivar kan sies å gjøre, vil en

---

⁷¹ Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission.", s. 300

⁷² Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice.*, s. 136

⁷³ Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission.", s. 300

⁷⁴ Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice.*, s. 140

⁷⁵ Dominick LaCapra, *History in Transit : Experience, Identity, Critical Theory* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2004)., s. 56

⁷⁶ Brown, *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice.*, s. 154

⁷⁷ Kaplan, "We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity.", s. 147

⁷⁸ Ibid.

okkupasjonsmakt kunne være med på å bestemme hvordan et samfunn forstår seg selv, og følgelig også hvordan samfunnet forstår seg selv i forhold til den invaderende parten.

Kollektiv identitet kan forekomme på flere plan. Det kan være en mindre gruppe mennesker som knyttes sammen ved at de for eksempel er i familie, har det samme trosgrunnlaget, eller har de samme politiske verdiene. Kollektiv identitet kan også forekomme på et nasjonalt plan. I en multi-etnisk stat fordrer dette at en befolkning føler tilhørighet overfor personer de ikke nødvendigvis har noe annet til felles med enn at de bor innenfor de samme landegrensene. Dette skal vi se nærmere på i det følgende, når vi skal undersøke sammenhengen mellom arkiv, nasjonsbygging og nasjonal identitet.

2.2.3. Arkiv, nasjonsbygging og nasjonal identitet

Historiske studier har vist at både arkiv og andre «minneinstitusjoner», for eksempel nasjonale museum og bibliotek, har spilt nøkkelroller i nasjonsbyggingsprosjekter, slik som for europeiske nasjonalstater under den formative perioden på 1800- og starten av 1900-tallet.⁷⁹ Man kan argumentere for at arkivenes rolle i konstruksjonen av en nasjonal fellesskapsfølelse er relativt ny, da nasjonalstaten som begrep er en moderne konstruksjon basert på at mennesker føler en slags solidaritet med personer de ikke kjenner.⁸⁰ Noen ganger mislykkes stater fullstendig med nasjonsbygging-oppgaven og går i oppløsning. Historiske eksempler på dette er Sovjetunionen og Jugoslavia.⁸¹

Nasjoner er «mnemoniske samfunn» som vil fokusere minnene sine mot spesifikke perioder i deres historie som blir regnet som spesielt minneverdige. Det synes klart at arkiv i stor grad kan styre slike narrativer, da det som blir tatt vare på i arkivet – i kraft av å bli tatt vare på – også må kunne sies å være det som er mest minneverdig.⁸² Altså er det ikke fullt ut en nøytral utvelgelse som ligger til grunn for hvordan en nasjon ønsker å identifisere seg og hva som skal være de avgjørende historiske hendelsene som binder den sammen. Følgelig kan man si, som mange forskere på dette området også har understreket, at kultur spiller en viktig rolle i byggingen av en nasjonal identitet.⁸³

Nasjonale identiteter er skapt og definert gjennom en tosidig prosess hvor man understreker likhetene i «inn-gruppen» og ulikhetene med de som er utenfor det politiske fellesskapet.⁸⁴ Iver B. Neumann, norsk statsviter, sosialantropolog og forsker, viser til at identitet er utenkelig uten forskjell, noe som gjør at i konstruksjonen av nye identiteter er man avhengig av å kontrastere den identiteten mot noe som er annerledes. Identitet kan kun forstås i forhold til noe annet, da det vil være vanskelig å konstruere hva som er særskilt for «inn-gruppen» uten å vise til hvordan det er forskjellig fra noe annet.⁸⁵ Et interessant aspekt ved dette, som er relevant for vår undersøkelse, handler om hvordan, i den initiale fasen av nasjonsbygging, identitet formes i kampen mellom den «nye» nasjonen og den tidligere «statskonstellasjonen». Motsetningene i formingen av identitet kan føre til at rivaliserende nasjoner konkurrerer om territorier, historie og kulturarv ved å hevde at spesifikke myter, symboler, eller andre former for kulturminner, er en del av deres nasjonale fortid. Det betyr at «inn-gruppen» kan bli «tvunget» til å

---

⁷⁹ Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission.", s. 298

⁸⁰ YaleCourses, "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 1: Ukrainian Questions Posed by Russian Invasion," (YouTube, 2022).

⁸¹ Stephen Shulman, "The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity," *Ethnic and racial studies* 22, no. 6 (1999), s. 1011

⁸² Rydén, "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission.", s. 300

⁸³ Shulman, "The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity.", s. 1011

⁸⁴ Taras Kuzio, "Identity and Nation-Building in Ukraine: Defining the 'Other'," *Ethnicities* 1 (2001), s. 343

⁸⁵ *Ibid.*, s. 345

redefinere sin identitet slik at den kan hevde at de omstridte symbolene eller mytene er dens egen kulturelle eiendom.⁸⁶ En slik «contested heritage» skal vi undersøke i et senere kapittel gjennom en drøfting av hvor problematisk sovjetisk kulturarv er i Ukraina i dag.

Nasjonal identitet, nasjonsbygging og arkiv er sterkt knyttet sammen på den måten at nasjonsbygging fordrer at man har et fundament i en nasjonal identitet å bygge videre på. Samtidig ser vi at prosessen med å skape en nasjonal identitet foregår i en vekselvirkning mellom et kulturelt og dokumentarisk grunnlag: der utvelgelsen av elementene i det dokumentariske grunnlaget som skal skape en felles historie flere kan enes om, er kulturelt betinget, parallelt som arkivene kan være styrende for hvilken kultur et fellesskap vil enes om.

2.3. Kvalitativ forskningsmetode

Denne masteroppgaven har valgt en metodikk som kombinerer dokument- og litteraturstudie. Det vil innebære at vi kun kommer til å benytte dokumenter og forskningslitteratur som empiri.

I gjennomføringen av denne typen studier er det forskjellig kildemateriale som kan benyttes. Eksempler på dette er: nettsider, aviser, historiske kilder, forskningsartikler, offentlige dokument eller TV-program, foredrag og podkaster.⁸⁷ De fleste vil beskrive dette som en ikke-påtrengende metode hvor man skaffer seg informasjon om saksforhold som er nedtegnet til bestemte tider og steder med ulike formål.⁸⁸ Metoden unnlater å involvere ikke-forskende deltakere ved hjelp av intervju.⁸⁹

Når man gjennomfører en undersøkelse av denne typen er det viktig å ha et bevisst forhold til hvem som har skrevet eller produsert dokumentasjonen, hvem mottageren av dokumentasjonen er ment å være og hva som er formålet med dokumentene eller litteraturen, da disse forholdene vil ha betydning for hvordan materialet bør leses, hvilke spørsmål det hjelper oss å stille og hvilke svar det hjelper oss å finne.⁹⁰

En ytterligere del av den valgte metodikken går ut på å benytte arkivteori for å besvare forskningsspørsmålene. Altså vil en anvendelse av arkivteori når vi ser på årsaker til hvorfor kulturminner i form av arkiv blir destruert under væpnede konflikter, være den primære fremgangsmåten i analysen.

2.3.1. Metodisk tilnærming til kildematerialet

En kombinert dokument- og litteraturstudie vil altså kreve en kildekritisk metodisk tilnærming. Den valgte empirien innebærer at en god del av kildegrunnlaget vårt består av sekundærkilder i form av forskningsartikler og bøker. Likevel, på grunn av at mye av det vi ser på er begivenheter som skjer her og nå, eller i veldig nær fortid, har det også oppstått et behov for benyttelsen av primærkilder som for eksempel avisartikler og offentlige kunngjørelser, da dette foreløpig er den mest effektive måten å få oppdatert informasjon om den pågående krigen i Ukraina på. I journalistikkens verden er formuleringen til Washington Post forlegger Philip L. Graham at journalistikk er «the first

---

⁸⁶ Ibid., s. 346f

⁸⁷ "Dokumentanalyse," Holbergprisen, <https://holbergprize.org/nb/holbergprisen-i-skolen/dokumentanalyse>.

⁸⁸ Aksel Hagen Tjora, *Kvalitative Forskningsmetoder I Praksis*, 4. utgave. ed. (Oslo: Gyldendal, 2021)., s. 195f

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ "Dokumentanalyse".

rough draft of history».⁹¹ Implikasjonen av dette sitatet er noe å inkludere i vår kildekritikk.

Selv om nyhetsjournalistikk er en umiddelbar måte å innhente informasjon om en pågående militær konflikt, er det ikke nødvendigvis en optimal måte, og det er flere grunner til dette.

For det første vil det ofte være vanskelig for journalister å få rapportert fullstendig om hendelser eller situasjoner som enten er innenfor områder som befinner seg under okkupasjon, eller som har vært utsatt for store ødeleggelser, og som kanskje enda er berørt av kamphandlinger. Det betyr at det er en «fysisk» barriere som kan hindre troverdig informasjon i å nå nyhetsdistributørene.

For det andre er det som regel to parter i en konflikt, og disse to partene vil ofte ha forskjellige interesser når det kommer til hva slags informasjon som blir offentliggjort for omverdenen. Et kjent sitat i den forbindelse er «I krig er sannheten det første offeret». Utsagnet har ofte blitt attribuert den greske dramatiker Aiskhylos (525 f.kr – 455 f.kr), i antikkens Hellas, som ved siden av å skape teater deltok i flere kriger.⁹² Sitatets underliggende budskap kan forstås som at i en konflikt, vil det alltid være flere narrativ som tolker og beskriver situasjoner og hendelser forskjellig. Videre gjør dette at den «egentlige» sannheten forsvinner i en kamp om å definere krigsnarrativet og at dette er en prosess som oppstår nærmest umiddelbart etter at kamphandlingene tar til.

Følgelig vil det alltid være en risiko for at nyhetsartikler og offentlige kunngjøringer kan gi feilinformasjon. Dette er spesielt gjeldende når nyhetene er helt ferske og man kanskje ikke har fått verifisert informasjonen fra flere uavhengige hold. Konsekvensen for forskere er at man må behandle denne typen kildemateriale med varsomhet, og ta forbehold om propaganda eller annen feilinformasjon.

Det er likevel ikke kun hvordan man finner, og henter inn, informasjon som kan gjøre medier til upålitelige aktører. I tillegg handler det om deres egen bias og hvilke holdninger og subjektive meninger de forstår og tillegger informasjonen de blir presentert. Selv om man som journalist og presseansvarlig som oftest vil strebe etter objektivitet og uavhengighet, vil det være krevende å ikke bringe med seg sine egne verdier og sitt eget verdenssyn når man tar inn informasjon og deretter skal videreformidle denne informasjonen. Et fenomen som kan nevnes i den forbindelse er det «vestlige bias» i mediedekning. Altså at journalister fra den vestlige verden hevdes å ha en partiskhet i sin dekning av for eksempel konflikter, og da spesielt i de delene av verden som politisk og kulturelt er veldig annerledes enn de selv.⁹³

I artikkelen *How the Ukraine war exposed western media bias* (2022) peker forfatterne på hvordan vestlig media i den voldsomme dekningen av Ukraina-Russland-krisen har sammenlignet krigen med de konfliktene som reportere vanligvis rapporterer fra når de dekker krig og konflikt, nemlig de i Midtøsten. Denne dekningen, sier de, har provosert den arabiske verden, hvor man nå mener det er en utbredt mentalitet blant vestlige medier som går ut på å normalisere tragedie i denne delen av verden. Artikkelforfatterne oppgir som eksempel CBS News sin utenrikskorrespondent, Charlie D'Agata, sitt utsagn i forbindelse med krigen i Ukraina: «This isn't, with all due respect, you know, like Iraq or Afghanistan that has seen conflict raging for decades. You know,

---

⁹¹ Jack Shafer, "Who Said It First? Journalism Is the «First Rough Draft of History», " (2010), <https://slate.com/news-and-politics/2010/08/on-the-trail-of-the-question-who-first-said-or-wrote-that-journalism-is-the-first-rough-draft-of-history.html>.

⁹² Frank Rossavik, "Krigen Der Sannheten Er Et Viktig Våpen," (2022), <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/WROMvd/krigen-der-sannheten-er-et-viktig-vaapen>.

⁹³ Jon Allsop, "The Biases in Coverage of the War in Ukraine," (2022), https://www.cjr.org/the_media_today/media_bias_ukraine_war.php.

this is a relatively civilized, relatively European... city».⁹⁴ Her pekes det altså på en forskjell i hvordan vestlige medier behandler krigen i Ukraina og hvordan de behandler andre pågående eller nylige konflikter. Igjen, dette er det relevant å være bevisst i den videre bruken av aviser og nettartikler i undersøkelsen.

Et annet aspekt ved omtalen av Ukraina-Russland-konflikten i vestlige medier handler om hvordan Russland blir framstilt kontra hvordan Ukraina blir framstilt. Det er en kjensgjerning at verdenssamfunnet, sett bort ifra noen få stater, har godtatt et narrativ hvor Russland er den som gjør urett, mens Ukraina er offeret.⁹⁵ Vi skal ikke her problematisere dette synet, men vi skal bevisstgjøre hvordan dette kan påvirke media.

Nina Springer, professor i journalistikk og kommunikasjon, kommer med følgende observasjon om hva som skjer når samfunnet tar parti i en konflikt: «When society unites against a common enemy, the prerequisites for journalistic objectivity, i.e., «hearing both sides», change dramatically».⁹⁶ Dersom vi ser dette sitatet i sammenheng med den ukrainske presidenten, og hans teams, suksess i å drive informasjonskrig – hvor de hver dag presenterer overbevisende krigsnarrativ og slik også i stor grad kontrollerer strømmen av informasjon til omverdenen – vil det gjøre at sannsynligheten for bias i vestlig medias fremstilling av hendelser og situasjoner i denne konflikten, er stor.⁹⁷ For å si det på en annen måte: Tar vi i betraktning det faktum at svært mange vestlige nasjoner har tatt et ukrainsk standpunkt i Ukraina-Russland-konflikten – et aspekt som igjen gjør det sannsynlig at vestlige medier har større tillitt til ukrainsk informasjon enn russisk – og knytter det til Ukrainas strategiske og selektive presentasjon av informasjon om krigen, vil dette kunne føre til skjevhet og bias i rapporteringen om Ukraina-konflikten hos vestlig media. Det gjør at ved å bruke denne typen kildemateriale finnes det en risiko for at informasjonen vi blir presentert for er preget av en ukrainsk «partiskhet».

Det å alltid skulle fortelle begge sider av en sak er et gammelt aksiom innenfor journalistikken som har til hensikt å bidra med objektivitet og kredibilitet i nyhetsrapportering. De seneste årene har betydningsfulle forskere på feltet likevel satt spørsmålsteget ved om denne tilnærmingen heller skaper en «falsk balanse», hvor man i bunn og grunn likestiller «unsupported claims» med «well-accepted facts».⁹⁸ Ofte vil polarisering være asymmetrisk, noe som gjør at man kan trekke i tvil om «balansen» som skapes av å likestille to sider av en sak alltid vil føre til journalistisk objektivitet. Dette er overførbart til Ukraina-Russland-konflikten på den måten at man kan spørre seg om Ukrainas ønske og begrunnelse for selvstendighet egentlig burde likestilles med hvordan det russiske regimet legitimerer et samlet østslavisk rike. Konsekvensen av dette blir at det å ikke ha en bias i rapporteringen også kan fremstille en sak skjev, og slik er kanskje ikke en ukrainsk partiskhet i vestlige medias fremstilling av krigen veldig problematisk for den videre bruken av disse kildene i denne undersøkelsen.

I den forbindelse kan det også nevnes hvordan vesten rapporterte på den russiske okkupasjonen av Krym i 2014. Den gangen så man en streben etter objektiv

---

⁹⁴ Abbas Al & Ebrahim Lawati, Nadeen "How the Ukraine War Exposed Western Media Bias," CNN, <https://edition.cnn.com/2022/03/04/media/mideast-summary-04-03-2022-intl/index.html>.

⁹⁵ United Nations General Assembly, "Territorial Integrity of Ukraine: Defending the Principles of the Charter of the United Nations: Resolution / Adopted by the General Assembly, a/Res/Es-11/4," (United Nations 2022).

⁹⁶ Nina Springer et al., "Narrating "Their War" and "Our War": The Patriotic Journalism Paradigm in the Context of Swedish and Ukrainian Conflict Coverage," *Central European Journal of Communication* 15, no. 2(31) (2022), s. 198

⁹⁷ Graham Allison and Kate Davidson, "Russia-Ukraine War Report Card " (2023), https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/HKS_Ukraine%20War%20Report%20Card_DP_Final.pdf, s. 1

⁹⁸ Edyta Zielinska, "Is «Both-Sides» Journalism Truly Unbiased? ," (2020), <https://nexus.jefferson.edu/science-and-technology/is-both-sides-journalism-truly-unbiased/>.

rapportering på invasjonen som endte med at vestlige journalister gjenga mange av de falske påstandene Putin kom med. Dette kan igjen knyttes til det NYU professoren Jay Rosen har kalt «the view from nowhere».⁹⁹ Altså at man setter seg i en posisjon hvor man hverken er for eller imot en sak, men presenterer sidene likestilt. I ettertid kan man se at det å fremstille propaganda og desinformasjon likestilt med de mer faktuelle forholdene ikke skapte en mer nyansert fremstilling av den russiske invasjonen, men heller førte til at rapporteringen i seg selv ble misvisende. Dette bygger opp under det vi var inne på i kapittelet ovenfor, nemlig at bias ikke nødvendigvis er en dårlig ting.

I et forsøk på å styrke og kvalitetssikre troverdigheten i kildematerialet som danner grunnlaget for studien, er det gjort to grep: Det ene er å forsøke å velge ut artikler publisert av anerkjente nyhetsredaksjoner som får informasjonen sin bekreftet fra flere uavhengige hold. Eksempler på denne typen nyhetsformidlere i vår undersøkelse er: Reuters, The New York Times, BBC News, The Guardian og CNN. Det andre er å forsøke å velge kilder fra et bredt utvalg av nyhetsdistributører.

Selv om nevnte nyhetsredaksjoner er anerkjente og driver med seriøs journalistikk, vil også disse kunne bli påvirket av det «vestlige bias» og de underliggende presedensene som ligger i det samfunnet hvor de opererer. Likevel, som vi nå har nevnt, er ikke «the view from nowhere» nødvendigvis en objektiv måte å fremstille informasjon på. Altså trenger ikke det «vestlige bias» å føre til mindre nyansert informasjon. I tillegg er det verdt å presisere at samtlige av disse nyhetskildene vil med jevne mellomrom anklages for å ha alle typer bias. Spørsmålet blir da, er det nyhetsdekningen som er bias, eller den som anklager dekningen for å være partisk som selv bærer i seg et bias? Selv om informasjon har bias betyr ikke det at den er verdiløs. Følgelig burde heller ikke dette hindre vår oppgave i å bruke denne typen nyhetskilder.

For å i så stor grad som mulig kompensere for den tidligere nevnte fysiske barrieren som hindrer informasjon i å komme ut av krigsområder i Ukraina, vil det være nødvendig å finne kildemateriale som ligger så tett på situasjonen og områdene som mulig. Gitt konfliktens natur skulle det bety ukrainske og russiske kilder som kan ha informasjon om beskyttelsen av, og ødeleggelsen av, kulturminner i konflikten.

Om vi starter på ukrainsk side har følgende kilder i større eller mindre grad bidratt med informasjon knyttet til kulturminners situasjon: The Kyiv Independent, State archival service of Ukraine, Ukraine cultural foundation, Security service of Ukraine, Ukraine World og Holodomor museum. Når det er snakk om ukrainskproduserte kilder er det verdt å nevne at de vil være skapt i et samfunn med redaksjonell frihet og uavhengig presse. Likevel, der disse kildene ivaretar en sterkere nærhet enn de internasjonale nyhetsorganisasjonene, er det viktig å være bevisst at de derfor også kan bære i seg en større partiskhet. Dette gjør at vi egentlig burde ha benyttet oss av russiske kilder også, men her oppstår det en rekke problemer som skyldes at det er en kraftig asymmetri mellom den ukrainske og den russiske mediedekningens faktiske og politiske spillerommet i denne konflikten. Årsaken til dette er sammensatt:

For det første har ikke russiske medier tilgang på krigen på samme måte som resten av verden. For eksempel har de ikke et pressekorps i Ukraina, noe som også naturlig nok vil påvirke hva slags type rapportering de kan foreta seg.

For det andre fungerer de «offentlige» russiske nyhetskanalene hovedsakelig som talerør for det russiske regimet slik at de kan fremme egeninteresser, propaganda og «strategiske» narrativ som støtter deres styringsideologi. Altså er det ikke snakk om noen fri og uavhengig presse, som er et viktig prinsipp i store deler av den vestlige

---

⁹⁹ Greg Satell, "How the Western Press Is Getting It Terribly Wrong in Ukraine " (2014), <https://www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/03/04/5-important-facts-that-the-western-press-is-getting-terribly-wrong-in-ukraine/amp/>.

verden. Pressen innad i Russland kan altså ses på som en direkte forlengelse av det russiske statsapparatet. Denne forståelsen kan underbygges av funn i rapporten: *Truth is the first casualty of war: a brief examination of Russian informational conflict during the 2014 crisis in Ukraine* (2014) skapt av Defence Research and Development Canada. I denne undersøkelsen konkluderte man med at både før og under invasjonen og okkupasjonen av Krym i 2014 hadde russiske og pro-russiske styrker en høy kapasitet til å gjennomføre omfattende og ekspansive informasjonskriger.¹⁰⁰ I tillegg, basert på «suksessen» Russland hadde med denne invasjonen, fant rapporten at det også var sannsynlig at det russiske regimet ville fortsette med denne typen informasjonsbasert hybrid krigføring i fremtiden.¹⁰¹ En slik erkjennelse gjør det å skulle bruke russiske kilder i denne masteroppgaven lite hensiktsmessig for å besvare forskningsspørsmålet, da det er sannsynlig at informasjonen vil være skapt for å forvirre og mislede.

Denne kritiske holdningen til russiske kilder kan videre begrunnes av at russiske mediers behandling av Ukraina i tidsrommet 2014 til i dag, har vært spesifikt sentrert rundt narrativ knyttet til fiendtligheten og egeninteressene til vestlige stater i regimeskiftet i Kiev, og ideen om en fascistisk trussel som sprer seg i Ukraina.¹⁰² To «perspektiv» som har lite rot i virkeligheten. Med dagens krigssituasjon har persepsjoner som disse blitt forsterket ytterligere og det har ikke akkurat blitt mindre sensurering og manipulasjon av nyhetsbildet blant russiske medier.

Spredning av veldig subjektivt betingede vridninger på nyheter kan man si er verst for de som bor i Russland, likevel er det ikke kun de som blir påvirket av dette. Ved å føre en desinformasjonskampanje med spredningen av «fake news» på internett kan Kreml så tvil om både krigens gang og Ukrainas troverdighet og anseelse i resten av verden. Eksempler på misledende og falske nyheter om dagens krig i Ukraina er: fransk politi har blitt skutt på av amerikanske rifler som kan ha kommet fra Ukraina, Russland har oppdaget «barnefabrikker» i Ukraina og Zelensky har kansellert valg i Ukraina.¹⁰³ Nesten samtlige av disse påstandene kan direkte knyttes til russiske «trollfabrikker» som driver med spredning av desinformasjon på internett.¹⁰⁴ Som en følge er det i dag vanskelig å skulle forholde seg til informasjon som kommer ut av Russland.

I den forbindelse er det likevel viktig å presiseres at det eksisterer uavhengige russiske medier, de befinner seg bare ikke i Russland. Flere titalls nyhetsdistributører har, etter å ha blitt utestengt fra statlige kanaler, flyktet fra Russland til land som Latvia, Georgia, Armenia, Tyrkia, Israel og andre steder. Altså befinner så å si alle de uavhengige russiske nyhetsredaksjonene seg i eksil utenfor russiske grenser.¹⁰⁵ Selv om de fortsetter å rapportere om krigen fører det at de er i eksil til begrenset tilgangen på informasjon, og følgelig gjør avstanden mellom disse mediene og Russland det vanskelig for dem å rapportere om et «russiske perspektiv» på krigen som ikke er styrt av den russiske stat. Altså er det sannsynlig at heller ikke denne informasjonskilden ville ha bidratt med nyttig informasjon til vår undersøkelse.

I tillegg er det en språkbarriere knyttet til både ukrainske og russiske kilder, da forfatteren av denne oppgaven hverken kan Ukrainisk eller Russisk. Følgelig har vi i all hovedsak benyttet oversettelser når vi i denne undersøkelsen har brukt informasjon

---

¹⁰⁰ Matthew A. Lauder, "Truth Is the First Casualty of War: A Brief Examination of Russian Informational Conflict During the 2014 Crisis in Ukraine," (Defence Research and Development Canada, 2014)., s. 12

¹⁰¹ Ibid., s. 11

¹⁰² Irina Khaldarova and Mervi Pantti, "Fake News," *Journalism Practice* 10, no. 7 (2016)., s. 891

¹⁰³ Shayan Sardarizadeh, "Twitter Blue Accounts Fuel Ukraine War Misinformation " BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-66113460>

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Masha Gessen, "How Journalists in Exile Are Covering the War in Ukraine " (2023), <https://www.newyorker.com/magazine/2023/03/13/how-russian-journalists-in-exile-are-covering-the-war-in-ukraine>.

hentet fra ukrainske artikler og kunngjøringer. Altså tas det forbehold om at det kan eksistere relevante kilder for vår problemstilling som vi ikke har tatt med i denne oppgaven fordi de enten er på russisk eller ukrainsk.

Vår hovedstrategi for å søke og finne litteratur og annen type kildemateriale har vært å bruke åpne fritekstsøk i Google Scholar og Google. I Google Scholar har søketermer vi har benyttet oss av vært følgende: *Archives and ideology*, *Archives and national identity*, *Archives and identity*, *Libraries and archives armed conflict*, *Archives during armed conflict*, *cultural genocide*. De akademiske artiklene som disse søkene resulterte i har, som sett i kapitlet om tidligere forskning og i den teoretiske gjennomgangen, hovedsakelig fungert som støttelitteratur for å belyse og nyansere oppgavens arkivvitenskaplige problemstillinger og tilnærminger. I tillegg har det gitt bakgrunn og kontekst til dagens konflikt mellom Ukraina og Russland.

De åpne søkene i Google har først og fremst bidratt med treff på ny og aktuell informasjon. Gitt problemstillingens fokus på begivenheter som foregår her og nå, har nettaviser og -magasiner, nettforum, kunngjøringer fra hjemmesider knyttet til museum, frivillige organisasjoner, statlige etater, osv., vært nødvendig for å kunne samle nok oppdatert og kontemporær informasjon om tematikken. Rent praktisk vil en følge av dette være at en god del av kildematerialet for eksempel ikke har sidetall, da dette som regel ikke eksisterer på nettsider. Det er lagt ved lenker til alle nettsider som er benyttet i den avsluttende kildelisten. Slik skal det være mulig å finne tilbake til og vurdere informasjonen som blir presentert og drøftet i oppgaven.

3. Bakgrunn

Peter Stone viser til i artikkelen *The challenge of protecting heritage in times of armed conflict* (2015), at kulturarv som regel lider stor skade i forbindelse med krig og konflikt og at folk flest aksepterer dette som en uheldig, men unngåelig konsekvens av krigføring. Videre konkluderer han med at ødeleggelsen av kultureiendommer kan reduseres og unngås dersom man som samfunn iverksetter de rette tiltakene til rett tid.¹⁰⁶

I det følgende kapittelet skal vi derfor se på hvilke tiltak som, gjennom lovverk og ikke-statlige organisasjoner, historisk har blitt gjort for å sikre kulturarv under væpnede konflikter. Slik vil vi kunne vise hvordan verdenssamfunnets syn på betydningen av kulturarv har utviklet seg, og hvordan det å skulle beskytte denne typen objekter kan være utfordrende selv med ratifisert lovverk og omfattende organisasjonsvirksomhet. Et aspekt som videre kan knyttes til hvilken forståelse og hvilke perspektiv man tillegger arkiv, da forskjellige tolkninger påvirker om materialet vil være underlagt lovlig beskyttelse eller ikke. I tillegg kommer vi til å se på hvilke tiltak som gjøres for å bevare og beskytte arkiv i Ukraina under dagens krig. Dette er en redegjørelse som blant annet vil kunne illustrere hvor viktig, eller uviktig, arkiv er for det ukrainske samfunnet. Vårt ønske med dette kapittelet vil altså være å etablere kontekstene: arkivs generelle betydningen i verden og arkivs spesifikke betydning i Ukraina, i dag, da dette vil være viktig å ha som bakgrunn før man går i gang med selve undersøkelsen.

3.1. Hvordan har man historisk jobbet for å sikre kulturminner, og mer spesifikt arkiv, i krig?

3.1.1. Sikring av kulturminner under 2. verdenskrig

Et av de første eksemplene på en bevisst politikk rundt bevaringen av kulturarv under en væpnet konflikt ser vi i forbindelse med 2. verdenskrig. Ikke bare hadde man en tanke før krigens utbrudd om hvordan man kunne gjøre grep for å best mulig bevare ekstra dyrebart materiale, i tillegg ble egne kulturarv ekspertes innlemmet i de militære styrkene for å hindre soldater i å skade monumenter og historiske bygninger. De amerikanske og britiske styrkene med denne spesialeksperten ble kalt «Monuments men». Det synes sannsynlig at dersom disse avdelingene ikke hadde lagt ned en innsats i beskyttelsen av monumenter, kunst og arkiv i de tyskokkuperte områdene, ville det i dag stått enda verre til med den europeiske kulturarven.¹⁰⁷

Det var hovedsakelig to tilnærminger man benyttet seg av i beskyttelsen av kulturminner under 2. verdenskrig. Den første gikk ut på å beskytte objektene på stedet de til vanlig befant seg, mens den andre var å evakuere gjenstandene til et «trygt» sted.¹⁰⁸ Åpenbart kan man se for seg både fordeler og ulemper med begge disse tilnærmingene. For eksempel er det å i en krigssituasjon flytte skjørt og dyrebart materiale til et sted som mest sannsynlig vil være mindre egnet for oppbevaring av gitte materialer, hverken ideelt eller uten risiko. I et slikt scenario vil mye kunne gå galt, både under frakten og i tiden materialet blir oppbevart utenfor optimale klimatiske forhold. Et ytterligere argument som ble benyttet mot gjennomføringen av storskala evakueringer var et ønske om å holde museum, bibliotek og lignende institusjoner åpne for allmenheten så lenge som mulig, da dette kunne bygge opp under kampmoralen og

¹⁰⁶ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 1

¹⁰⁷ Ibid. & Nugent, "Battlefields, Tools, and Targets: Archives and Armed Conflict.", s. 42f

¹⁰⁸ Legnér, "The Protection of Movable Cultural Property in Wartime: Pre-Conflict Planning in Sweden.", s. 275

fungere som en distraksjon fra krigens grusomheter.¹⁰⁹ I Nazi-Tyskland ble for eksempel evakueringen av museumssamlinger sett på som en defaitistisk handling som kunne demoralisere befolkningen. Dette var dermed ikke lov før helt på slutten av krigen.¹¹⁰ Samtidig kan man også se for seg at mange manglet de nødvendige forebyggende tiltakene – bombesikre rom – for å eventuelt oppbevare materiale og gjenstander i de allerede etablerte arkiv- og museumsbygningene. Altså ville ikke en slik tilnærming nødvendigvis vært et bedre alternativ, og man kan se for seg at det ville ført til enda større ødeleggelser, da spesielt i de mest krigsherjede områdene hvor byer ble bombet i stykker.

Selv om det ble gjort genuine forsøk på å beskytte kulturarv under 2. verdenskrig ble skadeomfanget svært stort. UNESCO-rapporten «Arkiver ødelagt i det tjuende århundre» viser til tusenvis av samlinger som ble skadet eller ødelagt under 2. verdenskrig. Det virker å være konsensus rundt at dette er den konflikten i verdenshistoriens som har ført til det største tapet av kulturskatter, bøker og arkiver.¹¹¹

Erfaringer fra 2. verdenskrig har lært oss mye om hvordan man best mulig beskytter kulturarv under en væpnet konflikt, og også om hvordan og hvorfor de største skadene skjer.¹¹² I Sverige for eksempel, ga man i etterkrigstiden opp prinsippet om å skulle evakuere store mengder materiale til bombesikre rom utenfor krigssonen, for heller å gjøre tiltak som bygget opp under det å oppbevare så mye som mulig på det opprinnelige lagringsstedet.¹¹³ Dette var endringer som fordret oppføringen av nye bombesikre strukturer. I Sverige har denne tankegangen best kommet til uttrykk gjennom byggingen av et nytt nasjonalarkiv. På grunn av de nye kravene til hva strukturen skulle kunne tåle ble bygget lokalisert utenfor bykjernen. Dette kan man også se for seg vil være heldig dersom det faktisk skulle bryte ut krig, da en god del militære strategiske mål sannsynligvis vil befinne seg i en sentrumskerne.¹¹⁴ I tillegg er det ikke nødvendigvis en enkel prosess å finne allerede eksisterende bygninger som kan tilpasses kravet om å være bombesikre og å ha de rette klimatiske forholdene for det lagrede materialet. Vi kan se en lignende tankegang i Norge med byggingen av arkivverket og nasjonalbibliotekets nye fjellanlegg for bevaring av norsk kulturarv i Mo i Rana.

2. verdenskrig viste i tillegg hvor sårbare kulturelle gjenstander, bygninger og objekter faktisk er i en krigssituasjon. Dette førte til opprettelsen av ny og mer omfattende lovgivning som spesifikt tar for seg beskyttelsen av kulturarv under væpnede konflikter.

3.1.2. Lovgivning som skal beskytte kulturarv under væpnede konflikter

Når det kommer til lovgivning som omhandler arkiv og kulturarv i krig, finnes det både nasjonale og internasjonale forskrifter. Vi har ved flere anledninger nevnt Haagkonvensjonen av 1954, som i dag blir regnet som det viktigste juridiske instrumentet for å ivareta kultureiendom under væpnede konflikter.¹¹⁵ Konvensjonen var i sin tid verdenssamfunnets reaksjon på erfaringer fra 2. verdenskrig, der ødeleggelsene av kulturarv, som redegjort for i forrige underkapittel, fikk et helt nytt omfang. Det kan være årsaken til at dette er den første loven i verden med vern av kulturminner som

---

¹⁰⁹ Ibid., s. 277

¹¹⁰ Ibid., s. 267

¹¹¹ Nugent, "Battlefields, Tools, and Targets: Archives and Armed Conflict.", s. 43

¹¹² Legnér, "The Protection of Movable Cultural Property in Wartime: Pre-Conflict Planning in Sweden.", s. 266

¹¹³ Ibid., s. 274

¹¹⁴ Ibid., s. 275

¹¹⁵ Zgonjanin, "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict.", s. 129

eneste fokusområde.¹¹⁶ Et av de kravene loven setter er at okkupasjonsmakter skal støtte nasjonale myndigheter i å beskytte kulturobjekter, og, dersom det skulle bli nødvendig, selv gjøre tiltak for å bevare objekter som blir skadet under militære operasjoner.¹¹⁷ Dette fordrer likevel at okkupasjonsmakten har ratifisert konvensjonen og dermed er lovlig bundet av de internasjonale retningslinjene.

Selv om konvensjonen av 1954 var den første som hadde vern av kulturminner i krig som eneste fokusområde, var ikke dette første gang denne tematikken ble tatt opp juridisk i en intensjonal kontekst. Før konvensjonen av 1954 hadde man «fjerde Haagkonvensjon av 1907 om krig på land», hvor man kan finne de første forskriftene som tar for seg beskyttelsen av kulturminner i krig.¹¹⁸ Formålet med konvensjonen av 1907 var å revidere eksisterende lovverk knyttet til skikker for krigføring på land, altså var det ikke kun forskrifter som tok for seg kulturarvaspektet i dette lovverket.

Når det kommer til beskyttelse av arkivmateriale og dokument i et historisk perspektiv er det verdt å nevne disse bestemmelsene fra konvensjonen av 1907: §53 og §56. §53 utelukket for eksempel at alle offentlige registre og arkiver som ikke var militært nødvendige skulle kunne bli beslaglagt. §56 formulerer at under okkupasjon skulle eiendom som tilhører kommuner, institusjoner dedikert til religion, veldedighet, utdanning, kunst eller vitenskap, selv statlig eiendom, behandles som privat eiendom. All beslaglegging, ødeleggelse eller forsettlig skade gjort mot institusjoner av denne karakteren, historiske monumenter, kunstverk eller vitenskapelig arbeid, var forbudt og burde gjøres gjenstand for rettslige søksmål.¹¹⁹

Bruken av disse to bestemmelsene kunne likevel skape to mulige problem når det kom til vern av arkiv spesifikt i krig. For det første risikerte man at artiklene ekskluderte enkelte arkiv fra deres beskyttelse, og for det andre kunne de legitimere beslaglegging av arkiver med militær relevans.¹²⁰ Følgelig blir det nærliggende å tenke at det samme materialet som av enkelte ble forstått som privat eiendom, av andre kunne bli definert som militært nødvendig, og dermed også som et legitimt krigsbytte og mål for ødeleggelse. Altså er det mye som tyder på at denne loven ikke var presis nok i sin definisjon og avgrensning, noe som igjen kan underbygges av at første verdenskrig (1914-1918), som foregikk kort tid etter at denne loven ble tatt i bruk, var en konflikt hvor det forekom omfattende ødeleggelser av europeisk kulturarv. Det betyr at det kan sies å være hold i påstanden om at vedtaket fra 1907 ikke hadde noen stor effekt på beskyttelsen av kulturminner i krig, eller rettsforfølgelsen av denne typen forbrytelser i etterkant.¹²¹

I tillegg til de to nevnte konvensjonene av 1954 og 1907 finnes også UNESCO-konvensjonen av 1970, som omhandler tiltak for å forhindre ulovlig handel med kulturgjenstander. Videre kom Haagkonvensjonen av 1954s andre protokoll til i 1999.¹²² Denne protokollen er en videreutvikling av det eksisterende lovverket og kom i kjølvannet av krigene på Balkan på 90-tallet. Vi skal ikke gå noe mer i dybden på disse bestemmelsene, da vi kun ønsker å vise den historiske utviklingen til lovgivning knyttet til behandlingen av kulturminner i krig, og illustrere hvordan det har blitt et større og større fokus på dette juridisk. Et aspekt som likevel er interessant for vår undersøkelse,

---

¹¹⁶ "Kulturarv I Krig Og Konflikt," Riksantikvaren, <https://www.riksantikvaren.no/les-om/kulturarv-i-krig-og-konflikt/#1653489297442-656745f2-df4b>.

¹¹⁷ Cox, "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives.", s. 1018

¹¹⁸ "Kulturarv I Krig Og Konflikt".

¹¹⁹ Cox, "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives.", s. 1019

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ "Kulturarv I Krig Og Konflikt".

¹²² Ibid.

som vi også gjorde et poeng utav når vi redegjorde for problematikk knyttet til bestemmelser i konvensjonen av 1907, er hvordan det internasjonale lovverket ikke greier å «garantere» for kulturarvs sikkerhet i krig, eller at de som bedriver målrettet og systematisk ødeleggelse av kulturminner blir stilt for retten.

En av årsakene til dette kan være vanskeligheter med å finne bevis for intensjonell og bevisst ødeleggelse i en allerede kaotisk situasjon, noe som også kan skape problemer når man skal motbevise at operasjoner eller ødeleggelse ikke var av militær relevans eller nødvendighet. Knytter vi dette problemet videre til arkiv spesifikt, vil også de flersidige samfunnsrollene og bruksområdene som denne typen materiale kan ha, gjøre det vanskelig å vite om det er under juridisk beskyttelse eller ikke. Dette er to grunner til at det sjelden blir store rettssaker som tar for seg kulturelle overgrep og ødeleggelser av arkiv i kjølvannet av en krig. I den forbindelse kan man se for seg at det er et aspekt som vil gjøre terskelen for å faktisk ødelegge kulturarv lavere, og følgelig kan kanskje det at man historisk ser en manglende rettsforfølgelse knyttet til ødeleggelsen av kulturarv i krig, fungere som et slags insentiv for okkupasjonsmakter i deres ødeleggelse av kulturelt betingede objekter. Dette blir spekulasjon, men samtidig er det usannsynlig at den kulturelle ødeleggelsen blir mindre av at det er en manglende rettsforfølgelse knyttet til denne typen lovbrudd.

Det skal likevel sies, at dersom man skulle finne alvorlige brudd på internasjonal humanitær lov begått med kriminelle hensikter, vil det regnes som krigsforbrytelser. Denne typen lovbrudd er det ICC (The International Criminal Court) som har jurisdiksjon over, og de vil kunne se på ødeleggelsen av kulturelle og religiøst betydningsfulle eiendommer eller eiendeler som mulige indikatorer på blant annet folkemord. ICCs påtalemyndighet har i nyere anbefalinger knyttet til rettsforfølgelse av forbrytelser mot kulturarv, indikert at selv om angrep på kulturarv i seg selv ikke utgjør et folkemord, vil den målrettede ødeleggelsen av en gruppes kulturarv kunne fungere som bevis for at gjerningsmenn har hatt intensjoner om å ødelegge en folkegruppe.¹²³

I tillegg til at man har internasjonale konvensjoner kan også de enkelt land ha eget nasjonalt lov- eller regelverk når det kommer til det å beskytte kulturarv. Dette er som regel tiltak staten har pålagt seg selv å gjennomføre dersom en konflikt skulle oppstå. Rasjonale her er at hvis man skal ha noen som helst sjanse til å begrense innvirkningene en krig kan ha på kultureiendom, så må man planlegge for det verste lenge før det er ventet at det «verste» faktisk vil skje.¹²⁴ Det er likevel verdt å nevne at hvor godt man greier å følge opp eventuelle vedtak nok vil variere. I en krigssituasjon er det veldig mange andre problem som vil føles mer prekære enn det å skulle sikre historiske monumenter og arkivmateriale. Dette kom sommeren 2023 også til uttrykk i Ukraina. Etter press fra president Zelenskyj trakk den ukrainske kulturministeren Tkachenko seg fra sin post. Dette var et resultat av at Zelenskyj, under den pågående krigen mot Russland, ønsket å kutte ned på pengebruken i kulturell sektor. Som et svar på dette sa Tkachenko at det å bruke penger på kultur under krigen var viktig. Mer presist:

Culture during war is important because it is not only a war for territories but also for people. Both private and budget funds during war for culture are no less important than drones because culture is the shield of our identity and our borders. Culture is about the past and the future. This is what unites us.¹²⁵

---

¹²³ Gertholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia 'S War against Ukraine.", s. 48

¹²⁴ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 1

¹²⁵ "Ukraine 'S Culture Minister Quits in Spending Dispute," *Deutsche Welle* (u.å), <https://www.dw.com/en/ukraines-culture-minister-quits-in-spending-dispute/a-66304563>., Anna Pruchnicka,

Dette viser på mange måter hvor «lett» det er å nedprioritere kulturen i krig, noe man også kan forstå. Dette dilemmaet skal vi adressere nærmere i kapittel 5, men en observasjon er likevel på sin plass her. Selvsagt er det å unngå tap av menneskeliv så langt det lar seg gjøre, og det å gå seirende ut av en krig, av avgjørende betydning når man er en deltagende part i en konflikt som ofte vil være eksistensiell. Det er likevel et bekmørkt, men interessant, aspekt ved det hele at hva kjemper man egentlig for dersom hele ens historiske og identitetsskapende felles kulturelle grunnlag blir ødelagt samtidig? Dilemmaet blir altså: Skal man slutte å kjempe og risikere at seierherren(e) bevarer ens kulturelle og identitetsskapende grunnlag, eller skal man fortsette å sloss og risikere enda flere ofre og enda mer menneskelig lidelse?

3.1.3. Organisasjonsarbeid

Selv om det er nasjonenes eget ansvar å beskytte egen og andres kulturarv i krig, finnes det også organisasjoner som jobber særlig med dette og som bidrar aktivt i bevaringen av historiske monumenter, bygninger, arkivmateriale og museums-gjenstander både forebyggende og under væpnede konflikter. En av disse organisasjonene er The Blue Shield. The Blue Shield er en komité etablert i 1996 av ICA (International Council on Archives), ICOM (International Council of Museums), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) og IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions).¹²⁶ Denne komiteen har som mål å samle og spre informasjon, samordne innsats og påvirke myndigheter og fagprofesjoner til å ivareta kulturarv under væpnede konflikter eller ved katastrofer.¹²⁷ I tillegg kan det presiseres at de nevnte organisasjonene som står bak The Blue Shield også som enkeltorganisasjoner på egenhånd gjør sitt for å bidra når det oppstår en krise som rammer et av deres virksomhetsområder.

The Blue Shield omtales ofte som den kulturelle ekvivalenten til Røde Kors. Det er dog noen signifikante forskjeller på de to organisasjonene: for det første har Røde Kors hatt 150 år på seg til å skape et verdensomspennende omdømme, mens The Blue Shield har kun eksistert i 20 år og er praktisk talt ukjent for alle andre enn de som er involvert i organisasjonen. For det andre har Røde Kors et budsjett på flere millioner dollar, mens The Blues Shield har liten eller ingen inntekt. Avslutningsvis kan det også nevnes at Røde Kors har betalte ansatte i flere land, mens The Blue Shield ikke har noe lønnet personell. Dette gir to veldig forskjellige utgangspunkt når man skal bidra med ressurser i krigsherjede områder, og skaper et bilde av hvor på prioriteringslisten kulturarv er når en krigssituasjon oppstår. Det er likevel viktig å merke seg at The Blue Shield erkjenner og aksepterer fullstendig at vern av kultureiendommer må komme i andre rekke til Røde Kors sin oppgave, som er å hjelpe mennesker i nød.¹²⁸

Et av de tiltakene The Blue Shield gjør for å verne om kultureiendommer i konfliktsituasjoner er å prøve å få inkorporert kulturminner på «no-strike»-lister. En slik liste består for eksempel av sykehus, religiøse bygninger eller utdanningsinstitusjoner, som alle er bygninger det er ønskelig at man unngår å ødelegge under militære angrep. Dette er med forbehold om at det ikke går utover militære operasjoner eller den militære

---

"Ukrainian Parliament Accepts Resignation of Culture Minister," *Reuters* (2023), <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-parliament-accepts-culture-ministers-resignation-lawmaker-2023-07-27/>. & Elsa Court, "Tkachenko Dismissal: Why Was Ukraine's Culture Minister Controversial?," *The Kyiv Independent* (2023), <https://kyivindependent.com/who-was-ukraines-controversial-culture-minister-and-why-was-he-dismissed/>.

¹²⁶ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 2

¹²⁷ "Blue Shield Norge ", Den norske Blue Shield komiteen, <https://blueshield.no/about/>

¹²⁸ Stone, "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict.", s. 2

fremgangen. Noe av hovedproblemet med «no-strike»-lister er at det ikke er noen krav til okkupasjonsmaktene om å følge dem. Dette gjør at det er begrenset hvor mye de vil kunne påvirke beskyttelsen av kulturarv under væpnede konflikter.

«The Blue Shield» er også et emblem skapt under Haagkonvensjonen av 1954 for å beskytte kulturarv fra bevisst eller utilsiktet ødeleggelse. Det vil si, dersom man merker kulturminner med dette symbolet indikerer det at objektene eller bygningene har spesiell beskyttelse under internasjonal lovgivning. I Ukraina i dag har UNESCO kontaktet Ukrainiske myndigheter for å få merket kulturminner og monumenter med det særegne emblemet. Inkludert på listen over steder og minnesmerker som trenger beskyttelse er blant annet landets syv verdensarvsteder, Holocaust-minnesmerker og nasjonalarkiv, som også er med i UNESCOs «memory of the world»-program.¹²⁹

Tidligere i undersøkelsen nevnte vi så vidt UNESCOs «Memory of the world»-program (MoW). Dette programmet ble utviklet tidlig på 1990-tallet og arbeider i dag med å fremme bevaring av, og tilgang til, menneskehetens dokumentarv. MoW jobber særlig med bevaringen av verdens dokumentarv i områder som er berørt av konflikt og/eller naturkatastrofer.¹³⁰ Det er likevel viktig å presisere at det ikke er en forutsetning at et land er i krig for at MoW skal ta materiale inn på deres lister, alle land i verden kan søke om dette.

MoW er et program i den større organisasjonen UNESCO (The United Nations Education, Scientific and Cultural Organization), som også har bevaringen av kulturarv som en del av sitt mandat. Mandatet går ut på å «[...] encourage the identification, protection and preservation of cultural and natural heritage around the world considered to be of outstanding value to humanity».¹³¹ Altså jobber de i stor grad med å bevare og beskytte verdens kulturminner i alle de former de måtte komme. Det har seg likevel slik at når en krise rammer, er det begrenset hva internasjonale organisasjoner faktisk kan gjøre, og det er derfor viktig å raskt få etablert et samarbeid mellom kulturarvorganisasjonene og lokalsamfunnene «på bakken». Faktisk er det å involvere lokalbefolkningen identifisert som en av nøkkelfaktorene i en vellykket bevaring av kulturarv i konfliktrammede områder, da det i tillegg til lokale kulturarveksperter og profesjonelle, er lokalbefolkningen som best forstår sin egen kulturarv og behovet for å beskytte, restaurere og håndtere den. Det betyr at når internasjonale organisasjoner, som for eksempel UNESCO, blir involvert under og etter en krise, burde de sikre seg samarbeidsvilje og forståelse fra de rammede lokalsamfunnene.¹³²

Det er ikke bare uproblematisk for land å skulle sette sin lit til internasjonale organisasjoner i en krisetid, og en av de organisasjonene som kan hemmes dersom de konfronteres av sine medlemsland som er i krig eller konflikt, er nevnte UNESCO. Lynn Meskell og Benjamin Isakhan viser for eksempel i sin artikkel: *UNESCO, world heritage and the gridlock over Yemen (2020)*, hvordan UNESCO er tilbakeholdne med å kritisere ødeleggelsen av kulturarv i Jemen.¹³³ Siden 2015 har det herjet en blodig borgerkrig i landet og FN har kalt konflikten verdens største humanitære krise.¹³⁴ Det er flere årsaker til at UNESCO er «stille» når det kommer til kulturell ødeleggelse i Jemen. Meskell og Isakhan peker likevel på at en sentral grunn kan knyttes til det faktum at en av partene

---

¹²⁹ Marc R. H. Koscieljew, "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations," *International Journal of Heritage Studies* 29, no. 11 (2023), s. 1167

¹³⁰ "Unesco - Memory of the World," UNESCO, <https://www.unesco.org/en/memory-world>.

¹³¹ "World Heritage," UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/about/>

¹³² Koscieljew, "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations.", s. 1162

¹³³ Lynn Meskell and Benjamin Isakhan, "Unesco, World Heritage and the Gridlock over Yemen," *Third World Quarterly* 41, no. 10 (2020), s. 1786

¹³⁴ "Jemen," FN-sambandet, <https://www.fn.no/konflikter/jemen>.

som utfører angrepene, Saudi-Arabia, er en av organisasjonens viktigste givere økonomisk.¹³⁵ Følgelig viser UNESCO, sier artikkelforfatterne, ved å tie om disse ødeleggelsene, at for dem er det i stor grad penger som styrer hvor ressursene kan og skal settes inn, og om ødeleggelsene settes på dagsorden internasjonalt. Dersom denne «stillheten» fortsetter kan man si det er dypt problematisk for UNESCO som organisasjon og gjør at man må stille seg kritisk til deres rolle i beskyttelsen av kulturarv.¹³⁶

Vi ser likevel en annen tilnærming i Russland-Ukraina-krigen. Her er UNESCO tydelige i å identifisere Russland som den viktigste antagonisten i krigen, og bønnfaller Moskva om å respektere sine forpliktelser til kulturarvkonvensjoner og traktater. I artikkelen *Endangered cultural heritage in the Russia-Ukraine war: comparing and critiquing interventions by international cultural heritage organizations* (2020) konstaterer forfatteren, Marc Koscieljew, at det å navngi Russland på denne måten er, som vi også har antydnet tidligere, atypisk for UNESCO, da de ikke liker å angi sine mektige medlemsland på denne måten. Videre sier Koscieljew at tydeligheten UNESCO viser i sine uttalelser også er overraskende på grunn av at Russland ikke bare er et av medlemslandene, men et permanent medlem av FNs sikkerhetsråd. Det er sjelden medlemmer av sikkerhetsrådet mottar formaninger direkte fra et FN-organ.¹³⁷ Dette sier noe om hvor alvorlig resten av verden ser på denne konflikten. De fleste så nok for seg at tiden der suverene nasjoner gikk til krig mot andre suverene nasjoner, i hvert fall i Europa, var forbi. Følgelig synes det prekært, for den vestlige verden i det minste, å fordømme Russlands handlinger i Ukraina, da det å ikke si noe som helst skaper et inntrykk av at det er greit at et land underlegger seg et annet land gjennom en angrepskrig.

Videre er et annet problem som kan oppstå med ikke-statlige og ideelle organisasjoner som opererer uavhengig, at de ofte har mindre autoritet enn sine statlige motparter. Det betyr at det til syvende og sist er staten som forbeholder seg retten til å bestemme om denne typen organisasjoner kan delta i forsøk på å beskytte og bevare kulturarven innenfor deres jurisdiksjoner. Det førte for eksempel til at UNESCO ikke kunne gripe inn under okkupasjonen av Krym i 2014 uten særlig samtykke fra Russland.¹³⁸

Det vil altså varieres litt i hvor stor grad internasjonale organisasjoner vil kunne, og vil ønske, å bidra under en konflikt. I de fleste tilfeller synes det likevel helt avgjørende for krigsherjede land å få støtte og hjelp fra denne typen aktører dersom de skal greie å bevare mest mulig av kulturarven sin.

Avslutningsvis skal det også sies at vi har kun nevnt et fåtall organisasjoner og allianser som driver med denne typen arbeid. Altså tas det forbehold om at det vil være flere uavhengige internasjonale tiltak og program som bidrar og støtter bevaringen av kulturarv i krig generelt, og da også under den pågående konflikten mellom Russland og Ukraina spesielt.

3.2. Hvordan Ukraina arbeider med å beskytte og bevare arkiv

En rekke internasjonale initiativ støtter ukrainske kulturinstitusjoner og deres ansatte med finansiering, donasjoner av materiale som kan benyttes til beskyttelse og bevaring av samlinger, samt bistand med katalogisering og lignende.¹³⁹ En stor del av arbeidet går

¹³⁵ Meskell and Isakhan, "Unesco, World Heritage and the Gridlock over Yemen.", s. 1786

¹³⁶ Koscieljew, "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations.", s. 1163

¹³⁷ Ibid., s. 1171

¹³⁸ Ibid. 1163f

¹³⁹ Gerntholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia's War against Ukraine.", s. 42

samtidig ut på å digitalisere så mye som mulig. På den måten sørger man for at kunnskap lever videre, dersom de originale, fysiske dokumentene skulle bli ødelagt.¹⁴⁰ Et av disse initiativene er *Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO)*. Det ble lansert 1. Mars 2022 og har ifølge deres egen nettside "web-arkivert" mer enn 5000 nettsider og 50TB med data fra ukrainske kulturinstitusjoner. Nettsidene er alt fra nasjonale arkiver til lokale museum, fra 3D-scan av kirker til kunstsentre for barn.¹⁴¹ Tiltaket har i dag mer enn 1500 frivillige som jobber med det. Denne typen initiativ er nødvendig da ikke bare den fysiske, men også den digitale kulturarven i Ukraina er under press fra russisk hold.

Videre kan også initiativet *Backup Ukraine* nevnes. Dette er et tiltak som lager detaljerte 3D-modeller av «cultural sites» som permanent vil eksistere i et digitalt arkiv, og som senere kan brukes til å rekonstruere steder dersom de skulle bli skadet eller jevnet med jorden.¹⁴² I denne typen arbeid vil det være viktig å huske at innsamlingen av informasjon burde skje fra flere hold, slik at man sikrer bevaringen av et mangfold av stemmer og perspektiver i kildene. I den forbindelse vil det å ha fokus på integritet og autentisitet i det digitale materialet være av avgjørende betydning dersom man skal kunne ha tillit til det i ettertid.¹⁴³

I tillegg til å lage digitale versjoner av fysisk materiale og objekter, har de viktigste gjenstandene og dokumentene blitt tatt ned i lagringsrom under bakken og plassert i spesielle beholdere, ofte donert fra internasjonale kulturelle hjelpeorganisasjoner.¹⁴⁴ For kulturinstitusjoner uten denne typen fasiliteter har hastige evakueringer av samlinger til andre lokasjoner, noen ganger kjellere, og ofte steder uten skikkelig klimakontroll, vært eneste alternativ.¹⁴⁵ En situasjon vi kjenner igjen fra 2. verdenskrig.

Den 26. september 2023 uttalte Anatolii Khromov, leder for den statlige arkivtjenesten i Ukraina, i forbindelse med arrangementet «safe collections, safe heritage» under et internasjonalt forum i Krakow, seg om situasjonen i Ukraina. Han påpekte at hjelp fra internasjonale partnere, en hurtig digitalisering av det ukrainske nasjonalarkivets dokumenter og implementeringen av pilotprosjekter for å videreutvikle mulighetene for elektroniske arkiv, er alle tiltak som for øyeblikket er med på å sikre den ukrainske kulturarven i krigen med Russland.¹⁴⁶

I forbindelse med den foregående redegjørelsen av hvordan man i dag jobber med å sikre arkiv og dokumentasjon i Ukraina, hadde det vært interessant å også se nærmere på det statlige arkivverkets bevarings- og kassasjonsplaner. Tilsvarende også overordnede strategier og spesifikke tiltak knyttet til bevaring i den konkrete krigssituasjonen i samtid. Dette hovedsakelig fordi det kunne ha sagt noe om hva som er viktig for den ukrainske nasjonen å bevare, og ikke, og følgelig også hvordan de i dag jobber med å sikre denne typen dokumentasjon. Det har dog vist seg vanskelig å oppdrive informasjon om dette, noe som muligens kan tyde på at det er kunnskap som vil være formidlet på ukrainsk og/eller er unndratt offentligheten. Det er tross alt

---

¹⁴⁰ Christensen, "Arkivering Som Motstandskamp.", s. 13

¹⁴¹ "Saving Ukrainian Cultural Heritage Online ", SUCHO, <http://www.sucho.org/>.

¹⁴² Gernholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia 'S War against Ukraine.", s. 43

¹⁴³ Christensen, "Arkivering Som Motstandskamp.", s. 13

¹⁴⁴ "The Race to Digitise Ukrainian Cultural and Historical Archives," *Euronews* (2022), <https://www.euronews.com/culture/2022/11/10/the-race-to-digitise-ukrainian-cultural-and-historical-archives>.

¹⁴⁵ Richard Kurin, "How Ukrainians Are Defending Their Cultural Heritage from Russian Destruction," (2023), <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/ukrainians-defend-their-cultural-heritage-russian-destruction-180981661/>.

¹⁴⁶ "About Ukrainian Archives and Archivists at the International Forum in Krakow, Poland," State archival service of Ukraine, <https://archives.gov.ua/en/2023/09/26/about-ukrainian-archives-and-archivists-at-the-international-forum-in-krakow-poland/>.

sannsynlig at på grunn av dagens krigssituasjon, vil denne typen informasjon kunne være klassifisert, da det nok er kunnskap Ukraina ikke ønsker skal havne hos russisk etterretning. Vi tar derfor i denne undersøkelsen forbehold om at det vil være gjort nasjonale tiltak som i skrivende stund ikke er gjort kjente for omverden og som vi følgelig ikke kan behandle her.

4. Arkiv i Ukraina: Minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging

Gitt en antagelse om at alle ødeleggelsene av kulturminner og arkiv fra februar 2022 og fram til nå ikke kun er uhell og biprodukt av konvensjonell krigføring, men at i det minste noe av det er konsekvensene av målrettede angrep, hva er det da de russiske styrkene forsøker å ødelegge? Hvordan kan denne ødeleggelsen fungere som et angrep på ukrainske interesser og ukrainsk motstandskraft i denne krigen?

Vi har sett hvordan man i arkivvitenskapen, gjennom ulike tilnærminger, har gitt ulike forklaringer på hvordan arkiv på forskjellige måter spiller roller i hvilke kollektiver som danner seg og hvilken identitet de utvikler. Om vi nå går fra det generelle til det spesifikke, hva kan vi da se at har foregått i Ukraina av minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging, og hvordan er arkiv involvert i disse prosessene? Samtidig, som alltid når vi anvender teori, når vi da går gjennom det spesifikke tilfellet Ukraina, gir det oss en god anledning til å reflektere over arkivteorien vi forsøker å applisere og gyldigheten av tilnærmingene og forklaringsmodellene vi har presentert.

Vi kommer først, i et historisk perspektiv, til å se på utviklingen og konstruksjonen av en ukrainsk nasjonal identitet, for deretter å se nærmere på hvilken rolle spesifikt arkiv spiller i den samme utviklingen og konstruksjonen. Avslutningsvis kommer vi også til å reflektere over hvordan minnepolitikk tidligere har blitt brukt nasjonsbyggende i Ukraina, og da både på godt og vondt. Disse gjennomgangene muliggjør også en refleksjon rundt motivasjonen bak ødeleggelsen av kulturarv i krig og hvorfor det skjer.

4.1. Utviklingen av en nasjonal identitet i Ukraina

Ifølge Dominique Arel, professor i Ukrainske studier ved universitetet i Ottawa, begynner det å dukke opp en ukrainsk nasjonal identitet på 1800-tallet, en periode i historien hvor det vi i dag regner som ukrainske territorier var splittet mellom det russiske imperiet i øst og habsburgerriket i vest. Det var likevel ikke før rundt 1. verdenskrig at ukrainsk nasjonalisme som en sosial massebevegelse virkelig utkrystalliserte seg, og da hovedsakelig i vest, ettersom det russiske tsarriket forbød ukrainsk nasjonalisme i øst helt til de ble styrtet i 1917.¹⁴⁷

Videre, i sovjet-æraen, var ukrainsk nasjonalisme opprinnelig oppmuntret under Vladimir Lenin, men det var før den ble fordømt som «nasjonalistisk motstand som måtte utslettes».¹⁴⁸ I den perioden var det ingen som sa at Ukraina som stat ikke eksisterte, at den ukrainske kulturen ikke eksisterte, men, som en del av en russisk effektivisering, begynte det ukrainske språket å bli utfaset i skolene, ukrainske skolebøker ble trykt på russisk, og det russiske språket ble etter hvert knyttet til elite og prestisje.¹⁴⁹ Altså drev sovjetiske styresmakter med en til dels skjult assimileringpolitikk i denne perioden.

Etter Sovjetunionens fall i 1991, hvor Ukraina fikk sin selvstendighet, hadde alle som bodde i ukrainske territorier rett til statsborgerskap. På den tiden identifiserte litt mindre enn en fjerdedel av befolkningen seg som etnisk russiske, mens tre fjerdedeler

---

¹⁴⁷ Gemma & Merino Ware, Daniel,, (Programleder) *The Conversation Weekly* podcast audio, The history and evolution of Ukrainian national identity [Audio podcast episode] 2022, <https://www.manchester.ac.uk/discover/news/the-history-and-evolution-of-ukrainian-national-identity--podcast/>.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ YaleCourses, "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 18. Before and after the End of History," (YouTube, 2022).

som etnisk ukrainske – inkludert minoriteter som for eksempel krymtartarene. I nyere tid har det skjedd et skifte og flere og flere identifiserer seg nå som ukrainske.¹⁵⁰

Konflikt endrer ofte et lands nasjonale identitet. Taras Kuzio, professor i statsvitenskap ved The National University of Kyiv-Mohyla Academy, viser i artikkelen *Competing nationalisms, Euromaidan and the Russian-Ukrainian conflict* (2015), hvordan russiske myndigheters annektering av Krym i 2014, og opptøyene på Maidan-plassen samme år, var to hendelser som påvirket den nasjonale identiteten i Ukraina på tre måter:¹⁵¹

For det første ble Ukrainas tre pro-russiske partier marginaliserte. Dette var både et resultat av at deres daværende pro-russiske president Viktor Janukovitsj ble avsatt som en følge av Euromaidan, og at Putin gjennomførte en militær invasjon av Krym.¹⁵² Det betyr at den russiske tilstedeværelsen i politikken ble betydelig svekket.

For det andre førte annekteringen av Krym til at det spredde seg en ukrainsk patriotisme til den russisktalende østlige delen, og den passive sørlige delen, av Ukraina. Dette var, i følge Kuzio, en konsekvens av at de ukrainerne som hadde en todelt russisk-ukrainsk identitet ble presset til å ta parti. Denne «nye» ukrainske patriotismen og nasjonalismen mobiliserte ikke kun mot lokale pro-russiske styrker og russisk innblanding, men også mot den sovjetiske kulturarven. Dette har blant annet ført til at siden Euromaidan har over 400 monumenter dedikert til den sovjetiske lederen Vladimir Lenin, blitt revet.¹⁵³ Dette er tematikk vi skal komme tilbake til senere, når vi skal se nærmere på begrepet «contested heritage» og hvordan ødeleggelsen av sovjetiske kulturminner har økt i både styrke og hyppighet, samt forekommer i en helt spesifikk kontekst, under dagens pågående konflikt.

For det tredje, sier Kuzio, at Euromaidan og annekteringen av Krym førte til at anti-russiske følelser spredde seg til andre regioner enn kun de vest-ukrainske, noe som igjen gjorde at en økende del av befolkningen fikk et dårlig forhold til Russland. En meningsmåling fra september 2014 fant at Putin var den utenlandske politikeren med høyest negativ rangering blant ukrainere.¹⁵⁴ Siden den gang har russisk aggresjon mot Ukraina hjulpet den ukrainske nasjonen med å definere sin identitet. I den forbindelse kan det poengteres at etter det russiske regimets fullskala invasjon i februar 2022 har den nasjonale identiteten i Ukraina blitt enda mer tydelig.¹⁵⁵

Av den foregående redegjørelsen fremgår det at Ukraina har en relativt kort historie som selvstendig nasjon, men at de til tross for dette har utviklet en sterk nasjonal identitetsfølelse. Videre synes det tydelig at dette er en identitetsfølelse som bare vil fortsette å vokse etter hvert som det russiske regimet legger mer og mer press på den ukrainske selvstendigheten. Dette gjør det igjen sannsynlig at det er en sammenheng mellom den sterke nasjonale identitetsfølelsen og russisk aggresjon og okkupasjon, noe som videre underbygges i en annen studie av Taras Kuzio, *Identity and nation-building in Ukraine: defining the other* (2001), publisert lenge før Euromaidan og invasjonen av Krym. Her viser forfatteren til at når stater er like hverandre i språk og kultur, vil dette som oftest skape mer – ikke mindre – konflikt over nasjonal identitet.¹⁵⁶ Altså, på grunn av en nesten konstant spennings- og konfliktfylt relasjon med Russland,

---

¹⁵⁰ Ware, *The Conversation Weekly*

¹⁵¹ Taras Kuzio, "Competing Nationalisms, Euromaidan, and the Russian-Ukrainian Conflict," *Stud Ethn Nation* 15, no. 1 (2015), s. 164

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid., s. 164f

¹⁵⁴ Ibid., s. 165

¹⁵⁵ Anders Åslund, "Russia's Invasion Has Highlighted Ukraine's Nation-Building Progress," Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-invasion-has-highlighted-ukraines-nation-building-progress/>.

¹⁵⁶ Kuzio, "Identity and Nation-Building in Ukraine: Defining the 'Other'." s. 361

blir det et større fokus i Ukraina på hva som egentlig skiller «oss» fra «dem» (Russland), og hvilke deler av kulturen som er «vår», noe som igjen gjør det av avgjørende betydning å få definert dette skillet klart og tydelig. Da blir selv små endringer i språket viktig, for eksempel Krym ikke Krim, og Kyiv ikke Kiev.

4.2. Arkivenes rolle i ukrainsk minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging

Vi introduserte i teorigjennomgangen, og berørte delvis i forrige delkapittel, en forklaringsmodell som peker på at man er avhengig av kontraster og forskjeller når man skal bygge opp en nasjonal identitet og et grunnlag som en nasjon kan eksistere på. For Ukraina sin del må denne «kontrasten» nesten bli Russland. Dette kommer av at dersom Ukraina ikke avviser tsaristisk eller sovjetisk historieskriving, som benekter selve eksistensen av en egen ukrainsk etnisk gruppe, aksepterer de på mange måter at Russland har rett i sin tanke om at Russland og Ukraina er skjebnebestemt til å være et felles rike. Vi skal utdype dette «skjebnebestemte synet» i kapittel 5.3.1 *Ideologi og tankesett bak en systematisk ødeleggelse av kulturarv/arkiv*, da det er en av hovedforklaringene til at russiske styrker ødelegger, stjeler og manipulerer ukrainsk kulturarv i dagens konflikt. Dette synet innebærer at dersom den ukrainske regjeringen, og befolkningen, godtar de sentrale prinsippene i den russiske nasjonalismen, innebærer det at de også godtar at det er få, om noen, forskjeller mellom de tre østslaviske landene Russland, Hviterussland og Ukraina.

Fra Sovjetunionens kollaps i 1991 og frem til i dag har det vært både «pro-russiske» og «pro-ukrainske» regjeringsledere i Ukraina. Det ser likevel ut til at selv de pro-russiske lederne forstod at dersom man ikke skapte en nasjonal identitet basert på sin egen «unike» historie som skilte seg fra den russiske, ville Ukraina som selvstendig nasjon opphøre å eksistere.¹⁵⁷ Sett bort ifra den logiske og moralske kortslutningen om at dersom dette skulle stemme så vil det automatisk innebære at man ikke kan være en selvstendig nasjon, vil en konsekvens kunne være at ukrainsk nasjonsbygging blir forlatt til fordel for reintegrering i et russisk storrike. Altså kan man si at Russland må bli den ukrainske kontrasten, fordi dersom de ikke er en kontrast så blir de en samlet enhet.

Ukrainsk nasjonsbygging er utfordrende. Ukraina er et multietnisk samfunn og, det å konstruere en homogen nasjonal identitet som alle kan relatere seg til er så å si umulig. Det er heller ikke rart at Ukraina, som en relativt ny nasjonalstat, ønsker å reversere en russifiseringsprosess som har pågått gjennom århundrer ved å føre en ukrainifiseringspolitikk.¹⁵⁸ Et farelement med en slik nasjonalistisk politikk er at det blir gjennomført en slags tvangsassimilering av det russisk-snakkende mindretallet av befolkningen, på samme måte som sovjetiske styresmakter gjorde mot den ukrainsktalende delen av befolkningen under Sovjetunionens storhetstid.

I Ukraina er dette med språk spesielt vanskelig fordi det er en såpass stor del av den nasjonale identiteten. Dette kan man si henger igjen fra den tiden ukrainsk ble sett på som et «provinsielt bondespråk» uegnet for eliten, kulturell- og teknisk vitenskap.¹⁵⁹ Her er det verdt å nevne at språk er en helt fundamental del av hvordan vi forstår hverandre, og da både i skriftlig og muntlig form. Det ligger presedenser i språket som også spiller en rolle i utviklingen og styringen av historiske narrativ, og dette er noe som må tas stilling til når man skal benytte seg av kilder eller beretninger fra andre tider. For Ukraina sin del innebærer ikke nødvendigvis det at de må oppdrive masse ny informasjon om en fortid adskilt fra Russland, men at de må se på det som eksisterer av

---

¹⁵⁷ Ibid., s. 347f

¹⁵⁸ Ibid., s. 350

¹⁵⁹ Ibid., s. 348

informasjon med nye øyne. Dette aktualiserer en av tilnærmingene vi berørte i teorigjennomgangen: At arkiv som fundament i minnekonstruksjon ikke bare virker en véi. Arkivet, eller andre steder hvor det nasjonale minnet oppbevares, kan også fungere som et sted for tilbakeføring av minner. Dette betyr ikke at man skal tilpasse arkivmateriale til et bestemt narrativ som man ønsker å få bekreftet. Det handler heller om at man påfører materiale andre tolkningsprosesser som skaper et flerfasettert bilde av fortidige forhold. Altså tillegges arkivene og dokumentasjonen et annet perspektiv. Her vil språk spille en viktig rolle, da måten man ordlegger seg på og hva man legger vekt på, vil ha stor betydning for den historien som skapes på bakgrunn av det fortidige materialet.

Et annet poeng knyttet til arkiv og dokumenters flersidige rolle og betydning i samfunnet, som ikke har så mye med språk å gjøre, men som kan knyttes til hvilke perspektiver man tillegger arkivmateriale, er at de samme arkivene som av et regime brukes som redskap for undertrykking kan føre til forsoning under en annen regjering. Et eksempel på dette er hvordan KGB-arkiver, etter Sovjetunionens oppbrudd, i enkelte tilfeller har fungert rehabiliterende for de menneskene som i sin tid ble undertrykt og misbrukt av de sovjetiske styresmaktene. Dette kan sies å være en delvis konsekvens av at enkelte av de tidligere kommunistiske satellittstatene har nye demokratiske regjeringer som har vedtatt lover for å kompensere innbyggerne for vilkårlig og ulovlig nasjonalisering under det tidligere regimet.¹⁶⁰ Dette gjør at folk som ble falskt anklaget eller dømt for forbrytelser de aldri begikk, kan bli renskilt ved hjelp av de dokumentene deres tidligere overgriper i sin tid skapte for å dømme dem. Vi var innom denne tematikken også i teoridelen, hvordan arkiv kan være et redskap for undertrykkelse og kontroll, men også frigjøring og forsoning. Dette er et tydelig eksempel på hvordan man påfører det samme materiale andre tolkningsprosesser, slik at det kan fungere i en annen samfunnsrolle enn det objektene originalt var ment å fungere i. Om vi appliserer dette perspektivet til en spesifikk situasjon i Ukraina tar det oss helt tilbake til der vi startet, med øyenvitneberetningen om ødeleggelsen av SBU-bygningen i Chernihiv 25. februar 2022. Gitt at «the building [...] kept a KGB archive with a significant array of documentary material: about 13.000 declassified cases against Ukrainians repressed by the Soviet regime, as well as documents of the Soviet secret service», er det ikke til å komme unna at muligheten for en transformerende og rehabiliterende bruk av disse dokumentene for ukrainerne her gikk tapt.¹⁶¹

Dette er et helt konkret eksempel på hvordan arkiver og dokument kan spille ulike roller, både kulturelt og rettslig, i samfunnet etter hvem som bruker materialet og hvordan de velger å forstå informasjonen objektene kan gi. Det er et paradoks som for det første gjør opprettholdelsen og skapelsen av arkiv til en helt fundamental prosess når det kommer til å kunne definere hvem vi er, hva vi står for og hvordan vi lever, og som for det andre kan føre til forhindring og tilintetgjørelse av de samme prosessene.

Dersom vi vender tilbake til betydningen av språk, er dette også noe som vil ha stor betydning for hvordan informasjon er tilgjengelig for oss mennesker. En god del informasjon er det for eksempel ingen som noen gang vil dra nytte av fordi det er merket eller registrert på en måte som ikke nødvendigvis har noen sammenheng med det faktiske innholdet. Dette er et aspekt ved arkivering som kan knyttes til begrensninger i demokratiseringsprosesser og opprettholdelsen av rettigheter. I nasjonsbyggingsprosessen som har foregått i Ukraina etter oppbruddet fra Sovjetunionen, ser vi eksempler på denne typen misledende registrering ved at man i

---

¹⁶⁰ Ketelaar, "The Panoptical Archive.", s. 3f

¹⁶¹ "Regional Department of the Security Service of Ukraine".

nyere tid har funnet både innad i Ukraina, men også i andre land, arkivmateriale som underbygger Ukraina som en separat etnisk enhet fra Russland. Et eksempel på dette er en faksimile av et brev fra 1711 som den svenske historikeren Jan Mispelare fant i det svenske riksarkivets samlinger i 2021. Brevet var fra Karl den tolvte til hans nye sendebud i Konstantinopel, Thomas Funck, og inneholdt instruksjoner om hva Funck skulle ta opp med sultanen. Et av punktene handlet om Ukrainas selvstendighet, hvor den svenske kongen understrekte at Ukraina skulle være en uavhengig stat og aldri mer være underlagt den russiske tsaren.¹⁶² Dette eksempelet viser hvordan man kan finne ny og uventet informasjon ved å lete steder det ikke har vært naturlig å lete tidligere, eller som man trodde ikke hadde noe å gjøre med temaet man ønsker å finne informasjon om. I den forbindelse kan det nevnes at innenfor historiedisiplinen vil man tidvis måtte forholde seg til en metodikk som i stor grad går ut på tilfeldig leting i arkivene dersom man skal ha noe håp om å finne den informasjonen man er ute etter. Ofte vil dette være spesielt gjeldende dersom det er marginaliserte samfunnsgrupper det er snakk om, da de gjennom tidene som regel ikke har blitt dokumentert på samme måte som majoriteten. Det er en interessant tematikk som også kan knyttes til arkivarens rolle i tilgjengeliggjøringen og bevaring av informasjon og data og hvordan dette igjen kan påvirke grunnlaget i det rettighetssamfunnet man lever i. Vi skal komme tilbake til dette i neste delkapittel.

Som en følge av den sterke trangen til å distansere seg fra den russiske nasjonale fortellingen har Ukraina skapt en ny form for historieskriving som diskuterer de negative konsekvensene av sovjetstyret. Et eksempel på dette er den kunstige hungersnøden i 1933 (Holodomor) som krevde flere millioner liv og som ble fortiet og hysjet ned av sovjetiske styresmakter i hele perioden Ukraina var underlagt regimet.¹⁶³ Forskere strides om hvorvidt hungersnøden i Ukraina var skapt med overlegg eller om den var tilfeldig. Følgelig strides de også om det kan regnes som et folkemord eller ikke. For vår undersøkelses del har det ikke så mye å si hvorvidt det råder konsensus i dette spørsmålet, selv om det finnes mange bevis på at det var et villet folkemord. Heller handler det om hvordan det ukrainske samfunnet stiller seg til spørsmålet. I vår målsetning om å utvikle konkrete forståelser av ukrainske nasjonsbyggingsprosesser, må vi diskutere Holodomor som et folkemord på den ukrainske befolkningen begått av det sovjetiske lederskapet slik at de kunne undertrykke ukrainere og eliminere regimemotstand, da dette er måten ukrainere flest forstår de grufulle hendelsene i 1933-34. Dette nasjonale narrativet underbygges av at Holodomor i Ukraina i 2006 ble sementert som et folkemord på den ukrainske befolkningen, og i 2010 fastslo et vedtak fra en domstol i Kyiv-regionen intensjonene til Stalin og hans regjeringsapparat om å ødelegge en del av den ukrainske nasjonen.¹⁶⁴ Dette kan sammenlignes med de intensjonene Putin har gitt til kjenne for dagens invasjon av Ukraina, hvor han tydelig viser sin hensikt om å ødelegge den ukrainske nasjonen og avviser en ukrainsk nasjonal identitet. Disse intensjonene skal vi undersøke nærmere i kapittel 5.4.1 *Kulturelt folkemord*.

I kjølvannet av den menneskeskapte hungersnøden gjorde det totalitære sovjetregimet alt de kunne for å skjule konsekvensene av sine forbrytelser.¹⁶⁵ Arkivene gjennomgikk en utsiling, og dokumenter som kunne vitne om at befolkningen sultet ble ødelagt eller manipulert. Det skulle rett og slett være umulig å fastslå hva som egentlig

---

¹⁶² Christensen, "Arkivering Som Motstandskamp.", s. 15

¹⁶³ Kuzio, "Identity and Nation-Building in Ukraine: Defining the 'Other'.", s. 352

¹⁶⁴ "Holodomor History ", Holodomor Museum <https://holodomormuseum.org.ua/en/the-history-of-the-holodomor/>.

¹⁶⁵ Ibid.

hadde skjedd.¹⁶⁶ Et eksempel på manipulasjon av det historiske materiale var at det var forbudt å registrere det faktiske antall døde. Dette førte til at man i senere tid fant hemmelige lister som viste det dobbelte i antall døde enn det de «offisielle» listene gjorde. I tillegg er det tydelig at det er mange urapporterte dødsfall knyttet til krisen og sånn sett er det umulig å i ettertid vite eksakt hvor mange som omkom.¹⁶⁷ Dette er et godt eksempel på hvordan Russland ikke bare i dag, men også tidligere har drevet med bevisst manipulasjon og destruksjon av arkiver i Ukraina. I tillegg viser dette betydningen av dokumentasjon og arkiver og hvordan eksistensen av dem, men også fraværet av dem, kan føre til konstruksjonen av nye/andre narrativ og underbyggingen av et historisk fundament for felles identitetsskaping. Det er tross alt liten tvil om at Holodomor har blitt en nøkkelbegivenhet i nasjonen Ukrainas fortid, og at det er en hendelse som har påvirket ekstremt mange ukrainere, både tidligere, men også i dag. Følgelig vil et nytt «narrativ» rundt denne hendelsen som skiller seg fra det russiske/sovjetiske være viktig for konstruksjonen av en separat distinkt ukrainsk identitet.

Videre kan man også si at avdekkingen av selve handlingene manipulasjon og destruksjon av arkiv i sovjetæraen, på et metanivå, i seg selv er nasjonsbyggende for Ukraina. Dette er enda et aspekt som understreker Russlands rolle som «de andre», og viser hvordan perioden under sovjetisk innflytelse ikke er noe man vil tilbake til. På bakgrunn av dette blir den russiske staten en negativt ladet kontrast som Ukraina kan bygge opp sin identitet mot. Samtidig kan man si det skaper et behov for den ukrainske nasjonen til å ta tilbake historien sin, arkivene sine. Under *De Nordiske Arkivdagene* høsten 2022 var det et segment dedikert til konflikten i Ukraina. Et av foredragene var av den ukrainske juristen Marina Trattner, som sammen med det svenske arkivverket har skrevet en bok om ukrainsk historie og forbindelsene mellom Sverige og Ukraina. Etter at krigen brøt ut i februar 2022 har rollen hennes hos det svenske arkivverket dog endret seg. Nå, hver gang hun finner informasjon som kan knyttes til ukrainsk historie i de svenske arkivene, skriver hun om det og sender dokumentasjonen videre til ukrainske historikere som befinner seg i Ukraina. Disse historikerne viderefremidler igjen funnene til det ukrainske samfunnet, slik at de kan bruke det som motivasjon for å kjempe mot russiske styrker.¹⁶⁸ Altså er det av stor prioritet for Ukraina å finne en «historie» som er fri fra russisk innflytelse og som forteller noe annet enn det russisk historie gjør. Ettersom Ukraina har vært innenfor den russiske påvirkningssfæren såpass lenge er det heller ikke sikkert denne «nye» historien finnes i deres egne arkiver og følgelig har det også blitt avgjørende å lete i andre land, for eksempel Sverige slik vi ser her.

Selv om det synes tydelig at det er viktig for Ukraina å finne sin egen historie, er dette også en bestrebelse som kan gå på bekostning av sannheten. Vi skal komme tilbake til dette senere i undersøkelsen, men arkiver kan også forsterke de samme nasjonalistiske tendensene som utgjør en av de største truslene mot arkiver, nemlig som en legitimering for en større plan for etnisk rensning. Det er en mulighet for at arkiv kan bli et middel for å undergrave enkelte historiske narrativ samtidig som de forsterker de historiene som bygger opp under de ønskelige nasjonsbyggende fundamentene. Det synes sannsynlig at dette særlig vil være gjeldende dersom en stat nettopp har løsrevet seg fra et undertrykkende regime og funnet selvstendighet, da det gjør det viktigere enn

---

¹⁶⁶ "Communist Regime Tried to Destroy All Traces of Holodomor, but New Significant Finds Wait for Us Thanks to Ssu Archives - Director of Ssu Archives," Security Service of Ukraine <https://ssu.gov.ua/en/novyny/komunistychnyi-rezhym-namahavsia-znyshchyty-vsi-slidy-holodomoru-ale-zavdiaky-arkhivam-sbu-nas-chekaiut-novi-znachushchi-znakhidky-dyrektor-arkhivu>.

¹⁶⁷ "Holodomor History".

¹⁶⁸ Marina Trattner, "The Role of the National Archives of Sweden in Ukraine's Fight for the Truth," (*De Nordiske arkivdagene 2022 Stockholm, 2022*).

noen gang å finne ut hvem man er og hva som skal definere en. Derfor skal vi i det neste underkapittelet se nærmere på Ukraine's Institute of National Memory (UINM) som de siste to tiårene (perioden etter Sovjetunionens fall) har hatt ansvar for Ukrainas «nasjonale hukommelse».

4.2.1. Ukraine's Institute of National Memory

UINM er det sentrale utøvende organet for gjennomføring av den ukrainske statens politikk knyttet til restaurering og bevaring av Ukrainas nasjonale minne. Instituttets aktiviteter ledes og koordineres av kulturministeren og deres hovedmål er å styrke offentlighetens kunnskap om Ukrainas historie og gjennomføre tiltak for å forevige minnet om de som deltok i den nasjonale frigjøringskampen, samt ofrene for hungersnød og politisk undertrykkelse.¹⁶⁹

I 2015 signerte Ukrainas daværende president, Petro Poroshenko, en lov som ga UINM mandat til å overføre til seg selv landets komplette beholdning av arkiver fra de «sovjetiske undertrykkelsesmyndighetene»: KGB, og dens etterkommer SBU (Security Service of Ukraine). Instituttet mottok i den forbindelse millioner av dokument, inkludert informasjon om politiske dissidenter, propagandakampanjer mot religion, aktivitetene til ukrainske nasjonalistiske organisasjoner, KGB- og kontraspionasjeaktiviteter, og straffesaker knyttet til stalinistisk utrenskning.¹⁷⁰ Den daværende lederen for institusjonen, historiker Volodymyr Viatrovyh, var fra han ble innsatt i 2014, til han ble avsatt i 2019, en kontroversiell skikkelse med tanke på hvordan han har forstått og videreformidlet informasjonen i dette kildematerialet. Han har for eksempel lagt vekt på en historie om 2. verdenskrig som fremhever sovjetiske forbrytelser og glorifiserer ukrainske nasjonalister. Følgelig har han også bygget opp under et narrativ som i stor grad avviste og ignorerte rollen disse nasjonalistene spilte i den etniske rensingen av Jøder og Polakker i perioden 1941-1945. Når Tyskland invaderte Sovjetunionen i 1941 tok OUN (Organization of Ukrainian Nationalists) og deres karismatiske leder, Stepan Bandera, imot nazistene med åpne armer, da de så det som et steg i retning ukrainsk uavhengighet. Medlemmene av OUN gjennomførte deretter pogromer i Lviv som drepte 5000 jøder, og spilte en stor rolle i volden som ble utøvd mot den jødiske befolkningen og som krevde nærmere 35000 menneskeliv.¹⁷¹ Følgelig kan man si at UINM i perioden 2014 til 2019 ble dominert av en liten gruppe høyreorienterte nasjonalister som definerte den ukrainske identiteten i rene etniske og anti-russiske termer.¹⁷² Her ser vi et eksempel på det vi nevnte i forrige kapittel, nemlig at en gjenreisningsprosess etter nyvunnet selvstendighet ikke nødvendigvis fører til en mer nyansert historiefortelling. Ofte avløser heller en ekstrem form en annen når det kommer til bruken av arkiv og informasjonen man kan finne der.

Da Zelenskyj kom til makten i Ukraina i 2019 ble Viatrovyh sparket som leder for UINM, og flere mener dette kan tyde på en ny æra i Ukrainsk minnepolitikk og historieskriving.¹⁷³ Blant annet har Zelenskyj uttalt at selv om han forstår at OUN-

---

¹⁶⁹ "Institute of National Remembrance," Ukraine Cultural Foundation, <https://uaculture.org/catalog/institute-of-national-remembrance/>.

¹⁷⁰ Josh Cohen, "The Historian Whitewashing Ukraine's Past," Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2016/05/02/the-historian-whitewashing-ukraines-past-volodymyr-viatrovyh/>.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Patrick Wintour, "The Revenge of History in Ukraine: Year of War Has Shaken up World Order," The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/26/ukraine-war-revenge-of-history-how-geopolitics-shaping-conflict>.

¹⁷³ Sam Sokol, "Ukraine Fires Historian Criticised for Rehabilitating Wartime Nationalists," The Jewish Chronicle, <https://www.thejc.com/news/world/elon-musk-thanks-adl-as-jewish-group-resumes-advertising-on-twitter-37tUJ6lxxyxgcLE3NPvOP>.

lederen, Stepan Bandera, er en helt for enkelte ukrainere, finner han det upassende at så mange gater og broer i landet har blitt oppkalt til hans ære.

At den tidligere lederen for UINM er kontroversiell er det liten tvil om. Viatrovychs integritet som historiker har blitt angrepet i vestlige land, så vel som av en rekke respekterte ukrainske historikere. Dette hindret likevel ikke hans synspunkter i å ha vært, og fortsatt delvis være, allment populære i store deler av det vestlige Ukraina, mens de i den sørlige og østlige delen av landet historisk sett har hatt mindre appell.¹⁷⁴ Det betyr at den «nasjonale» identitetspolitikken staten førte mellom 2014-2019 var relativt omstridt, og mer regionalt enn nasjonalt fundert. Særlig vanskelig var det for den russisktalende delen av Ukraina å relatere seg til en slik tankegang. Dette er enda et aspekt som viser hvor vanskelig det er å skulle bygge opp en homogen kulturell identitet i et multietnisk samfunn. Det kan nesten synes umulig, og det kan diskuteres hvorvidt det er et mål for en nasjonalstat. Det virker likevel sannsynlig at det finnes bedre måter å gjøre det på enn å delvis hvitvaske historien ved å kun trekke frem de positive aspektene ved en politisk gruppe som var delaktige i etnisk rensning. I den forbindelse kan det også nevnes at tidligere president Poroshenko, som var delaktig i innsettelsen av Viatrovych, i 2015 utstedte et sett med «minnelover» som gjorde at det å sette spørsmålsteget ved det offisielle, dypt anti-sovjetiske, synet på Ukrainas fortid var straffbart med fengsel på opptil 10 år.¹⁷⁵ Er dette noe bedre enn de tidligere sovjetiske styremaktene, som man prøver å definere seg selv imot?

Nasjonsbygging, og det å kunne enes om noe felles som binder en sammen, er sånn sett sjelden uproblematisk og her ser vi hvordan Ukraina i en periode har ført en lignende type undertrykkende minnepolitikk som den man i sin tid så under Sovjetunionen, og som man frykter vil kunne foregå under russisk overherredømme. Istedenfor å nyansere det som taler for og imot at Ukraina og Russland er en felles kulturell enhet, fokuserer man kun på det som er anti-sovjetisk (anti-russisk). Konsekvensene er at man unnlater den historien som ikke er like entydig og klar, men som tillater at også russisk historie er en del av den ukrainske historien og at den ukrainske historien også har en «mørk side» som kan være både vond og vanskelig.

Et annet til dels ironisk aspekt ved Viatrovychs styre av UINM, og som underbygger påstanden om at hans minnepolitikk har likhetstrekk med den sovjetiske, er hans rykte blant vestlige historikere for å angivelig ha forfalsket historiske dokument. Jeffrey Burds, professor i russisk og sovjetisk historie ved Northeastern University, påstod for eksempel at forskere i Viatrovychs stab publiserte forfalskede dokumentsamlinger under hans styre, og at Burds vet dette fordi han har sett originalene, laget kopier av dem og sammenlignet deres transkripsjoner med sine kopier. Når det kommer til hva som var fjernet sier Burds at «anything criticizing Ukrainian nationalism, expressions of dislike and conflict within the OUN [...] leadership, sections where the respondents cooperated and gave evidence against other nationalists, records of atrocities». Burds påstander har ikke blitt overbevisende gjendrevet og også andre historikere har uttalt seg om hvordan Viatrovych ignorerte etablerte historiske fakta, forfalsket dokumenter og begrenset tilgangen til SBU-arkiver.¹⁷⁶ Begrensningen i tilgang til sovjetisk arkivmateriale kom i en tid hvor det ukrainske parlamentet nettopp hadde godkjent en deklassifiseringslov som skulle gjøre det enklere å få tilgang til arkivene skapt av det kommunistiske regimet i perioden 1917-1991. Det gjorde at arkivarer i perioden 2014-2019 måtte forholde seg til en reklassifisering av arkiv, og da spesielt

---

¹⁷⁴ Cohen, "The Historian Whitewashing Ukraine 'S Past".

¹⁷⁵ Wintour, "The Revenge of History in Ukraine: Year of War Has Shaken up World Order".

¹⁷⁶ Cohen, "The Historian Whitewashing Ukraine 'S Past".

dokumenter knyttet til OUN.¹⁷⁷ Altså ble det som skulle være et forsøk på å gjøre tilgangen til arkiver og dokumenter enklere, heller til en ensidig historiefortelling basert på et selektivt og forfalsket kildegrunnlag. Dette kan man si også er et godt bilde på hvordan arkivarens rolle i minnekonstruksjon kan påvirke hva samfunnet husker. Arkivaren, eller den personen som har ansvaret for arkivene, sin jobb er i stor grad å bestemme hva som blir tatt vare på og hva som blir gjort tilgjengelig for allmenheten. Viatrovyh tilgjengeliggjorde arkiver og dokumenter selektivt slik at han kunne styre befolkningens, og forskeres, oppfattelse av hvordan historiske hendelser foregikk og følgelig også bestemme hva befolkningen skulle «huske» og hva de skulle «glemme».

Det russiske regimets invasjon av Ukraina i februar 2022 har gjort minnepolitikk høyaktuelt. Den nye lederen for UINM, Anton Drobovyh, har følgelig en krevende jobb foran seg dersom han skal greie å styre unna den samme nasjonalistiske og antisovjetiske politikken som hans forgjenger førte. I forbindelse med den pågående krigen ble Drobovyh intervjuet av «UKRAINE WORLD», der sa han følgende om hvilken rolle sovjetisk og russisk imperial historie burde ha i ukrainsk minnepolitikk:

Ukrainian history is complicated and full of dramatic stories. [...] We can't close our eyes to such stories. But as we learn and talk about them, we have to consider not only those standing at the top, but to look deeper into the reasons and circumstances of different historical processes. And we have to be accurate and honest. Historical truth is our main tool in dealing with our complicated history. [...] We can't cut off a 300-year period of our history because of the Russian presence in it. But we certainly can evaluate those historical events based on documents and other sources.¹⁷⁸

Disse ordene – om de følges opp gjennom handling og politikk – gir håp om at man i fremtiden vil kunne se en flerfasettert og mangfoldig historieskriving i Ukraina, hvor man forstår og anerkjenner den historiske utviklingen både på godt og vondt.

---

¹⁷⁷ Grigory Pyrlik, "Ukraine's Soviet Archives Are Opening up - and Changing Memory Politics," (2019), <https://www.opendemocracy.net/en/odr/seven-kilometers-memory-en/>

¹⁷⁸ Daria Synhaievskya and Anton Drobovyh, "Battles on the Field of Memory Politics: Ukrainian Vs Russian Approaches," (2023), <https://ukraineworld.org/en/articles/analysis/memory-politics>.

5. Arkiv i Ukraina: Systematisk og målrettet ødeleggelse

Vi har allerede sett forklaringer på hvordan arkiv og dokument begge innehar helt spesielle egenskaper som øker både deres verdi og eksponering for risiko under en væpnet konflikt. For eksempel vil noe av det som gjør denne typen materiale såpass verdifullt og verneverdig være at det ofte er unike, originale informasjonskilder som det ikke nødvendigvis finnes kopier av, og som dermed blir uerstattelige objekt. Videre er det også verdt å nevne at materialets betydning ofte vil være avhengig av kontekst, noe som betyr at tapet av enkelte arkiv eller dokument vil kunne påvirke betydningen og verdien av det materialet som eventuelt skulle overleve et angrep. Altså er forståelsen av arkiv og dokument ekstremt situasjonsbetinget selv om informasjonen som står der kan synes både åpenbar og uavhengig når man leser den. I tillegg vil håndteringen, og hvem som eventuelt har hatt kontroll over materialet i en krigssituasjon, ha innvirkning på dets autentisitet og legitimitet som en troverdig kilde i etterkant av en konflikt. Som nevnt i undersøkelsens metodedel er ikke manipulering og forfalskning av informasjon ukjente konsept i verden i dag, og følgelig blir det å kunne verifisere et arkiv eller dokument proveniens bare viktigere og viktigere. Avslutningsvis kan vi også merke oss at arkiv og dokumenters militære, juridiske og kulturelle egenskaper gjør de spesielt utsatte i en krigssituasjon, noe som igjen også forklarer hvorfor det er så viktig å beskytte dem.¹⁷⁹ Det er altså flere årsaker til at arkiv og dokument blir militære mål i en krig, og disse årsakene må vi til enhver tid forsøke å forstå i kontekst av det politiske, kulturelle, historiske, militære, og sosiale landskapet materialet befinner seg i.

Likevel, basert på en forståelse presentert innledningsvis om hva som er et «dokument» og hva som er et «arkiv», vil motivasjonen bak det å ødelegge «arkiv», og det å ødelegge «dokument», ikke nødvendigvis være den samme. Dette kommer av at arkiv hovedsakelig vil kunne knyttes til kulturarv og identitetsskaping, mens dokument heller vil kunne knyttes til nåværende administrativ virksomhet. Følgelig virker det sannsynlig at dokument vil kunne være et mer politisk og strategisk militært mål i den forstand at en ødeleggelse av denne typen informasjon vil kunne svekke det invaderte landets kontemporære infrastruktur og daglige statlige drift. Arkiv på sin side kan man se for seg hovedsakelig ødelegges med det formål å destruere en annen nasjons kollektive kulturelle identitet, og blir følgelig et mer langsiktig strategisk mål for okkupasjonsmakter.

Selv om vi med dette delvis konstruerer et skille mellom arkiv og dokument, vil det ikke være produktivt å ha et rigid skille mellom disse kategoriene utover i undersøkelsen. Årsaken til det er at vi rent empirisk kan slå fast at den samme informasjonen kan eksistere i begge kategoriene. Det viktige blir altså fortsatt hvordan forskjellige tolkninger og forståelser av materialet gir forskjellige utfall i benyttelsen av dem, og følgelig også hvordan de er relevante i et identitet- og minneperspektiv og hvordan de er relevante som bevismateriale i opprettholdelsen av rettigheter, uavhengig av om det er et «dokument» eller et «arkiv».

5.1. En estimering av dokument og arkivs verdi i væpnede konflikter

---

¹⁷⁹ Cox, "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives.", s. 1005f

5.1.1. Dokument

Den potensielle etterretningsmessige, militære og politiske verdien til dokument kan ha stor betydning for hvilken skjebne de får. Dette handler ikke kun om at deres funksjon som strategiske informasjonskilder gjør de til militære mål for den invaderende parten under en væpnet konflikt. Tvert imot, en av de største truslene om forsettlig ødeleggelse av dokument i en krigssituasjon kommer fra det forsvarende landet, som heller vil destruere etterretningen enn å la den falle i fiendens hender.¹⁸⁰ Dette kan man si er relativt paradoksalt, da det igjen vil kunne føre til at den forsvarende nasjonen selv ødelegger informasjonsbærende objekter som kan ha betydning for fremtidig historieskriving, det å drive samfunnet videre i kjølvannet av det som vil være et kampherjet land og senere rettsforfølgelse av eventuelle krigsforbrytelser. Altså kan det virke som de langsiktige målene går på bekostning av det de kortsiktige i en slik situasjon.

Denne tankegangen kan knyttes til den militære strategien «brent jords taktikk» som går ut på å ødelegge alt som kan brukes av fienden når man enten trekker seg ut, eller rykker inn, i et område. Et tilfelle hvor denne typen strategi ble benyttet var da tyske styrker trakk seg ut av Finnmark høsten 1944 og bestemte at nærsagt alt som var bygget med menneskehender skulle jevnes med jorden.¹⁸¹ En konsekvens av å gjennomføre denne militære taktikken vil altså kunne være at man, i desperasjon i nuet, ødelegger informasjonsbærende objekter uten å tenke på fremtiden og hva som kan bli nødvendig av dokumentasjon og informasjon ved senere anledninger.

Vi ser her en annen, nær sagt motsatt, årsakssammenheng enn den som er hovedfokuset for vår undersøkelse, nemlig at det er den angripende parten som ødelegger dokument og arkiv i krig. Vi kan likevel se en parallell underliggende logikk i begge fenomenene, som er den at det er viktig å forhindre at motparten kan besitte og bruke informasjonen og verdiene som er i dokumentene som ønskes ødelagt. Selv om det er en kjensgjerning at det ofte er det forsvarende landet som ødelegger informasjonsbærende objekt under en konflikt, har vi i det foregående sett at dette ikke utelukker forsettlig ødeleggelse gjort av okkupasjonsmakter også. Problemstillingens søkelys på systematisk ødeleggelse av arkiv utført av invaderende og okkuperende makter er altså likevel berettiget.

Om vi nå fokuserer på den angripende part, kan det være mer usikkert akkurat hva som vil være målet når det kommer til bevaring og destruksjon av dokument. Enkelte vil nok se verdien av å ikke ødelegge verdifulle administrative dokument, da de vil kunne gjøre en eventuell maktovertagelse både smidigere og mer gjennomførbar. På den andre siden vil den destabiliserende effekten av dokumentødeleggelse også kunne bli sett på som formålstjenlig, da det vil kunne skape en kaotisk og uoversiktlig situasjon hvor plyndring og andre krigsforbrytelser kan forekomme uoppdaget.¹⁸² Det kan også nevnes at en annen motivasjon for å ødelegge dokument i en slik situasjon vil kunne være den juridiske betydningen av dokument. En av de hyppigste årsakene til utkjempelsen av krig, to eller flere suverene nasjoner imellom, handler tross alt om territorier. Det betyr at styrer man opprettholdelsen og destruksjonen av dokument kan man også styre det lovlige narrative over hvem som egentlig har eierskap til hvilke territorier, og hvilke rettigheter populasjonen i territoriene har, noe som igjen faktisk kan være med på å «rettferdiggjøre» en væpnet invasjon. Det kan altså være flere grunner

---

¹⁸⁰ Ibid., s. 1006f

¹⁸¹ Marcus Buck et al., "Brent Jord: Langsiktige Politiske Konsekvenser Av Nedbrenning Og Tvangsevakuering I Nord-Troms Og Finnmark," *Tidsskrift for samfunnsforskning* 63, no. 2 (2022), s. 80

¹⁸² Cox, "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives.", s. 1008

enn kun de knyttet til kultur som gjør at okkupasjonsmakter ønsker å ødelegge eller manipulere dokumentasjon i krig.

5.1.2. Arkiv

Når vi i denne oppgaven har valgt å hovedsakelig fokusere på arkivenes kulturelle dimensjon, betyr det på ingen måte at arkiv ikke kan ha en politisk, juridisk, administrativ eller etterretningsmessig funksjon. Det handler heller om at i arkivsammenheng kan man se for seg at disse funksjonene vil fungere mer som en måte å etablere objektets kulturelle og historiske verdi. Altså vil ikke dokumenter som har «blitt» til et arkiv nødvendigvis være nyttige som aktuell administrativ informasjon i en statlig forvaltning. Heller vil de operative funksjonene arkivet en gang hadde gi historisk innsikt om fortidige forhold og følgelig også bli en del av samfunnets kollektive kulturelle base. Det er dog tilfeller hvor arkiv også kan ha en administrativ og operativ funksjon, og som vi har etablert kan arkiv inneha både en kulturell og en «dokumenterende» betydning på en og samme tid.

Det er liten tvil om at arkivenes informasjonsbærende egenskaper er viktige for minneprosessen som bygger opp under en nasjons kollektive identitet og hukommelse. Dette betyr også at de vil kunne bli militære mål under en væpnet konflikt, da en ødeleggelse av dem vil kunne endre og manipulere både den kollektive «samfunnshistorien» og den kulturelle identiteten til en befolkning. Intuitivt vil de fleste tolke slike handlinger som negative og destruktive. Det synes likevel viktig å presisere at ikke alle insentiv til å benytte arkiv i formingen av en nasjonal identitet trenger å være positive. Arkiver kan også forsterke de samme nasjonalistiske tendensene som utgjør en av de største truslene mot ødeleggelsen av nasjoners arkiver, nemlig som en del av en større plan for etnisk rensning.¹⁸³ Altså kan et land gjøre like store skader mot sin kulturarv som fremmede makter kan. Her finner vi gjenklang av et aspekt ved arkiv som vi nevnte i kapittel 4.2.1 *Ukraine's Institute of National Memory*, hvor vi viste til et eksempel på hvordan arkiv i Ukraina har blitt brukt i forsøk på å hvitvaske historien og å underbygge og manipulere bestemte nasjonsbyggende narrativ.

Det kan være ulike bakenforliggende årsaker til at forsvarende og angripende parter driver med ødeleggelse av arkiv og dokument i en væpnet konflikt. Vi skal i de neste delene først drøfte den okkuperende parten, Russlands, motivasjon bak slik ødeleggelse, og deretter, gjennom en drøfting av fenomenet «contested heritage», se på Ukrainas motivasjoner. Gjennomgangen begynner med et overblikk over hva russiske styrker så langt har ødelagt i krigen.

5.2. Hvilke typer kulturelt betinget materiale har vært mål for russerne etter den fullskala invasjonen av Ukraina i 2022?

Den 6. september 2023 kunne UNESCO verifisere at siden 24. februar 2022 har minst 287 «cultural sites» blitt påført skade i Ukraina. Dette inkluderer: 120 steder knyttet til religion, 27 museer, 107 bygninger av historisk eller kunstnerisk art, 19 monumenter, 13 bibliotek og 1 arkiv.¹⁸⁴ Det at det kun er registrert skade på 1 arkiv sier ikke så mye, da arkiv og dokumentasjon kan finnes overalt, både i private hjem og hos offentlige etater og institusjoner. I tillegg har bibliotek gjerne arkiver også, noe vi skal se eksempler på i det følgende. Det er videre verdt å understreke at dette også kun er områder som

---

¹⁸³ Ibid., s. 1009

¹⁸⁴ "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verifies by Unesco".

UNESCO har hatt tilgang til og kunnet dokumentere ødeleggelsen av, altså er det sannsynlig at omfanget av kulturell ødeleggelse vil være en god del større.

Det varierer hvilke områder som har blitt hardest rammet av kulturell ødeleggelse og det er der de mest brutale kampene har forekommet at det også har vært mest omfattende skader. Områdene det er snakk om er særlig Chernihiv, Donetsk, Luhansk, Zaporizhia, Kherson, Kyiv, Sumy og Kharkiv oblast.¹⁸⁵ Oblast er en administrativ inndeling som benyttes i land som Russland, Ukraina og Hviterussland og kan sammenlignes med det vi på norsk vil kalle et fylke.¹⁸⁶ Alle disse områdene har på et eller annet tidspunkt enten vært helt, eller delvis, under russisk kontroll. Per juni 2023 har Ukraina greid å gjenvinne områder i regionene Chernihiv, Sumy, Kharkiv, Kyiv og Kherson. Det er altså i sør, og i de sørøstlige områdene nær den russiske grensen, hovedsakelig Donbas-regionen hvor mer enn halvparten av befolkning snakker russisk, som fortsatt er under okkupasjon.¹⁸⁷

Ettersom deler av Ukraina fortsatt er under russisk kontroll er det vanskelig å få fullstendig, verifisert informasjon om akkurat hvilke ødeleggelser som har blitt gjort og den eventuelle betydningen av dem. Følgelig må man stille seg litt kritisk til den informasjonen som kommer ut av områdene Donetsk, Luhansk, Zaporizhia og deler av Kherson, som per september 2023 fortsatt er okkupert av russiske styrker. Denne kritiske innstillingen motiveres av, som vi har nevnt i metodedelene, at russerne er «effektive» når det kommer til det å spre desinformasjon. I tillegg er det ikke til å komme forbi at både ukrainerne og russerne drar fordel av å styre informasjonsstrømmen til omverdenen, noe som igjen kan føre til både overdrivelser og underdrivelser av hendelser og generelle data fra begge sider. Vi har allerede vært innom hva implikasjonene av å benytte denne typen kildemateriale som base for akademiske undersøkelser, kan være. Forbehold må altså tas.

5.2.1. Chernihiv oblast og Kharkiv oblast

De områdene som ikke lenger er under russisk okkupasjon, er det enklere for blant annet journalister og ikke-statlige organisasjoner å rapportere fra. Dette har ført til oppdatert informasjon om hvilke ødeleggelser som har forekommet i enkelte områder. Et eksempel er ødeleggelsen av sikkerhetstjenestens arkiver i Chernihiv-regionen.

Sikkerhetstjenestens enhet i Chernihiv hadde et betydelig antall dokumenter knyttet til sovjetisk undertrykkelse og den sovjetiske hemmelige sikkerhetstjenesten.¹⁸⁸ Ødeleggelsen av denne typen materiale virker det sannsynlig at har en ideologisk årsak. Det er et ønske fra russiske myndigheter om å undergrave negativt ladet russisk og sovjetisk historie i Ukraina. Dette er en gjentagende motivasjon som vi vil se dukke opp igjen og igjen i løpet av undersøkelsen.

I tillegg har flere arkivinstitusjoner og bibliotek blitt skadet i Kharkiv.¹⁸⁹ Et eksempel på dette er bombingene av Korolenko Kharkiv statlige vitenskapelige bibliotek fra 1800-tallet. Det er et av de største bibliotekene i Ukraina når det kommer til fysisk størrelse og det nest største når det gjelder beholdning. Det ukrainske kulturdepartementet anslo biblioteket til å huse omkring syv millioner kopier av dokument på forskjellige språk. Biblioteket har også fungert som et digitalt

---

¹⁸⁵ "Ukraine in Maps: Tracking the War with Russia," BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682>.

¹⁸⁶ Jørgen Bosoni, "Oblast," <https://snl.no/oblast>.

¹⁸⁷ "Ukraine in Maps: Tracking the War with Russia".

¹⁸⁸ "Burned out Memory: Russians Destroyed the Sbu Archive in Chernihiv," Holodomor museum, <https://holodomormuseum.org.ua/en/news/burned-out-memory-russians-destroyed-the-sbu-archive-in-chernihiv/>

¹⁸⁹ "Commission of Historians Warns against the Destruction of Ukrainian Archives," news release, 2022, https://www.duhk.org/fileadmin/data_duhk/documents/Resolution_archive_destruction_EN.pdf.

utdanningscenter i Kharkiv.¹⁹⁰ I tillegg til å føre til store skader på bibliotekets beholdning kan man også spekulere i om det ligger noe symbolsk i å bombe et av landets største bibliotek. Dersom man ser bort fra den fysiske beholdningen i seg selv, og hva den består av, er det sannsynlig at selve betydningen til biblioteket som en arv- og minneinstitusjon har verdi som fundament i en felles nasjonal identitet. Som nevnt tidligere holdt Tyskland under 2. verdenskrig kulturarvinstitusjoner åpne så lenge som mulig for å holde moralen oppe i befolkningen. Når russiske styrker angriper og ødelegger denne typen institusjoner synes det altså nærliggende å tenke at det igjen er noe som kan virke demoraliserende for ukrainerne som et folk. Og dette handler ikke kun om det man vet finnes av materiale og kulturminner i en slik institusjon, det handler også om det symbolske fundamentet til selve institusjonen som et sted som huser disse minnene. Det skaper et bilde av at nasjonens uerstattelige hukommelse forsvinner i takt med at disse arv- og minneinstitusjonene skades og ødelegges. Det er ikke alltid man vet hva som eksisterer av informasjon i en arkivbeholdning og da blir det ikke kun det historiske fundamentet som forsvinner, men også et historisk potensial. Om situasjonen har vært alvorlig i Chernihiv og Kharkiv så er situasjonen enda mer prekær i byen og fylket Kherson.

5.2.2. Kherson oblast

Kherson by ligger på nordsiden av elven Dnipro i Kherson oblast. Byen var under russisk okkupasjon i nærmere 8 måneder, og i løpet av den perioden plyndret de russiske styrkene med seg tusenvis av verdifulle gjenstander og kunstverk fra to museum, en katedral og et nasjonalt arkiv. I en artikkel publisert av Human Rights Watch den 20. desember 2022 beskrev organisasjonens direktør, Belkis Wille, situasjonen som følger: «In the final days of occupying Kherson, Russian forces loaded paintings, gold, silver, ancient Greek artifacts, religious icons, and historical documents onto trucks bound for Russian-controlled territories». Videre presiserte hun at «this systematic looting was an organized operation to rob Ukrainians of their national heritage and amounts to a war crime for which the pillagers should be held to account».¹⁹¹ Hun er ikke i tvil om at det forekommer et målrettet angrep mot den ukrainske kulturen og identiteten under den russiske invasjonen som er tilstrekkelig til å kvalifisere som et brudd på internasjonal lovgivning.

Som nevnt var Khersonregionens nasjonalarkiv et av de stedene som ble utsatt for russisk plyndring. Ifølge arkivets direktør, Iryna Lopushinska, var det snakk om de fleste dokumenter av historisk verdi fra 1700- og 1800-tallet, verdifulle regionskart og byplaner, en stor samling førkrigsaviser og nesten alt materiale relatert til den pre-revolusjonære perioden.¹⁹² Anatolii Khromov, leder for den statlige arkivtjenesten i Ukraina, sier det fortsatt er uklart hvem som organiserte den russiske «operasjonen», men at alle tegn peker mot at beslutningen ble tatt på øverste hold og at det var ideologiske motiv som lå til grunn.¹⁹³ Akkurat hva som kan ligge i denne typen ideologiske motiver skal vi komme tilbake til i kapittel 5.3 *Hvorfor ønsker det russiske regimet å ødelegge og manipulere arkiver i Ukraina?*

---

¹⁹⁰ Gertholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia's War against Ukraine.", s. 31f

¹⁹¹ "Ukraine: Russians Pillage Kherson Cultural Institutions", Human Rights Watch <https://www.hrw.org/news/2022/12/20/ukraine-russians-pillage-kherson-cultural-institutions>.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ "Anatolii Khromov's Comment on the Theft of Cultural Heritage by Russian Occupiers to the Daily Newspaper Derstandard (Austria)," State Archival Service of Ukraine <https://archives.gov.ua/en/2023/01/23/anatolii-khromovs-comment-on-the-theft-of-cultural-heritage-by-the-russian-occupiers-to-the-daily-newspaper-derstandard-austria/>

5.2.3. Kyiv

Relativt tidlig i invasjonen greide russiske styrker å forsere store deler av Kyiv fylke og komme seg nesten helt inn til Ukrainas hovedstad, Kyiv by. Rett utenfor Kyiv ligger den mye mindre byen Bucha, som i dag hovedsakelig er kjent for de grove menneskerettighetsbruddene utført her av russiske styrker, da inkludert massedrap på sivile. I tillegg ransaket de militære russiske styrkene arkivene i Bucha og i en naboby, Ivankiv, rensket de ut arkivavdelingen.¹⁹⁴ Et av arkivene som ble rammet var det til den ukrainske politikeren og dissidenten fra sovjettiden, Vyacheslav Chornovil. Som en forkjemper for ukrainske kulturelle rettigheter og ytringsfriheten, gjorde Chornovil den sovjetiske undertrykkelsen av intellektuelle offentlig kjent i 1966; ledet den ukrainske overvåkningsgruppen i Helsinki; var redaktør for den ulovlige undergrunnsavisen *Ukrainian Herald*; og var leder for den ukrainske nasjonaldemokratiske frigjøringsbevegelsen på slutten av 80- og 90-tallet. Den nasjonale journalistforeningen rapporterte at betydelige deler av Chornovils arkiv gikk tapt, så vel som bøker fra Chornovil-stiftelsen og 60 eksemplarer av «the complete works of Chornovil». I tillegg ble nesten alle arkivene til Mykola Plahotniuk, en meddissident, som ligger i samme hus, også ødelagt.¹⁹⁵

Ødeleggelser av denne typen, hvor man direkte kan se en kobling mellom materialet og sovjetisk opposisjon, synes det sannsynlig at har vært bevisst og målrettet. I etterkant vil Russland kanskje kunne argumentere for at dette var utilsiktet skade, men da har de uansett brutt internasjonal lovgivning ved å ikke gjøre de nødvendige tiltakene for å beskytte kulturarv under en væpnet konflikt. Dette vil være tilfellet alle de 287 gangene (som kan bekreftes) kultureiendom har blitt skadet eller ødelagt i Ukraina i perioden februar 2022 til september 2023.¹⁹⁶

5.2.4. Luhansk oblast og Donetsk oblast

Selv om det er vanskelig å rapportere sikkert fra områder som er under okkupasjon, er det mye som tyder på at konflikten har gått hardt utover kulturarv i områdene Luhansk og Donetsk. I mediene brukes begrepet Donbas mye, og det kan man si er en fellesbetegnelse på Luhansk oblast og Donetsk oblast. Som nevnt har disse regionene flest russisktalende innbyggere og det er derfor viktige territorier for de russiske styremaktene å ha kontroll over. I den forbindelse er det indikasjoner på at materialet fra sikkerhetstjenestens arkiver i Luhansk og Donetsk ble flyttet av russerne allerede i 2014, og da til den nylig okkuperte Krym-halvøya.¹⁹⁷ Ser vi dette i sammenheng med hvordan Sovjetunionen fram til sammenbruddet i 1991 drev med dokumentforfalskning og manipulasjon av arkiver for å endre historiens gang, hvor et av de beste eksemplene på dette var fortredningen og omskrivingen av hendelser knyttet til den kunstig skapte hungersnøden i 1933, betyr det at det ikke vil være første gang noe slikt skjer i Ukraina dersom det er tilfellet også i dagens konflikt.

The New York Times rapporterte i en artikkel den 19. Desember 2022, *A culture in the cross hairs*, om ødeleggelsen av det offentlige biblioteket i Sievierodonetsk, byen som har fungert som administrativt sentrum i Luhansk siden 2014. Dette gikk blant annet utover et arkiv med tidsskrifter og småpublikasjoner fra byens tidlige tiår, som

---

¹⁹⁴ Koscieljew, "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations.", s. 1160

¹⁹⁵ Gerntholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia's War against Ukraine.", s. 30f

¹⁹⁶ "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verifies by Unesco".

¹⁹⁷ "Commission of Historians Warns against the Destruction of Ukrainian Archives."

bibliotekarer regner for å være uerstattelige.¹⁹⁸ Videre rapporterte det ukrainske forsvarsdepartementet at russiske styrker i begynnelsen av mars 2022 beslagla og destruerte ukrainske historiebøker og litteratur som de anså for å være «ekstremistiske». Dette skjedde i den okkuperte Donbas-regionen, men også i områder som Chernihiv og Sumy. Materiale som ble ødelagt var blant annet bøker som omhandlet Ukrainas «Revolution of dignity» - Maidanopprøret i 2013-2014 -, Ukrainas militære operasjoner mot seperatistgrupper i Donetsk- og Luhansk-regionene, og den ukrainske poeten Vasyly Stus, som i sin tid ble fengslet av det sovjetiske regimet.¹⁹⁹ Bøkene ble erstattet med offisielt sanksjonert materiale hentet fra den russiske føderasjonen.²⁰⁰ Det stopper heller ikke der, i juni 2022 annonserte den russiske utdanningsministeren Sergei Kravstov at alle skolebarn i russiskokkuperte områder skulle bli undervist i henhold til den russiske læreplanen, og på russisk.²⁰¹ Ett år senere, i august 2023, annonserer Putin og Kreml ny pensumlitteratur i historie for russiske 16-18 åringer. Disse bøkene forfekter en helt ny tolkning av Sovjetunionens fall, Putin-æraen og årsakene til den pågående krigen i Ukraina.²⁰² Det vi kan lese ut av dette er at det russiske regimet er villig til å gjøre mye for å vri det historiske narrativet på en måte som avskriver Ukraina som en egen nasjon med en egen kultur og identitet. Et aspekt som vi vil se i det senere er helt essensielt i gjennomføringen av et *kulturelt* folkemord.

Det er uvisst hvordan krigen i Ukraina kommer til å ende. Sannsynligheten for at den vil bli langvarig er stor og hva utfallet blir vil avhenge av flere faktorer. Likevel, dersom vi ser hypotetisk på det, og forestiller oss en situasjon hvor Ukraina vinner krigen og greier å gjenerobre de nåværende okkuperte områdene, hvordan skal de da håndtere arkiv og dokumentasjon som har vært underlagt russisk kontroll såpass lenge? Med andre ord, hva kan en slik kontroll som vi ser i dagens Donetsk- og Luhansk oblast ha betydning for arkivmaterialets bevisverdi, autentisitet, integritet og konfidensialitet? Som nevnt flere ganger allerede i denne undersøkelsen, er en konsekvens av at vi lever i et informasjonssamfunn at desinformasjon og «fake news» er mye mer tilgjengelig for oss enn tidligere. Dette igjen fordrer strengere og bedre løsninger for å faktasjekke dokumentasjonen vi blir presentert. Vi skal ikke forsøke å finne svar på dette problemet her og nå, men det er et interessant tankeeksperiment som setter på spissen betydningen arkiv og dokumentasjon kan ha i samfunnet. Det underbygger hvor viktig det er at man faktisk kan stole på informasjonen som blir gitt og kildegrunnet informasjonen er basert på.

På den andre siden, som tidligere nevnt, vil det også være en mulighet for at det «okkuperte materialet», slik som dokumentasjon produsert under Sovjetunionen har gjort tidligere, kan rehabilitere det ukrainske samfunnet i kraft av å være en dokumentasjon på overgrepene og ufriheten mennesker har blitt utsatt for. En håpefull ny bruk av dette materialet vil være at det kan føre til forsoning og frigjøring for de som har lidd under den russiske okkupasjonen. Det blir et tankekors at den samme informasjonen som kan være upålitelig og uærlig også kan befri.

---

¹⁹⁸ Jason et al. Fargo, "A Culture in the Cross Hairs," *New York Times* (2022),

<https://www.nytimes.com/interactive/2022/12/19/arts/design/ukraine-cultural-heritage-war-impacts.html>.

¹⁹⁹ Gertholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia's War against Ukraine.", s. 19

²⁰⁰ Koscijew, "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations.", s. 1160

²⁰¹ Gertholtz, "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia's War against Ukraine.", s. 34

²⁰² Guy Falconbridge, "Kremlin Aide Rewrites Russian History for a Society at War," *Reuters* (2023),

<https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-aide-rewrites-russian-history-society-war-2023-08-10/>.

5.3. Hvorfor ønsker det russiske regimet å ødelegge og manipulere arkiver i Ukraina?

Dersom vi ser ødeleggelsene av arkiv og dokument oppramset i det foregående i sammenheng med internasjonal lovgivning knyttet til vern av kulturarv presentert i bakgrunnskapittelet, synes det ganske entydig at russiske styrkers ødeleggelse av kultureiendom i Ukraina kan forstås som kriminelle handlinger, *actus reus*. Likevel, for at en handling skal kunne defineres som en forbrytelse er man avhengig av å kunne etablere en kriminell hensikt, *mens rea*, bak den kriminelle handlingen. Dette kommer av at det å kun tenke på å gjøre en kriminell handling ikke er en forbrytelse, på samme måte som det heller ikke er en forbrytelse å gjøre en kriminell handling uten å ha det til hensikt.²⁰³ Ettersom vi allerede har etablert forekomsten av de kriminelle handlingene, og i den forbindelse også spekulert litt i motivene bak, vil det neste steget for oss være å helt konkret se på hvilke hensikter som ligger bak de russiske styrkenes omfattende ødeleggelse av arkiver i Ukraina og slik også kunne fastslå at det som skjer er forbrytelser som vil kunne straffeforfølges.

5.3.1. Ideologi og tankesett bak det russiske regimets systematiske ødeleggelse og manipulering av kulturarv i Ukraina

Den amerikanske historieprofessoren Timothy Snyder, spesialist på moderne sentral- og østeuropeisk historie ved Yale universitet, holdt høsten 2022 en forelesningsrekke om Ukraina og deres komplekse historie som ble publisert på det åpne internett. Et av temaene han tar opp er sovjetisk statsideologi og historieforståelse, som han sammenligner med det tankesettet vi ser forfektet hos Putin og Kreml i dag. Et av poengene Snyder viser til i den forbindelse er at under Sovjetunionens storhetstid så man en «end of history»-tilnærming som gikk ut på å fjerne fremtiden og erstatte den med fortiden. Altså forholdt ikke det sovjetiske maktapparatet seg lenger til fremtiden, da ingenting kunne bli bedre enn det var akkurat der og da og ingenting kunne heller endre seg fordi de var ved historiens «sluttpunkt». På denne måten forsøkte det sovjetiske regimet, ved hjelp av nostalgi og myteskaping, å konstruere et narrativ der hendelser og utvikling fikk et deterministisk preg, det var bare én vei historien kunne gå.²⁰⁴

I dag kan man se tendenser til at Russland, med Putin som leder, igjen har blitt påvirket av denne tankegangen. Basert på en historisk fortid har den russiske statsmakten knyttet seg til et slags skjebnebestemt narrativ hvor Russland og Ukraina gjenforenes til et felles rike.²⁰⁵ Slik forsvarer Putin at valget om å invadere, annektere, og omskolere ukrainere ikke er en politisk beslutning, men en objektiv beslutning som er historisk unngåelig. William Partlett, førsteamanuensis ved The University of Melbourne, viser til i artikkelen *Putin's Past: The Return of Ideological History and the Strongman* (2012) at historie nå er så viktig for den offisielle russiske diskursen at mange av Putins støttespillere oppriktig tror at historien gir objektive sannheter som styrer nåtiden. Videre sier Partlett at det russiske regimets forståelse av disse historiske sannhetene

---

²⁰³ William Schabas, "Mens Rea, Actus Reus, and the Role of the State," in *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals* (Oxford University Press, 2012), s. 125

²⁰⁴ YaleCourses, "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 18. Before and after the End of History."

²⁰⁵ Ibid.

derfor i stor grad styrer den russiske politikken, noe som igjen har ført til at denne formen for «ideologisk historie» har blitt Russlands offisielle statsideologi.²⁰⁶

Dersom vi knytter en slik ideologi til fenomenet bevisst destruksjon og manipulasjon av arkivmateriale i Ukraina, kan en hypotese bli at en vesentlig motivasjon for russerne er å underbygge en spesifikk historisk fortelling. Ved å trekke frem materiale som bygger opp om Ukraina og Russland som en felles enhet, og destruere det som ikke gjør det, kan det russiske regimet legitimere sine politiske standpunkter ytterligere. Her kommer vi tilbake til det vi nevnte innledningsvis i teorigjennomgangen og i kapittel 2.4.1 *Ukraine's institute of national memory*, nemlig at de/den som styrer hva som er i arkivet også indirekte styrer de fundamentale retningslinjene og oppfattelsene som samfunnet hviler på. Slik vil man kunne benytte arkivinstitusjoner for å styre både «husking» og «glemming» i en befolkning, og arkiv blir dermed også et redskap som kan benyttes i både opprettholdelsen og anskaffelsen av makt. Dette kan være et klart motiv for Russland i denne konflikten.

Den ideologiske historien er på sin side ikke bare autoritær. Den løsriver som sagt også sine tilhengere fra virkeligheten. Når ledere som Putin finner sine sannheter i de historiske kildene, vil de også filtrere omverdenen gjennom disse opplevde sannhetene.²⁰⁷ For eksempel, i sitt argument for at samlingen av Russland og Ukraina er predeterminert, støtter Putin seg på historiske forhold som kan dateres tilbake til den antikke verden og eksistensen av det slaviske riket Kyiv-Rus, som bestod av områder som omfatter dagens Ukraina, Hviterussland og sentrale deler av Russland. Problemet er at nasjonene Ukraina og Russland ikke eksisterte på 900-tallet. Nasjonalstaten som politisk enhet er en moderne konstruksjon delvis basert på at man føler en slags solidaritet med personer man ikke kjenner.²⁰⁸ Følgelig faller Putins argumentasjon i stor grad igjennom, da det Ukraina og det Russland vi kjenner i dag ikke eksisterte før på 1800-tallet, og sånn sett ikke kan brukes som basis for en fortid hvor de var en samlet enhet. Vi har dermed forlatt den historiske virkelighet og befinner oss nå i den mytiske historiefortellingen. Dette viser hvordan den russiske staten manipulerer historien slik at de kan bruke den for å rettferdiggjøre territorial ekspansjon og kulturell assimilering av et annet folk. Denne formen for ideologisk historie kan sammenlignes med den man så i Nazi-Tyskland under 2. verdenskrig, hvor man benyttet den til å rettferdiggjøre tysk territorial ekspansjon og folkemord, eller ideen om «Manifest Destiny», som dominerte amerikansk forestillingsverden etter deres uavhengighet.²⁰⁹

Et annet aspekt vi nevnte i teorigjennomgangen var knyttet til det å skape et grunnlag for en felles identitet og handlet om det «grunnleggende traumet». Det er relevant å vurdere om ikke 2. verdenskrig kan operere som nettopp et slikt «grunnleggende traume» i både Russlands, og for andre stater i regionens, verdensforståelse. Flere millioner sovjetiske soldater og sivile ble drept i perioden 1939 til 1945. Følgelig er det en begivenhet veldig mange mennesker i Russland ble påvirket av, både der og da, men også i ettertid. Et slikt definerende punkt i historien for den russiske befolkningen kan man forstå anvendes som et sterkt virkemiddel for den russiske statsadministrasjonen i rettferdiggjørelsen av en invasjon av Ukraina. Putin – og i forlengelse av han Kreml – hevder derfor overfor sin egen befolkning, men også

---

²⁰⁶ William Partlett, "Putin's Past: The Return of Ideological History and the Strongman," American Historical Association, <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/january-2023/putins-past-the-return-of-ideological-history-and-the-strongman>

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ YaleCourses, "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 1: Ukrainian Questions Posed by Russian Invasion."

²⁰⁹ Partlett, "Putin's Past: The Return of Ideological History and the Strongman". & Jeanne T. Heidler and David S. Heidler, "Manifest Destiny," <https://www.britannica.com/event/Manifest-Destiny>.

omverdenen, at de i Ukraina som motsetter seg den russiske invasjonen er «nazister» og «fascister». Dette påstår han uten å forholde seg til inkongruensen at Ukrainas president, Volodymyr Zelenskyj, selv er jødisk og hadde familiemedlemmer som ble utryddet av nazistene under 2. verdenskrig.

Selv om det gir liten mening, som Putin påstår, at Ukraina er styrt av fascister, er påstanden fundert i historiske begivenheter. Som et resultat av den tysk-sovjetiske pakten anno 1939 kom deler av Ukraina som før hadde vært underlagt det russiske imperiet under sovjetisk kontroll. Den sovjetiske invasjonen av Vest-Ukraina førte til massearrestasjoner, deportasjoner og henrettelser av polakker, jøder og ukrainere. De ukrainske nasjonalistene (OUN) som holdt til i denne delen av Ukraina allierte seg som en følge av dette midlertidig med Nazityskland for å kjempe imot de sovjetiske okkupasjonsmaktene. Sommeren 1941 deltok disse ukrainske nasjonalistene i antisemittisk forfølgelse, og senere, når nazistene hadde drept nesten alle jøder i regionen, kjempet de mot en polsk tilstedeværelse i Vest-Ukraina ved å myrde titusener av sivile polakker.²¹⁰ Vi har under drøftingen av Ukrainas statlige minneinstitusjon allerede redegjort for OUNs omstridte rolle i ukrainsk nasjonsbygging og minnekonstruksjon. Et poeng vi viste til i den forbindelse var hvordan denne lille fraksjonen med radikale ukrainere huskes forskjellig i forskjellige deler av Ukraina. Den subjektive funksjonen i historieskriving og minnekonstruksjon er også overførbar til hvordan Russland kontra Ukraina husker de samme hendelsene og begivenhetene i årene 1941-45. For eksempel har det Vest-Ukrainske samfunnet først og fremst fokus på OUNs antisovjetiske motstandskamp, mens Russland heller husker dem for sitt samarbeid med de tyske nazistene under deres invasjon av Sovjetunionen. Selv om Russland har rett i at det var ukrainere som kjempet på tysk side under 2. verdenskrig så var dette en veldig liten del av den ukrainske befolkningen og majoriteten. 95% av alle ukrainske soldater kjempet i rekkene til den sovjetiske hæren. I dag er det hovedsakelig etterkommerne av disse 95% som kjemper mot russisk aggresjon i Ukraina.²¹¹

Dette kan man si er enda et eksempel på hvordan Putin i sin retorikk finner sannheten i de historiske kildene, for så å filtrere den nåtidige omverden gjennom disse persepsjonene. Akkurat i dette tilfellet skal det likevel sies at lignende har blitt gjort av Ukraina, da de i et forsøk på å popularisere ukrainsk historie har fremhevet at OUN var, og er, en antisovjetisk bevegelse og ikke en fascistbevegelse som drepte titusener av mennesker under 2. verdenskrig. Både det russiske og ukrainske eksempelet illustrerer at ikke alle insentiv som går ut på å benytte arkiv i formingen av en nasjonal identitet vil være positive. Disse kan også forsterke nasjonalistiske tendenser som undergraver minoriteter og deres rettigheter i et samfunn. I dette tilfellet kan man for eksempel si at et slik narrativ neglisjerer og ignorerer historien til den jødiske minoriteten i Ukraina, som er etterkommere av mennesker som led under den antisemittiske forfølgelsen i perioden 1941-1945. I et tilfelle som dette kan altså benyttelsen av arkiv og dokumentasjon også føre til relativt ensidige beretninger når det brukes i nasjonsbyggende og identitetsskapende formål.

Russlands «ideologiske historie» støtter også opp under en slags kolonialistisk nasjonalisme hvor man ikke anerkjenner eksistensen av en annen nasjon, et annet folk. En del av Putins rettferdiggjøring av dagens invasjon er at ukrainerne ikke har en egen nasjonal identitet eller en egen kulturarv.²¹² Han hevder følgelig at Ukraina mangler historien, kulturen og identiteten som behøves for å kunne fungere som en nasjonalstat

---

²¹⁰ Christoph Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine," *The Historic Environment: Policy & Practice* 14, no. 2 (2023), s. 142

²¹¹ Ibid.

²¹² Fargo, "A Culture in the Cross Hairs".

adskilt fra Russland.²¹³ For å understreke hvor viktig det er for det russiske regjeringsapparatet å vise at Ukraina ikke har en kulturarv skal vi beskrive en situasjon fra havnebyen Mariupol som ligger i Donetsk oblast.

Mariupol har blitt brutalt behandlet i den pågående krigen. I over tre måneder kjempet Ukraina imot før russerne fikk kontroll over byen i mai 2022. Et av de verste tilfellene av ødeleggelse, som viser at de russiske styrkene ikke viker tilbake for å ødelegge hverken kulturarv eller menneskeliv, er bombingene av teateret i Mariupol. Ikke nok med at teateret var en bygning av stor historisk og kulturell verdi, men det ble også benyttet som tilfluktsrom for sivile. Dette førte til at flere hundre mennesker, og av dem mange barn, ble drept under bombingene. Menneskerettighetsorganisasjonen *Amnesty International* definerer det som en helt tydelig krigsforbrytelse fra det russiske regimets side.²¹⁴

Damian Koropecykj, forsker ved *Cultural Heritage Monitoring Lab*, har medvirket til å etablere både en geolokalisert kulturarvliste bestående av 28.000 ukrainske kulturminner, og en metodikk som bruker NASAs fjernmålingssatellitter for å spore hvor aktive kamper finner sted. Sammenstillingen av data fra disse to tjenestene gir en oversikt over hvilke kulturminner som har blitt påvirket av krigshandlinger i Ukraina. Ved hjelp av denne teknologien har «The Lab» kunnet fastslå at russiske styrker drev med bygningsarbeider og renovering av monumenter i Mariupol allerede før de hadde etablert full kontroll over byen. Koropecykj kommer med følgende uttalelse i forbindelse med dette funnet: «I think [this] is very illustrative of where heritage sits on the list of priorities during these military operations»²¹⁵

Eksempelet viser et av de viktigste målene for Putin med invasjonen, nemlig å reversere ukrainsk nasjonsbygging ved å delvis destruere eller appropriere ukrainsk kulturarv. Dette kan videre underbygges gjennom å studere hvilke monumenter som er et mål for russisk aggresjon og hvilke som ikke er det. Ikke overraskende er det de delene av den ukrainske kulturarven som ikke stemmer overens med den «russiske historien» som russerne er ute etter. Det vil si at flere museum og monumenter av den ukrainske poeten Taras Shevchenko har blitt ødelagt, i tillegg til monumenter til minne om ofrene for den sovjetiske terroren og Holocaust. På den andre siden er monumenter av Kosakken Bohdan Khmelnytsky, som er en positiv figur i Russland, ikke truet. Et favorittmål for russerne er dog monumenter dedikert til ofrene for Holodomor. Som vi allerede har nevnt, nekter det russiske regimet for at dette folkemordet har funnet sted og refererer heller til det som en «tragedie» som gikk ut over både ukrainere og russere.²¹⁶

Vi ser at det uten tvil finnes en etnisk dimensjon i denne konflikten, noe det ikke nødvendigvis har vært i tidligere Russland-Ukraina-konflikter. Tidligere kan man si det i stor grad har vært imperialistiske ambisjoner som har ligget til grunn for russiske myndigheters ønske om å underlegge seg den ukrainske nasjonen, mens det nå handler om en assimilering av den ukrainske kulturen og identiteten inn i den russiske. Det betyr likevel ikke at den imperialistiske tankegangen er helt borte i den russiske målsettingen. Dette er et moment Christoph Mick, professor i moderne russisk- og østeuropeisk historie ved University of Warwick, er opptatt av i sin artikkel *The fight for the past: Contested heritage and the Russian invasion of Ukraine* (2023). Her viser han til at på lik linje med den russiske politiske eliten, deler Putin deres syn om at det ikke er i landets interesse å

²¹³ Kurin, "How Ukrainians Are Defending Their Cultural Heritage from Russian Destruction".

²¹⁴ "Ukraine: Deadly Mariupol Theatre Strike «a Clear War Crime» by Russian Forces," Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/ukraine-deadly-mariupol-theatre-strike-a-clear-war-crime-by-russian-forces-new-investigation/>.

²¹⁵ McInerney, "Ukraine and Bosnia: Wars to Eradicate People, Their Culture and Memory".

²¹⁶ Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine.", s. 146

la Ukraina forlate den russiske innflytelsessfæren. Putin vil at Russland skal være et imperium, og hans nostalgiske følelser for Sovjetunionen har ingenting å gjøre med sosialistiske sympatier. Heller ser han Sovjetunionen som en tilstand hvor Russland kunne uttrykke sin makt og etablere sitt hegemoni i Øst-Europa, hevder Mick.²¹⁷ Vi nevnte i kapittel 5.1.1 *Dokument* at territoriell ekspansjon ofte vil være en motivasjon for krig, og at i en slik kontekst kan det å kontrollere arkiv og dokument anvendes i legitimeringen og rettferdiggjørelsen av en væpnet invasjon. Årsaken til dette knyttet vi til rollen dokument kan spille som bevismateriale og dermed også som juridisk støtte for territoriale krav. Altså synes det sannsynlig at vi også kan koble motivasjonen bak russiske styrkers ødeleggelse av arkiv og dokument i Ukraina til det russiske regimets ønske om å legitimere sine territoriale krav.

Vi har i det foregående argumentert for at den nåværende russiske statsideologien har utspring i historie. Det vil si, at for å kunne legitimere sine interesser og sin tilstedeværelse i Ukraina, er Putin også avhengig av å kunne underbygge disse kravene historisk og kulturelt. Ettersom historiske narrativ blir konstruert gjennom benyttelsen av historisk materiale vil det også si at den russiske statsideologien har basis i arkiver. Basert på en slik historisk fundert tankegang ser Christoph Mick for seg følgende senario dersom Russland hadde lyktes med sin planlagte tredagerskrig i februar 2022:

There can be no question that Putin's first war aim was to remove President Zelensky from power, take Kyiv and, by controlling the city, also control the cultural heritage. Putin would have used this to cement the Russian claim of Russia being the only and legitimate heir of the Kyivan Rus. Heritage and identity are linked. Destroying or expropriating sites and material objects of Ukrainian cultural heritage is meant to weaken Ukrainian identity. Claiming these sites and objects as part of Russian heritage denies the existence of a Ukrainian culture and nation distinct from the Russian culture and nation. If Ukrainian culture is just part of Russian culture, then there is also no Ukrainian nation.²¹⁸

Mick viser her hvordan det i russisk logikk er en kausal sammenheng mellom russisk kontrollering og appropriering av kulturarv og opphøringen av den ukrainske nasjonens eksistens. Utsagnet viser hvor viktig kulturarv kan sies å være for Putin i den pågående invasjonen og hvor skadelig ødeleggelsen av kulturminner kan være i en krigssituasjon.

En slik logikk kan likevel utfordres, da det ikke er gitt at russisk appropriering av ukrainsk kulturarv ville ført, eller i fremtiden vil føre til, enden for Ukraina som nasjon. Heller kan slike angrep skape mer motstand og føre til skapelsen av et sterkere og mer kontemporært fundert identitetsgrunnlag for den okkuperte nasjonen. Vi har tidligere nevnt hvordan den russiske invasjonen har forsterket den ukrainske identiteten og deres behov for å lage markante skiller mellom seg selv og russerne. Dette er en konsekvens av dagens okkupasjon det virker som kommer til å fortsette å være gjeldende fremover. Identitet trenger heller ikke kun være knyttet til kulturarv og historie, det kan også knyttes til hva som er den samfunnsadministrative sfæren og de territoriale grensene deg og din gruppe opererer innenfor. Eksempelvis kan en felles identitet oppstå i møte med en felles ytre fiende. Altså er det flere element enn kun utslettelsen av Ukrainas nasjonale kulturarv som kan være et hinder for at ukrainere skal identifisere seg fullt og helt med den russiske staten og det russiske fellesskapet.

---

²¹⁷ Ibid., s. 147

²¹⁸ Ibid., s. 144

5.3.2. Rosarkhiv

I tillegg til ødeleggelsen av arkivmateriale har vi i det foregående sett eksempler på beslagleggelse av dokument og arkiv gjennomført av den russiske siden under krigen i Ukraina. Det har blitt rapportert om at Rosarkhiv, den statlige arkivetaten i Russland, har vært «aktivt inne i okkuperte områder» og tatt med seg arkiv og dokumenter fra forskjellige institusjoner for så å sende dem til Russland.²¹⁹ I dette underkapittlet skal vi se nærmere på nettopp Rosarkhiv, og da med utgangspunkt i at en forståelse av hvordan et land behandler sine egne arkiv kan belyse hvordan de vil behandle andre lands arkiver.

Det russiske arkivsystemet er, og har nesten alltid vært, en byråkratisk og hierarkisk strukturert mekanisme.²²⁰ Under Sovjetunionens storhetstid ble arkiv først og fremst sett på som et sikkerhetsinstrument med operasjonell verdi, og tilgangen var følgelig strengt kontrollert av statlige departementer.²²¹ Deretter, fra midten av 80-tallet, da Gorbatsjov-administrasjonen innførte glasnost og perestrojka, ble det en liten periode med åpenhet for arkivinstitusjonene i Sovjet, og i det påfølgende Russland. I denne perioden ble det for eksempel publisert informasjon om det sovjetiske regimets brutale og ubarmhjertige styresett, informasjon som aldri ville ha kommet ut bare få år tidligere.²²² Den nye åpenheten i arkivene varte ikke lenge, og når Putin kom til makten i 2000 ble tilgangen på informasjon fra arkivene på nytt begrenset.²²³ I tillegg, fra 2016 av, ble arkivetaten direkte underlagt presidenten, tidligere hadde den vært organisert under kulturdepartementet.²²⁴ Denne endringen er talende for betydningen arkiv er tillagt i dagens Russland og følgelig også hvor viktig det er for regjeringen å ha kontroll over de historiske narrativene som arkivene potensielt kan forme.

En slik kontroll åpner muligheten for at en selektiv deklassifisering av arkiv og dokumenter kan brukes som et nyttig instrument i statens kontrollering av informasjonsspredning og minnekonstruksjon i det russiske samfunnet. Betydningen av å gjennomføre denne typen sensurering fremheves også av lederen for Rosarkhiv, Andrei Artizov: «An operational response to the anti-Russian campaigns of historical falsification and slander».²²⁵ Vi kan følgelig konkludere med at arkivverket i Russland er underlagt sterk regimekontroll og deres tilstedeværelse i Ukraina kan derfor umulig være en tilfældighet. Det virker sannsynlig at de gjør som sine sovjetiske forfedre, stjeler arkiver og dokumenter som ikke tilhører dem. Motivasjoner for å gjøre dette kan vi se for oss både er for å utvide sine egne samlinger, men også for å sørge for at enkelte typer informasjon aldri ser dagens lys igjen.

I undersøkelsens teoridel nevnte vi hvordan arkiv har sine begrensninger som legemliggjøring av fortidige hendelser og som kilde til en felles samfunnshukommelse. For eksempel viste arkivviter Verne Harris til at arkiver er upålitelige vitner, da de ofte er manipulert for å representere undertrykkende regimers synspunkt. Harris sikter nok først og fremst til gamle kolonistater på det afrikanske kontinentet, men fenomenet kan også overføres til situasjonen som for tiden utspiller seg i det østlige Europa. Det er tross alt liten tvil om at i Russland legitimerer det nasjonale arkivverket Putin og Kremles invasjon

---

²¹⁹ Kosciejew, "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations.", s. 1160

²²⁰ Jolanta Darczewska, "The History and Politics of the Russian Federation: A War for Memory, or a War against Memory?," *Institute of National Remembrance Review* 1 (2019)., s. 366

²²¹ George Bolotenko, "Frost on the Walls in Winter: Russian and Ukrainian Archives since the Great Dislocation (1991-1999)," *The American Archivist* 66, no. 2 (2003)., s. 272

²²² *Ibid.*, s. 273

²²³ Darczewska, "The History and Politics of the Russian Federation: A War for Memory, or a War against Memory?," s. 353

²²⁴ *Ibid.*, s. 366

²²⁵ *Ibid.*, s. 366

av Ukraina og deres rett til et hegemonisk overherredømme i tidligere sovjetiske territorier. I Ukraina skjedde en slik legitimering da de var underlagt Sovjetunionen, ved at deres arkivinstitusjoner ble kontrollert slik at informasjonen som kom ut av de kunne bli kurratert og manipulert til å passe inn i et narrativ som verifiserte og legitimerede sovjetisk styre.

Spørsmålet omkring makt, og hvordan arkiver og dokument kan underbygge og styrke et totalitært regimes kontroll og makt, er et tilbakevendende tema i denne undersøkelsen. På grunn av at arkivene er en av de viktigste kildene til informasjon og data, vil kontrollen over disse informasjonsbærende objektene også være en måte for regjerende makter å opparbeide seg den kunnskap de trenger for å styre. Men, det handler ikke kun om den «eksplisitte informasjonen» i dokumentasjonen, de «kunnskapene» et arkiv kan gi eksisterer også i dokumentenes innhold, struktur, form og kontekst. Vi nevnte tidligere at informasjon og data i stor grad blir ubrukelig uten kontekst, og følgelig vil hvorvidt informasjonen i arkivene forekommer i en kontekst som samfunnet er mottagelig for, ha betydning for den samme informasjonens eventuelle gjennomslagskraft. Vi ser for eksempel hvordan russisk retorikk og historiske narrativ blir blankt avvist i Ukraina i dag, og vi kan tenke oss at en del av dette har å gjøre med konteksten informasjonen blir presentert i, nemlig i konteksten av en pågående fullskala invasjon. I tillegg tolker russiske styresmakter ofte dokumentasjon i en kontekst hvor de har russisk seier og hegemoni som sitt ultimate sluttmaal. I et slikt perspektiv har det egentlig ikke så mye å si hva som står i den benyttede dokumentasjonen heller, da alt vil kunne formes til å passe inn i den bestemte konteksten og narrative. En av grunnene til at arkiv og dokumentasjon ofte kan kontrolleres på denne måten kan knyttes til at arkivinstitusjoner, til forskjell fra eksempelvis bibliotek, ikke tilbyr en offentlig tilgang til sitt materiale. Heller viser de til kataloger og oversiktsmateriale som igjen vil fungere som beskrivelser av hva samfunnet kan forvente å finne i arkivbeholdningene.²²⁶ Paradoxet blir da, som vi også har vært inne på tidligere, at ettersom arkiv og dokument og hvordan man forstår informasjonen i dem er subjektivt betinget, gjør det at arkivbeskrivelser og systematisering av dokumentasjon innskrenker arkivs tilgjengelighet ved å ikke favne alle de betydningene et materiale kan ha. Altså er denne typen materiale for det første begrenset gjennom at man gjerne må gjennom flere ledd for å få tilgang til dokumentasjonen og for det andre kan upresise arkivbeskrivelser gjøre det vanskelig å finne informasjonen man er ute etter. Dette kan være tilfellet både for demokratiske stater så vel som totalitære, selv om man kan tenke seg at et diktatur vil kunne innskrenke tilgangen på denne typen materiale ytterligere. Vi så et eksempel på dette tidligere i underkapittlet, hvor lederen for Rosharkiv rettferdiggjorde sensurering og begrenset innsyn med at det beskytter det russiske samfunnet mot historieforfalskning og anti-russiske kampanjer. Følgelig er det ikke bare arkiv i form av informasjonsbærende objekter som vil ha betydning i opprettholdelsen og anskaffelsen av makt, men også arkiv i betydningen *arkivinstitusjon*. Arkivaren, og rollen hen spiller i tilgjengeliggjøring og spredning av informasjon, slik vi beskrev det i kapittel 4.2.1 *Ukraine's Institute of National Memory*, vil også kunne være en innflytelsesrik faktor i denne sammenhengen.

Det er en kjensgjerning at russerne fra sovjettiden av har hatt et dårlig rykte når det kommer til etterrettelighet i arkivene sine. Historisk har det for eksempel vært vanskelig for utenlandske forskere å få tilgang til «ekte» dokumentasjon og disse har dermed vært avhengig av å håndtere det materiale de faktisk har fått tilgang til med

---

²²⁶ Ketelaar, "The Panoptical Archive.", s.4

varsomhet.²²⁷ Gitt dagens situasjon, og den retorikken som fremmes av det russiske regjeringsapparatet, ser ikke dette ut til å ha endret seg. Det betyr at på samme måte som russiske styresmakter benytter den statlige arkivetaten i Russland til å regulere den russiske befolkningens tilgang på informasjon, manipulerer og ødelegger de arkivmateriale i Ukraina som ikke underbygger deres foretrukne historiske narrativ. Slik kan vi i det spesifikke tilfellet Russland og Rosarkhiv påvise den nevnte sammenhengen mellom hvordan stater behandler sine egne arkiv og hvordan de eventuelt kommer til å behandle andres.

5.4. Hva er konsekvensene av at kultureiendom (arkiv) blir ødelagt i krig?

5.4.1. Kulturelt folkemord

Begrepet genocide, folkemord på norsk, ble introdusert av den polsk-jødiske advokaten Raphael Lemkin i 1944. Hans familie hadde blitt hardt rammet under holocaust og han ble derfor en av de sterkeste pådriverne i utarbeidelsen av en folkemordskonvensjon i kjølvannet av 2. verdenskrig. I 1948 fikk han sitt ønske oppfylt, da FNs generalforsamling vedtok *Konvensjonen om forhindring og avstraffelse av forbrytelsen folkemord*, som deretter tredde i kraft tre år senere (1951).²²⁸ Pr. april 2022 er det 153 stater som har ratifisert konvensjonen.²²⁹

Folkemord kan defineres som forsettlig ødeleggelse av en folkegruppe. Dagens rådende syn er at det finnes forskjellige «typer» folkemord – fysisk, biologisk, økonomisk, politisk og kulturelt – og at disse igjen har varierende alvorlighetsgrad. I den originale definisjonen av folkemord, representert ved Lemkin, var det kulturelt folkemord som sto i sentrum. Lemkin mente nemlig at det «nye» i nazistenes forbrytelser lå i forsøket på å utrydde visse grupper mennesker, noe som igjen betydde at essensen av folkemord hovedsakelig var kulturell – et systematisk angrep på en gruppe mennesker og deres kulturelle identitet. Ironisk nok forbyr ikke den endelige utgaven av folkemordskonvensjonen kulturelt folkemord.²³⁰ Heller har man begrenset lovens rekkevidde til å kun omfatte forbud mot fysisk og biologisk folkemord. Denne utelatelsen kan vi knytte til en frykt for å svekke staters suverenitet, og da spesifikt til en frykt for internasjonal innblanding i staters behandling av minoriteter. Denne ekskluderingen underbygger også det standardiserte narrative om at folkemord er en ideologisk forbrytelse som begås av totalitære regimer og ikke av demokratiske.²³¹

Historieprofessoren Timothy Snyder har i sin tidligere nevnte forelesningsrekke om Ukraina også noen interessante bemerkninger om folkemord. I den aller første forelesningen viser han til at Russland i startfasen av den pågående krigen i Ukraina innrømmet at deres intensjoner med invasjonen var å «ødelegge» et annet folk. Videre presiserer han at selv om den angripende parten i en konflikt ikke sier det høyt, vil nok dette ofte være et mål når et land eller en folkegruppe går til angrep på et annet land eller folkegruppe. Når det i dette tilfellet åpent uttales en slik hensikt kan man si det

---

²²⁷ Gerry Gendlin, "Accessing the Archives of the Former Soviet Union," (1994), <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/march-1994/accessing-the-archives-of-the-former-soviet-union>.

²²⁸ "Raphael Lemkin and the Genocide Convention," Facing history & ourselves, <https://www.facinghistory.org/resource-library/raphael-lemkin-genocide-convention>.

²²⁹ "Ratification of the Genocide Convention," United Nations, <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>.

²³⁰ Leora Bilsky and Rachel Klagsbrun, "The Return of Cultural Genocide," *European Journal of International Law* 29 (2018), s. 374

²³¹ Ibid., s. 387

tydelig artikulere det som vil være intensjonsbiten i begrepet folkemord, da det russiske regimet helt konkret viser til et ønske om å ødelegge en gruppe mennesker med like identitetsmarkører basert på en felles fortid. Videre definerer Snyder den praktiske biten av folkemordet som for øyeblikket foregår i Ukraina, gjennom de hundre tusen døde i Mariupol; de tre millioner deporterte ukrainerne, da inkludert en kvart million barn som blir tvangsmessig assimilert inn i det russiske samfunnet; de systematiske voldtektene og drapene på lokalbefolkningen; den russiske okkupasjonen av ukrainske territorier; og de systematiske forsøkene på å ødelegge forlagshus, bibliotek og arkiver, som er den måten en nasjon, et samfunn eller et folk, husker seg selv på.²³²

Sett på denne måten har ikke folkemord kun en biologisk og fysisk dimensjon, slik som lovgivningen synes å ha begrenset det til, men også en kulturell dimensjon som vanskelig kan fornektes. Under utformingen av konvensjonen om folkemord oppstod en diskusjon om den også skulle omfatte kulturelt folkemord. Enkelte presiserte i den forbindelse at kulturelt folkemord alltid vil være en del av fysisk folkemord, og at det å ekskludere kulturelt folkemord kan hemme forsøkene på å forhindre fysisk folkemord. Den pakistanske delegasjonen gikk til og med så langt som til å si at: ikke bare var fysisk- og kulturelt folkemord instinktivt knyttet sammen, men kulturelt folkemord vil alltid være målet, mens fysisk folkemord er midlet.²³³ Selv om fysisk folkemord muligens ikke trenger å være en del av et «kulturelt folkemord», som den pakistanske delegasjonen anfører, så er det likevel vanskelig å se for seg folkemord uten en kulturell dimensjon. Dette kommer av at selve definisjonen på folkemord fordrer ødeleggelsen av en folkegruppe, noe som igjen indirekte fordrer at mennesker har noe til felles som gjør at de føler seg som en enhet. Ana Vrdoljak argumenterer for at avgjørelsen med å utelate kulturelt folkemord fra folkemordskonvensjonen undergraver innsikten om at destruksjonen av en kollektiv identitet er den fundamentale drivkraften bak folkemord.²³⁴

Knytter vi dette til den systematiske ødeleggelsen av arkiver under en væpnet konflikt, og av den måten en nasjon, et samfunn, et folk, husker seg selv på, betyr det at en slik type destruksjon kan forstås som et middel i utførelsen av et kulturelt folkemord, så fremt at vi kan påvise en bakenforliggende intensjon om at folkegruppen skal opphøre som gruppe.

Om vi anvender begrepet folkemord som en linse til å se den pågående krigen i Ukraina gjennom, er det ganske ironisk at Putin, i sine omtaler av konflikten, flittig benytter seg av begrepet folkemord. Han og det russiske statsapparatet har ved flere anledninger anklaget den ukrainske regjeringen for å bedrive folkemord i de østlige delene av Ukraina, og Kreml har lenge hevdet at etniske russere og russisktalende borgere blir forfulgt av det ukrainske regimet. Denne typen anklager tjente i 2014 som begrunnelse for den russiske annektering av Krym.²³⁵ Som nevnt i et tidligere kapittel er bruk og misbruk av 2. verdenskrig-retorikk ikke uvanlig i hverken Russland eller andre øst-europeiske land. Flere av de gamle sovjetstatene har redefinert sine identiteter rundt minnet om 2. verdenskrig og denne typen språkbruk har følgelig god gjennomslagskraft i befolkningen. I kjølvannet av at den russiske regjeringens benyttelse av 2. verdenskrig-terminologi har hundrevis av historikere og vitenskapelig ansatte signert et brev hvor de fordømmer Kremles «kyniske misbruk av termen folkemord, minnet om 2. verdenskrig og

---

²³² YaleCourses, "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 1: Ukrainian Questions Posed by Russian Invasion."

²³³ Bilsky and Klagsbrun, "The Return of Cultural Genocide.", s. 389

²³⁴ Ibid., s. 390

²³⁵ Max Fisher, "Putin's Baseless Claims of Genocide Hint at More Than War," *New York Times* (2022), <https://www.nytimes.com/2022/02/19/world/europe/putin-ukraine-genocide.html>

Holocaust og sammenligningen av den ukrainske staten med naziregimet, for å rettfærdiggjøre sin invasjon av Ukraina».²³⁶

Tar vi i betraktning russiske styrkers målrettede og intensjonelle ødeleggelser av kulturarv i Ukraina, vil det i sin ytterste konsekvens kunne bety at det russiske regimets handlinger her kan regnes som folkemord. Om man i ettertid vil greie å stille de ansvarlige til ansvar for krigsforbrytelsene er et annet spørsmål.

5.4.2. Konsekvensene av russiske ødeleggelser for Russland

Et gjennomgående tema for undersøkelsen er hvilke konsekvenser ødeleggelsen av arkiv og kulturminner i krig generelt kan få for en nasjon, og i vårt tilfelle spesifikt hvilke konsekvenser for Ukraina. Noe vi ikke har diskutert så langt er hvilke konsekvenser slike ødeleggelser kan få for *Russland*, og den russiske kulturarven. Når Kreml målrettet beordrer styrkene sine til å ødelegge kulturinstitusjoner, bibliotek og arkiver, ødelegger de også en kulturarv som Putin hevder er russisk.²³⁷ En av hovedbegrunnelsene for invasjonen er tross alt at Ukraina ikke har en egen nasjonal og kulturell identitet, men at de er en del av den russiske. Nå har det seg kanskje slik at den «ukrainifiserte» kulturarven vil være russernes primære mål, men når man bomber bygninger vil det være uunngåelig at ikke noe av arven fra for eksempel Sovjetunionen eller Tsardømmet også går tapt. Dette betyr på mange måter at selv om Putins primære mål med ødeleggelsen av kulturminner i Ukraina er å svekke den ukrainske nasjonale identiteten og underbygge en historisk fortelling om at Russland og Ukraina er skjebnebestemt til å være sammen, så kan dette også svekke Putins «krav» ytterligere. Dette kommer av at ødeleggelsene også vil svekke den russiske tilstedeværelsen i ukrainsk kulturarv.

Et aspekt vi har vært innom tidligere er at folk i Ukraina kan sies å ha en særdeles sterk nasjonal identitetsfølelse, dette til tross for at de historisk har vært annektert og okkupert i lange perioder.²³⁸ Vi har sett at en av grunnene til dette nok handler om et behov for å distansere seg fra sine tidligere okkupanter og skape et tydelig skille. I tillegg er det mye som tyder på at desto mer Putin forsøker å forene de to landene, desto sterkere blir opposisjonen mot russisk innflytelse, og da både blant den ukrainsk- og den russisktalende delen av befolkningen i Ukraina. De siste åtte årene har russisk aggresjon mot Ukraina hjulpet landet med å definere den ukrainske nasjonaliteten, og siden invasjonen i februar 2022 har konsolideringen av den ukrainske nasjonale identiteten blitt enda mer tydeliggjort.²³⁹ Dette har blant annet skjedd ved at ukrainerne ødelegger kulturminner som kan knyttes til tidligere russisk okkupasjon eller sovjetisk overherredømme. Følgelig har den russiske invasjonen framprovosert en eskalering i ødeleggelsen av spesielt sovjetisk kulturarv i Ukraina.

5.5. «Contested heritage» - hva skjer når en nasjon ødelegger sin egen kulturarv?

Vi har allerede vært inne på hvordan ukrainsk nasjonsbygging har kjempet for å dissosiere seg fra russisk historie, identitet og kultur og erstatte den med en egen distinkt kulturell identitet. Men hva er egentlig den Ukrainske historien og hvordan skiller den seg fra den russiske? Mellom 1954 og 1991 var ukrainsk historie så vidt representert på amerikanske og europeiske universitet og kun et fåtall historikere, ofte av ukrainsk

²³⁶ "Vladimir Putin 'S Historical Disinformation," U.S Department of State, <https://www.state.gov/disarming-disinformation/vladimir-putins-historical-disinformation/>.

²³⁷ Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine.", s. 146

²³⁸ Ware, *The Conversation Weekly*

²³⁹ Åslund, "Russia 'S Invasion Has Highlighted Ukraine 'S Nation-Building Progress".

avstamning, mente at ukrainsk historie ikke var en del av russisk historie.²⁴⁰ Følgelig er det ikke kun i Russland man har oppfattet Ukraina og Russland som en samlet enhet. Det er dermed betimelig å se nærmere på akkurat dette og vise hvordan et såpass sammenvevd historisk fundament som det Ukraina og Russland faktisk har, kan føre til fenomenet «contested heritage».

Begrepet «Contested heritage» har ikke en fastspikret definisjon og brukes derfor ofte forskjellig av forskjellige mennesker. I tillegg er det fortsatt begrenset med kunnskap om hva omstridt kulturarv egentlig er og hvordan den for eksempel kan forstås i forhold til den «ubestridte» kulturarven.²⁴¹ Det har likevel blitt gjort flere forsøk på å fremsette en definisjon, blant annet i arbeidet *(Un)contested heritage. Archives, museums and public spaces* (2023) hvor vi blir presentert for flere beskrivelser og en av dem er:

By virtue of being defined as cultural heritage — something important to preserve for future generations — cultural heritage claims to be a common and public good. However, the public good in a society consists of a diversity of people and groups and cannot consist of one common heritage. Cultural heritage furthermore can appear to be deliberated, agreed and self-evident. [...] “(un)contested heritage” therefore serves to underline the fact that cultural heritage and its value is always negotiated in an ongoing process.²⁴²

Vi kommer i det følgende til å forstå «contested heritage» som kulturarv, eller kulturminner, som på en eller flere måter er omstridte eller kontroversielle i det samfunnet som de er en del av, og som det følgelig også kan ligge noe «uoppgjort» ved. En slik tolkning kan også forstås som en arv et fellesskap ikke lenger ønsker å assosiere seg med, eller som et behov for å redefinere og omtolke det identitetsskapende grunnlaget innad i gruppen – det kulturelle fundamentet –, på sine egne premisser. Ettersom Ukraina har vært en del av det russiske imperiet opptil flere ganger gjennom historien kan man se for seg at flere av deres kulturminner vil være nettopp «contested», da en god del av deres kulturarv vil være en delt arv med Russland. Knytter vi dette til dagens krigssituasjon, og Ukrainas ønske om å forstå seg selv som en adskilt enhet fra nettopp Russland, vil det igjen kunne føre til et behov for å forstå de delte kulturminnene som noe annet enn det den russiske nasjonen forstår de som, noe som igjen gjør disse kulturminnene «contested» fra et ukrainsk ståsted.

Revolusjon, krig og oppløsningen av stater fører til gjenskapelse og gjenerobring av offentlige rom. Monumenter blir fjernet eller omtolket, nye monumenter blir bygget, historiske plasser blir rehabilitert, og deres betydning blir redefinert. Dette skjedde også i Ukraina etter at de fikk sin selvstendighet i 1991. De første sovjetiske monumentene, spesielt monumenter dedikert til den tidligere sovjetiske lederen Lenin, falt tidlig på 1990-tallet. Deretter har det samme skjedd igjen ved to anledninger. En gang i 2014 i forbindelse med maidan-opprøret og okkupasjonen av Krym, og igjen etter 2022 i forbindelse med Russlands fullskala invasjon av Ukraina.²⁴³ Altså har ukrainske myndigheter, siden angrepet i februar 2022, fornyet sine forsøk på å kvitte seg med de gjenværende monumentene og gatenavnene fra sovjettiden og perioden under det

---

²⁴⁰ Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine.", s. 135

²⁴¹ Cecilia Axelsson Yngvéus, Malin Thor Tureby, and Cecilia Trenter, eds., *(Un)Contested Heritage. Archives, Museums and Public Spaces*, 33 vols., Skrifter Med Historiska Perspektiv (Malmö: Malmö universitet, 2023)., s. 14

²⁴² Ibid., s. 16

²⁴³ Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine.", s. 143

russiske imperiet. Som en del av avrussifiseringen er denne kampanjen nå også rettet mot symboler på russisk kultur.²⁴⁴

Det å fjerne monumenter av Lenin er både en avvisning av den sovjetiske fortiden og et forsøk på å kutte båndene til nåtidens Russland.²⁴⁵ Følgelig kan man si at deler av den ukrainske kulturarven er «contested» i det at det er en arv fra en tid ukrainere flest ønsker å glemme eller omdefinere. Fordi Ukraina har et ønske og et behov for å redefinere fortiden og det historiske narrativet, er det også forståelig at dette er en tilnærming de velger å benytte seg av. For at Russland skal kunne fungere som «de andre» i ukrainsk nasjonsbygging må man også distansere seg fra det fellesskapet de en gang hadde. Det interessante er jo at det å kvitte seg med kulturarven sin, uansett hvor «contested» den er, betyr å kvitte seg med en del av historien sin. For selv «contested heritage» har en verdi i at det er minner og «historiske kilder» som beskriver fortidige forhold, og selv om det er en «vanskelig» og «smertefull» kulturarv har vi ikke likevel et ansvar for å bevare den? Dette er et vanskelig dilemma og svaret på dette vil nok i stor grad variere etter hvem man spør.

Vi kan her se en logikk som synes å virke helt motsatt av den vi så i kapittel 4.2 *Arkivenes rolle i Ukrainisk nasjonsbygging*, hvor vi viste til hvordan den vonde historien også kunne virke forsonende ved senere anledninger. Dette gjør at vi kan spekulere i om det kan være en forskjell i hvordan man forstår betydningen av monument og dokument. Vil det i et samfunn være slik at vi bevarer dokumentene som kan bevise overgrep og misbruk, mens man river monumentene som viser til de samme delene av historien? Det er en interessant idé og kanskje kan den også kobles til den tidligere redegjørelsen for forskjellen mellom et bibliotek og en arkivinstitusjon. Det er bevist at både Russland og Ukraina under dagens konflikt driver med «fjerning» av litteratur som forfattere av den motsatte nasjonaliteten har skrevet. Vi ser i den forbindelse også fjerning av arkivmateriale, men det er likevel på en annen måte. For eksempel, da SBU-arkivene i Chernihiv ble ødelagt var det russiske styrker som gjorde dette, ukrainerne ønsket å ta vare på disse bevisene på sovjetisk undertrykkelse. Altså kan man spørre seg om denne forskjellen i behandling av omstridte kulturobjekter kan knyttes til hvordan de er tilgjengelige i samfunnet og den symbolverdien de da også har i det daglige. Det lukkede arkivet kontra det åpne biblioteket. Det lukkede arkivet kontra større monumenter som står plassert rundt i det offentlige rom. På den andre siden skal vi se eksempel på at også den immaterielle kulturarven, som arkiv ofte vil være kilde til, kan være omstridt. Det gjør at også kilden til informasjonen, altså dokumentasjonen, vil kunne være mål for ødeleggelse og redefinering, slik som var tilfellet når man konstruerte bestemte narrativ rundt den nasjonalistiske gruppen OUN.

I Norge er et godt eksempel på problematikk knyttet til «contested heritage» den heftige, og delvis betente, debatten som har vært rundt Nazibautaen som ligger begravet på Stiklestad. I 1944 samlet over 3000 NS-medlemmer seg på Stiklestad for å se Vidkun Quisling avduke en ni meter høy bauta med vikingmotiv (nazibautaen) formgitt av billedhuggeren Wilhelm Rasmussen, som også har laget Olav Tryggvason-statuen på torget i Trondheim. Stiklestad Nasjonale Kultursenter har ved flere anledninger uttalt at de ønsker å vise bautaen til folket, noe som igjen har ført til stor debatt. Fortidsminneforeningen som eier grunnen bautaen ligger på har ikke ønsket, eller hatt noe hastverk med, å grave den fram. Det er åpenbart flere grunner til at enkelte ikke vil at bautaen skal få se dagens lys igjen. For det første kan det være sårt og vanskelig for de som har opplevd nazistenes grusomheter, enten personlig eller indirekte gjennom

---

²⁴⁴ Ibid., s. 146

²⁴⁵ Ibid., s. 143

kjente og kjære. Nå begynner det å bli en stund siden 2. verdenskrig, men det er vanskelig å sette et datostempel på følelser knyttet til denne typen handlinger. Uansett om mange av de som lever i dag aldri opplevde grusomhetene som pågikk årene 1940 til 1945, så er det et minne mange har blitt tillært fra tidlig alder, og krigens grusomheter er et kollektivt traume for hele befolkningen. I tillegg er det store muligheter for at en fremgraving kan føre til at stedet blir tatt i bruk som en slags seremoniplass hvor nynazister kan dyrke sine forfedre og sin ideologi.²⁴⁶ Denne konflikten står i dag altså på stedet hvil, og hva som kommer til å skje i fremtiden vet ingen. Vi ser i dette eksempelet kulturarven som både noe omstridt og som noe uoppgjort. Omstridt i form av at det er en vanskelig kulturarv, da den er knyttet til en vond historie, og uoppgjort ettersom det ikke er konsensus rundt hvordan man i dag forstår betydningen av objektet. Som nevnt vil enkelte se på det som et symbol på nazismen og for en helt spesiell gruppe mennesker vil det kunne bety noe positivt. Betydningen av monumentet trenger likevel ikke være knyttet til en slags beundring for nazismen, det kan også være et symbol på okkupasjonstiden, en vond og vanskelig tid i norsk historie, men like fullt en del av den. Slik kan man også forstå et ønske om å grave den opp. For hvem har egentlig rett til å sette presedens i samfunnet om «hvilken» kulturarv man skal forholde seg til og ikke, og følgelig også hva kulturminnet skal være et bilde på? Det har seg jo slik at hvilke kulturminner som er omstridte og vanskelige ikke nødvendigvis vil være likt for alle. Når majoriteten i samfunnet styrer hva slags kulturelt fundament som skal være grunnlaget i den nasjonale identiteten, og den felles hukommelsen, risikerer for eksempel minoriteter å bli undertrykt og tvunget inn i en kulturell sfære de ikke identifiserer seg med.

Dersom vi går tilbake til Ukraina er dette også et dilemma og en problematikk de må ta stilling til når de ødelegger monumenter og kulturminner knyttet til sovjetisk undertrykkelse. Dette kommer av at den russisktalende minoriteten i Ukraina ikke nødvendigvis vil identifisere seg med alle delene av den kraftige ukrainifiseringspolitikken som har vært gjeldende de siste par årene. Et ekstra aspekt i krigen og i den kulturelle ødeleggelsen blir følgelig at det ikke kun er russerne som målrettet ødelegger kulturarv i Ukraina, men at dette er noe ukrainerne gjør selv også.

Det er ikke kun de fysiske kulturminnene som kan være omstridte og vanskelige, også de fortellingene og historiske begivenhetene som kulturminnene representerer, for eksempel arkivene, kan være utfordrende for en nasjon å forholde seg til. I ukrainsk nasjonal historieskriving er for eksempel Kosakkenes beslutning om å underordne seg den russiske tsaren omstridt, eller «contested» om man vil, da det førte til en sakte erodering av kosakkenes autonomi. Årsaken til at Kosakkene likevel har blitt viktige for den ukrainske nasjonsbyggingen handler om at ukrainske historikere ser på dem som det første forsøket på å danne en genuin ukrainsk stat. Følgelig legger man i ukrainsk historieskriving vekt på at alliansen mellom kosakkene og Tsaren originalt var en midlertidig allianse, mens i russisk historieskriving blir denne alliansen heller sett på som Moskvas overherredømme for all evighet.²⁴⁷ Her er vi igjen inne på tematikk vi har sett på tidligere om hvordan omstridt kulturarv kan redefineres til å passe inn i nye motsetningsfylte narrativer.

Som nevnt i kapittel 4.1 *Utviklingen av en nasjonal identitet i Ukraina*, så man en framvoksende moderne ukrainsk nasjonal bevegelse på starten av 1800-tallet. Det dominerende nasjonale narrative på den tiden var at det ikke var russerne og det russiske imperiet som var de ekte arvtagerne til storriket Kyiv-Rus, men heller det

---

²⁴⁶ Kristin Heggedal, "Nazibauta Forblir I Jorda," *Adressa* (2014), <https://www.nrk.no/trondelag/nazibauta-forblir-i-jorda-1.11908324>.

²⁴⁷ Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine.", s. 139f

ukrainske folket.²⁴⁸ Denne forståelsen av fortiden var i strid med den datidige russiske og er et tidlig eksempel på hvordan Ukraina allerede i denne perioden forsøkte å redefinere historien på sine egne premisser. Vi har vært innom dette fenomenet i teoridelen og det handlet den gang som nå om å ta tilbake eierskap over historiske narrativer, kulturelle objekter eller -symboler. I den forbindelse kan det også nevnes at under dagens konflikt ser man en økende tendens til at både Russland og Ukraina «gjør krav på» enten historiske skikkelser eller kulturpersoner – forfattere, komponister og kunstnere et cetera –, som sine «egne».

Et eksempel på dette er hvordan russiske styrker i desember 2022 i okkuperte Luhansk prøvde å demontere et monument dedikert til den allerede nevnte ukrainske poeten Taras Shevchenko. De mislyktes med denne demonteringen, noe som gjorde at de istedenfor å fjerne statuen heller omprofilerte han til å være en russisk poet.²⁴⁹ Dette er ganske ironisk gitt at Shevchenko, under det russiske imperiets regime, ble fengslet, innrullert i hæren og sendt til Kazakhstan for sin støtte til den ukrainske nasjonalbevegelsen.²⁵⁰ En noe mer vellykket appropriering av ukrainsk kultur fra Russlands side har vært omprofileringen av forfatteren og dramatikerens Mykola Hohol, eller på russisk: Nikolai Gogol. Han er nok en noe mer omstridt skikkelse enn Shevchenko gitt at han skrev utelukkende på russisk og bodde en lengre periode i Moskva. Det skal likevel sies at av sine 43 år på jorden tilbrakte han 24 av dem i Ukraina, 11 i Vest-Europa og kun 8 i Russland. «On the basis of this alone he may be regarded as a Ukrainian» argumenterer den ukrainske litteraturviteren George Luckyj for i *The Anguish of Mykola Hohol aka Nikolai Gogol*. Selv om dette er tilfellet, er Hohol i den vestlige verden mer kjent under navnet Gogol, og refereres ofte til å ha vært en russisk forfatter.²⁵¹ Altså er det en kamp mellom Ukraina og Russland om den kulturelle arven som de to nasjonene kanskje egentlig på sett og vis deler.

Som vi ser er «contested heritage» vanskelig å skulle forholde seg til for menneskene som står midt oppi det, og man kan si at både grunnene til å ta vare på denne typen materiale og gjenstander, og grunnene til å ødelegge dem, kan være legitime. I tillegg, ettersom vår undersøkelse til dels forholder seg til en todelt forståelse av arkiv og dokument, kan man også knytte denne typen ødeleggelse til det vi nevnte i underkapittel 5.1.1 *Dokument*, nemlig at det er det forsvarende landet som er den største trusselen når det gjelder forsettlig ødeleggelse av arkiv og dokument i en krigssituasjon. Årsaken vi la til grunn i den forbindelse var at det forsvarende landet heller så det som fordelaktig å ødelegge etterretning enn å la den havne i fiendens hender. Her ser vi igjen et tydelig eksempel på hvordan en ulike forståelser av arkiv og dokument vil kunne gi ulike motivasjoner for å destruere dem. Den ene forståelsen legger til grunn det dokumenterende perspektivet, som sannsynligvis vil kunne knyttes til en motivasjon for å ødelegge militære dokument som kan avsløre angrepsplaner eller tilgjengelige militære ressurser. Den andre forståelsen legger heller til grunn det kulturelle perspektivet, som kan knyttes til et ønske om å ødelegge kulturelle objekter som ikke underbygger en selvstendig nasjonal identitet. Det er dog verdt å nevne, som vi til stadighet kommer tilbake til, at disse perspektivene også kan finnes i det samme materialet. For eksempel er det nærliggende å tenke at den militære dokumentasjonen som produseres i denne krigen etter hvert vil bli viktige historiske kilder og følgelig også identitetsskapende objekt når krigen er over. Krigen trenger ikke være over en gang før

---

²⁴⁸ Ibid., s. 139

²⁴⁹ Olha Poliukhovych, "Stolen Identity: How Nikolai Gogol Usurped Mykola Hohol," *Prospect* (2023), <https://www.prospectmagazine.co.uk/culture/60477/stolen-identity-how-nikolai-gogol-usurped-mykola-hohol>.

²⁵⁰ Mick, "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine.", s. 146

²⁵¹ Poliukhovych, "Stolen Identity: How Nikolai Gogol Usurped Mykola Hohol".

materialet kan spille en nasjonsbyggende rolle, da dokumentasjonen av krigshandlinger, og da både på godt og vondt, vil kunne være samlende også i nuet.

5.6. Noen generelle betraktninger om vern av kulturminner med bakgrunn i det spesielle tilfellet Ukraina

Om vi kaster tankene tilbake til Peter Stones sitat, som blant annet sa at «når kulturarv går tapt, er den umulig å erstatte», kan vi nå gjøre oss noen avsluttende betraktninger i denne drøftingen. Etter å ha sett nærmere på Ukraina-Russland-konflikten i det foregående er det ingen tvil om at skade- og ødeleggelsesomfanget i Ukraina har vært enormt siden krigens start i 2022, og at mye av destruksjonen også har vært irreversibel. Og da både med tanke på kulturell ødeleggelse, men også menneskelig lidelse. I tillegg, etter at krigen har blitt startet, er det få tiltak verdenssamfunnet kan gjøre for å begrense ødeleggelsene eller rettsforfølge forbrytelser mens den pågår. Situasjonen er kaotisk og uoversiktlig og selv i etterkant vil det kunne være vanskelig å stille de ansvarlige for retten, uansett om man kan etablere både kriminell hensikt og kriminell handling i dokumentasjonen. Slik kan man si at det beste bevaringstiltaket for kulturarv, og derav også arkiv og dokumentasjon, er at kriger aldri starter.

Dersom vi ser tilbake til kapittel 3. *Bakgrunn*, hvor vi viste til konvensjoner og lovtekster som omhandlet beskyttelsen av kulturminner i krig, synes det derfor tydelig at hovedrasjonale bak disse bestemmelsene først og fremst var, og er, å forhindre at ødeleggelsen skjer i det hele tatt. Dette kan vi se gjennom fokuset på forebygging fremfor straff: Internasjonale konvensjoner og forhåndsgitte forpliktelser nasjoner gir gjennom å ratifisere disse, fremfor introduksjonen av en reell overnasjonal jurisdiksjon som skal gjennomføre straffeforfølgelse når ødeleggelsen faktisk har skjedd. Det er allerede for sent når de uerstattelige kulturminnene har blitt skadet eller destruert, og det å da rettsforfølge de som skadet dem vil ikke bringe objektene tilbake. Altså må beskyttelsen av kultureiendom først og fremst skje forebyggende, da det i stor grad blir unntakstilstand når krig og konflikt rammer.

6. Konklusjon

Krigen i Ukraina fortsetter med uforminsket kraft og det er fortsatt vanskelig å si noe sikkert om fremtiden for ukrainsk nasjon, befolkning og kultur. Det har vært mulig for oss i denne studien å se hvor konflikten kommer fra, hvor den står, men ikke hvordan den endre. Dette er dårlige nyheter for ukrainsk kulturarv og mulighetene for å bevare den, i hvert fall på kort sikt.

Innledningsvis presenterte vi to problemformuleringer, en hovedproblemstilling og en underproblemstilling, som vi har søkt å finne svar på i denne undersøkelsen. Det overordnede spørsmålet var:

1. **Hvilke årsaker finner vi til at arkiv blir bevisst ødelagt og manipulert av okkupasjonsmakter i væpnede konflikter?**

I og med at studien er avgrenset til den pågående krigen mellom Ukraina og Russland ble det nødvendig å også kartlegge både russiske og ukrainske styrkers perspektiv og forståelse av arkiv og dokumentasjon, da det igjen vil kunne vise hvorfor de blir målrettet ødelagt under dagens konflikt. Dette ga en underproblemstilling som følger:

2. **Hvilken forståelse og hvilke perspektiv tillegger den ukrainske befolkningen og de ukrainske styrkene arkiv og dokumentasjon, og hvilken forståelse og hvilke perspektiv tillegger det russiske regimet og de russiske styrkene arkiv og dokumentasjon, i den pågående konflikten i Ukraina?**

Dette underspørsmålet gir oss også en anledning til å undersøke koblingen mellom arkivteoretiske prinsipper og ødeleggelsen av arkiv og dokument i væpnede konflikter. For å besvare de to spørsmålene har vi delt analysen inn i fire kapitler. Det første var knyttet til arkivteori og betydningen av arkiv i byggingen av en nasjonal identitet og minnekonstruksjon. Det andre tok for seg hvordan kulturarv historisk har blitt behandlet og tatt vare på i krig, og ser nærmere på hvordan verdenssamfunnet, gjennom lovgivning, stiller seg til ødeleggelsen av arkiv i væpnede konflikter. Det tredje kapittel redegjorde for utviklingen og byggingen av en nasjonal identitet i Ukraina og drøftet rollen arkiv som kulturminner har spilt i denne prosessen; fjerde og siste kapitlet så på sammenhengen mellom ødeleggelsen av arkiv i krig og russisk statsideologi, konsekvensene av å ødelegge kulturarv og hvordan det ikke kun er okkupasjonsmaktene som ødelegger kulturminner under væpnede konflikter. En god del av kunnskapen opparbeidet gjennom disse kapitlene er resultat av primærkilder i form av avisartikler, kunngjøringer og nettsider. Undersøkelsen har likevel blitt hyppig supplert med sekundærlitteratur for å knytte ny og aktuell informasjon til generelle prinsipper rundt bevisst ødeleggelse av arkiv i krig. Vi har i tillegg oppnådd innsikter gjennom å benytte et arkivperspektiv i forståelsen av empirien.

Tiden er inne for å sammenfatte og løfte opp funnene gjort underveis i de foregående kapitlene til noen overordnede innsikter og konklusjoner og relatere disse til spørsmålene reist i problemstillingene. Vi starter med hovedproblemstillingen.

6.1. Hvilke årsaker finner vi til at arkiv blir bevisst ødelagt og manipulert av okkupasjonsmakter i væpnede konflikter?

I kapittel 3. *Bakgrunn* forsøkte vi å etablere en historisk kontekst til bevisst ødeleggelse av kulturminner og arkiv i perioder med krig og konflikt. Dette gjorde vi ved å gjøre en

dokument- og litteraturstudie av: litteratur som tar for seg ødeleggelse og beskyttelse av kulturarv i krig under tidligere væpnede konflikter; rapporter fra konkrete konflikter og kriger i nyere historie; internasjonalt lov- og avtaleverk om kulturarv og kulturarvbeskyttelse; og uttalelser, dokumentasjon og vitnesbyrd fra ikke-statlige organisasjoner. Oppsummert har dette latt oss etablere en historisk bakgrunn som gjør det helt tydelig at forsettlig ødeleggelse av kulturminner, og da også kulturminner i form av arkiv, forekommer i krig. Denne typen ødeleggelse er såpass lite unikt at det kan sies å være en ventet konsekvens, og ofte en del av de stridende partenes strategi, dersom nasjoner eller folkegrupper går til krig mot hverandre. Denne gjennomgangen ga oss en «historisk standard» å se krigen i Ukraina og ødeleggelsen av arkiv og kulturarv i den konflikten, i lys av.

I vår analyse av den pågående Ukraina-Russland-konflikten i oppgavens hoveddel, har vi gjennom utstrakt kildebruk kunnet påvise at også her har en slik bevisst ødeleggelse av arkiver – som en del av en overordnet strategi mot kulturminner – forekommet. Den spesifikke undersøkelsen av situasjonen i Ukraina har altså gjort oss i stand til å se krigen i sammenheng med tidligere væpnede konflikter. Slik har vi i det spesielle tilfellet «krigen i Ukraina» kunnet trekke konklusjoner som kan være overførbare til også andre krigssituasjoner og forekomster av kulturell ødeleggelse. For eksempel 2. verdenskrig, balkankrigene og sovjetisk ødeleggelse av kulturarv i Ukraina under Sovjetunionens storhetstid.

Det at vi har kunnet fastslå at arkiv faktisk blir ødelagt som et resultat av målrettede handlinger og strategier i krig og konflikt er en helt nødvendig forutsetning for å kunne besvare – for å i det hele tatt kunne stille – vårt undersøkelsesspørsmål. Å undersøke og konstatere årsaker og hensikter uten å være i stand til å påvise at handlingen faktisk skjer, og at den skjer med en slik hyppighet at man kan snakke om et gjentagende fenomen, ville vært en utilgjengelig snarvei. I og med at vi har kunnet fastslå at handlingen «målrettet ødeleggelse av arkiv» faktisk forekommer i krig, ble det neste logiske steget å undersøke hvilke årsaker og hensikter som kunne ligge bak destruksjonen.

Da vi introduserte problemstillingen i oppgavens innledning, nevnte vi at for å forstå hvorfor en okkupasjonsmakt bevisst ødelegger arkiv i krig, må vi også se på rollen arkiv spiller i det samfunnet hvor dokumentasjonen blir ødelagt. Ettersom det spesifikke tilfellet Ukraina er vår vei inn for å besvare dette spørsmålet, har en viktig del av vår analyse vært å undersøke arkivs konkrete rolle og betydning i det ukrainske samfunnet, både historisk og i dag. Funn vi gjorde i den forbindelse var at ukrainerne bruker arkivene aktivt for å artikulere den historien som skiller seg fra den russiske. Vi ser at de trekker frem de historiske tilfellene som underbygger Ukraina som en egen nasjon separat fra Russland, og at de bruker dette som et fundament for å legitimere sin egen uavhengighet og eksistens. I tillegg tyder funn på at det ukrainske samfunnet bruker arkivene aktivt i minnekonstruksjon, i prosesser hvor de tar tilbake minner som Sovjetunionen i sin tid klassifiserte eller destruerte. Hensikten til ukrainerne synes å være å redefinere minnene til å passe inn i et ukrainsk historisk narrativ. En slik bruk av arkiver blir i sin tur indirekte en motivasjon for russiske styrker når de ødelegger kulturarv i Ukraina i dag: Å hemme det kulturelle og historiske fundamentet som bygger opp under Ukraina som en adskilt etnisk og kulturell enhet fra Russland. Altså har vi kunnet fastslå en etnisk-kulturell dimensjon til den pågående krigen og årsaken til de kulturelle ødeleggelsene i Ukraina i dag. Dersom vi forsøker å forstå dette spesifikke eksempelet i en mer generell historisk kontekst, kan man si at en årsak til at okkupasjonsmakter gjennomfører omfattende ødeleggelse av kulturarv kommer av at de ønsker å svekke en nasjon, et folk, eller en gruppe menneskers kollektive

identitetsgrunnlag og slik gjøre det enklere å assimilere disse inn i sin egen kollektive sfære. Den invaderte parten vil altså forsøke å forhindre ødeleggelse og bevare kulturarven, mens den invaderende parten vil forsøke å ødelegge de samme objektene. Det vil ofte være en direkte sammenheng mellom hva det forsvarende landet ønsker å ta vare på og hva okkupasjonsmakten ønsker å ødelegge, i en krigssituasjon.

Vår undersøkelse av de konkrete ideologiske motivasjonene hos det russiske regimet i den pågående krigen i Ukraina, lot oss identifisere årsaker til forekomsten av kulturell ødeleggelse som er mer særskilte for akkurat denne konflikten. I analysen etablerte vi at den russiske staten i stor grad kan sies å ha en statsideologi som er fundert i historie, og som i nær sammenheng henter sin legitimering i bruken og kontrollen over arkiver. Disse funnene lot oss danne en hypotese om at den russiske motivasjonen for å ødelegge arkiver i Ukraina kan kobles til nettopp historie og en hevdet historisk rett til de territoriene som i dag utgjør nasjonen Ukraina, og menneskene som bor der.

Den historiske motivasjonen bak ødeleggelsen av arkiver kan også kobles til et imperialistisk ønske hos det russiske statsapparatet om å etablere et russisk overherredømme i områder man tapte etter Sovjetunionens oppløsning. Her er det en nyanseforskjell fra den etniske motivasjonen som er nevnt ovenfor. Gitt at det finnes en imperialistisk motivasjon i denne konflikten er dette også et lys man må vurdere russiske styrkers ødeleggelse av arkiv og dokument i Ukraina, i.

Hverken den etniske eller den imperialistiske dimensjonen i motivasjonen bak ødeleggelsen av kulturarv i Ukraina synes unik for denne konflikten. Dette kunne vi belyse i hoveddelen ved å sammenligne med historiske tilfeller av kulturell ødeleggelse, slik som på Balkan. De to motivasjonene kan i tillegg sies å være sterkt knyttet sammen, da, som vi også har etablert, en krig gjerne oppstår som et resultat av at to parter ønsker kontroll og styre over de samme geografiske områdene. En konsekvens kan da bli at konflikten også får en etnisk dimensjon, da de to distinkte gruppene vil kunne basere seg på både historie og kultur i legitimeringen av deres rett på de eventuelle territoriene, noe som igjen gjør at kultur og historie også blir militære mål i krigen. Videre vil det kunne gjøre at arkiv som depot for historisk og kulturelt «bevismateriale» også blir en strategisk ressurs og et militært mål i krigen.

En tredje innfallsvinkel vi benyttet oss av for å kartlegge årsaker til ødeleggelsen av kulturminner i Ukraina, var å drøfte mulige *konsekvenser* av russiske styrkers ødeleggelse av arkiv og dokument under den pågående konflikten. Et hovedfunn vi gjorde i den forbindelse var at den pågående kulturelle ødeleggelsen i Ukraina kan sees på som en del av et folkemord. Dette fordi det russiske statsapparatet eksplisitt har uttalt at deres intensjoner med krigen er å «ødelegge» det ukrainske folket og assimilere den ukrainske kulturen inn i den russiske. Dette innebærer at en av årsakene til den bevisste kulturelle ødeleggelsen, og da også ødeleggelsen av arkiver, i Ukraina i dag kan knyttes til det russiske regimets intensjoner om å tilintetgjøre Ukraina som selvstendig nasjon, som et eget folk, som noe annet enn russisk. I *kapittel 5.4 Folkemord* etablerte vi at et nødvendig aspekt ved den juridiske definisjonen av folkemord er å kunne vise til en *intensjon* om å ødelegge en kulturelt eller etnisk distinkt folkegruppe. Det at vi kunne konstatere en kriminell dimensjon i handlingen (den målrettede ødeleggelsen av kulturarv) – som er en forbrytelse i henhold til Haagkonvensjonen – og en etnisk-kulturell dimensjon i intensjonen bak disse kriminelle handlingene, gjør at ødeleggelsen av kulturminner i Ukraina i dag i seg selv kan ses på som indikatorer på folkemord. Begge de nødvendige kriteriene i lovteksten for å definere noe som et folkemord er dermed oppfylt. Den kulturelle utslettelsen er ikke et biprodukt av strategien, det er sluttmålet.

Kompleksiteten i spørsmålet «Hvilke årsaker finner vi til at arkiv blir bevisst ødelagt og manipulert av okkupasjonsmakter i væpnede konflikter», er stor. I vår undersøkelse fant vi at en av årsakene kan knyttes til en territoriell motivasjon. En slik drivkraft kan gjøre det nødvendig for den invaderende makten å også etablere motivasjoner knyttet til kultur og historie (etnisk motivasjon), og følgelig et etnisk-kulturelt *casus belli* for ødeleggelsen av arkiv og dokument. Drivkraften vil altså være territoriell ekspansjon mens middelet vil være en kulturell destruksjon. Vår analyse av de konkrete forholdene i Ukraina lot oss finne en sammenheng mellom en etnisk og imperialistisk motivasjon og hensikt bak ødeleggelsen av kulturarv. Det er likevel viktig å poengtere at disse to motivasjonene ikke trenger å henge sammen selv om de gjør det i denne konflikten. Vi kan finne eksempler på konflikter hvor en part ønsker å ødelegge et annet folk på bakgrunn av tro, politiske holdninger eller etnisitet, uten at det nødvendigvis er knyttet til territoriell ekspansjon. På samme måte kan vi også finne eksempler på territoriell ekspansjon som ikke er knyttet til etnisk eller kulturell utslettelse.

Så langt har vi snakket om destruksjon, men i alle disse tilfellene nevnt ovenfor vil også manipulasjon kunne gi det samme resultatet for Russland, eller «okkupasjonsmakten». For eksempel fant vi i undersøkelsen at også manipulasjon av arkivmaterialet vil kunne være et virkemiddel for å fabrikere legitime russiske krav i Ukraina og å avskrive Ukraina som en egen distinkt nasjonal identitet. Vår undersøkelse viser at manipulasjon og destruksjon kan ha samme resultat i en rekke tilfeller, og samme motivasjon.

Avslutningsvis i drøftingen presenterte vi en årsak til kulturell ødeleggelse i Ukraina som ikke var knyttet til russiske styrkers ødeleggelser, men heller til *ukrainsk* ødeleggelse av «ukrainsk» kulturarv. For eksempel nedrivning av monumenter knyttet til sovjetisk okkupasjon, innføringen av nye gatenavn der man tidligere hadde hatt russiske, fjerningen av bøker skrevet av russiske forfattere, og en omtolkning av immateriell kulturarv knyttet til historie og følgelig også kildene historien baserer seg på, nemlig arkivene, for å nevne noe. Denne typen ødeleggelse kan man si er distinkt annerledes enn den «brent jords taktikk» (ødelegge arkiv før motparten får kontroll over de og kan bruke de til å tjene sine militære interesser) som vi viste eksempler på i hoveddelen. Disse distinkt annerledes funnene kan, i likhet med hvordan ukrainerne benytter arkiv i minnekonstruksjon og redefinering av historiske narrativ, knyttes til et ukrainsk ønske om å distansere seg fra Russland og løsrive seg fra den historien som de to nasjonene deler. Her blir den ukrainske motivasjonen for å ødelegge kulturarv i Ukraina-Russland-konflikten en invers motivasjon av den Russland viser. Der Russland ønsker å understreke nettopp den «delte historien» på en måte som legitimerer Ukraina som en del av Russland, ønsker Ukraina å utradere denne delte historien og erstatte den med en historie om en separat nasjonalstat. Disse funnene er klare indikasjoner på at det ikke kun er okkupasjonsmakter som bedriver forsettlig ødeleggelse av arkiver under en væpnet konflikt, men at også det forsvarende landet ødelegger denne typen materiale for å oppnå strategiske mål.

Hittil har vi vist til tilfeller av bevisst kulturell ødeleggelse av arkiver hvor det russiske regimet åpent har uttalt hva deres hensikter med ødeleggelsene er. Alle årsakene til kulturell ødeleggelse i krig trenger likevel ikke bli eksplisitt uttalt av den angripende parten. Funn i hoveddelen gjorde at vi også kunne identifisere mer implisitte grunner, hvor man ikke åpent uttaler en hensikt på samme måte. Disse intensjonene bak kulturell ødeleggelse er kanskje også mer universelt gjeldende, og kan ofte knyttes til intensjoner om å: Demoralisere motstanderen og svekke kampviljen hos den forsvarende parten; ødelegge militære dokumenter for å hindre militær fremrykning og overtak i den

strategiske stillingen; eller degradere territorier til et punkt hvor de ikke lenger er verdt å kjempe for. Altså er det flere årsaker enn kun de eksplisitt uttalte etnisk-kulturelle og imperialistiske motivasjonene som ligger til grunn for Russlands bevisste ødeleggelse av arkiver og dokument i Ukraina i dag.

6.2. Hvilken forståelse og hvilke perspektiv tillegger den ukrainske befolkningen og de ukrainske styrkene arkiv og dokumentasjon, og hvilken forståelse og hvilke perspektiv tillegger det russiske regimet og de russiske styrkene arkiv og dokumentasjon i den pågående konflikten i Ukraina?

La oss nå rette oppmerksomheten mot underproblemstillingen. Som vi ser i sammenfatningen av funn knyttet til vår hovedproblemstilling ovenfor, kan vi konkludere med at det ligger etnisk-kulturelle, militært strategiske og imperialistiske hensikter til grunn for den russiske ødeleggelsen av arkiver i Ukraina i dag. For å forsøke å utvikle denne innsikten ytterligere, anvendte vi i problemformulering nummer 2 arkivteoretiske prinsipper, og et sett med spesifikke tilnærminger fra arkivvitenskapen, til å undersøke hvilke forståelser av arkiv som ligger til grunn for de stridende parters motivasjoner og hensikter bak kulturell ødeleggelse i krigen i Ukraina.

I kapittel 5.2 *Hva slags type materiale har vært mål for russerne i Ukraina under 2022-konflikten?*, så vi at det meste av materialet som hittil har blitt ødelagt i krigen i Ukraina kan knyttes til bombing, plyndring og manipulering av arkiv og dokument som bygger opp under et selvstendig Ukraina; tidligere sovjetisk undertrykkelse; og ukrainsk motstandskamp mot sovjetstyret. I studien fant vi dokumentasjon på følgende episoder som kan sees i en slik kontekst: bombing av SBU-arkivet i Chernihiv og det nasjonale biblioteket i Kharkiv; plyndringen og utrenskningen av det nasjonale arkivet i Kherson; ransakingen av lokale arkivavdelinger i Bucha og Ivankiv; flyttingen av arkivmateriale knyttet til ukrainsk historie i Donetsk oblast; og beslagleggelsen av historiebøker og litteratur som omhandler nyere ukrainsk historie, samt sovjetisk motstandskamp, i Luhansk oblast. Sett gjennom linsen av tilnærming 1 i teorigjennomgangen, at arkiver er sentrale aktører i minnekonstruksjon, kan vi fastslå at samtlige av disse tilfellene av arkivødeleggelse kan knyttes til historisk dokumentasjon som vil være viktig i nasjonen Ukrainas minnekonstruksjon. Som vi vet fra underkapittel 2.2.3 *Arkiv, nasjonal identitet og nasjonsbygging* er nasjoner mnemoniske samfunn, noe som gjør at det å bruke minner i skapelsen av en nasjonal identitet er en fundamental del av et lands nasjonsbyggingsprosess. At vi med dette kan påvise en sammenheng mellom arkivmaterialet som har blitt ødelagt og ukrainske nasjonal identitetsskaping og nasjonsbygging, leder oss til følgende konklusjon: Det russiske regimet forstår arkivmaterialer i Ukraina til å ha en kulturell og historisk funksjon knyttet til formingen av en fellesskapsfølelse og etableringen av en nasjonal lojalitet og tilhørighet i befolkningen.

En lignende forståelse av arkiv og dokumenters funksjon i samfunnet fant vi også på ukrainsk side, presentert i kapittel 4. *Arkiv i Ukraina: Minnekonstruksjon, identitetsskaping og nasjonsbygging*, hvor vi etablerte at ukrainerne også forstår arkiv som en måte å underbygge sin egen selvstendighet og at det ukrainske samfunnet er en adskilt enhet fra Russland. Disse funnene kan vi basere på lesning av kontemporære kilder etter februar 2022, men også i materiale produsert etter Euromaidan og annekteringen av Krim, samt i tidligere perioder som for eksempel da Ukraina var underlagt sovjetisk styre. Altså kan vi påvise et kulturelt og historisk perspektiv på arkiv hos begge stridende parter i Ukraina, noe som kan knyttes til arkivenes rolle i

konstruksjonen av fellesskap, og minnene som fellesskapet baserer seg på i legitimeringen av sin gruppeidentitet.

Denne tillagte rollen og funksjonen hos arkiv kan og bør dog problematiseres. I drøftingen har vi gjort nettopp dette ved å anvende andre tilnærminger fra arkivteori som vi presenterte i teorikapittelet og ved å forsøke å påvise andre forståelser og funksjoner arkiv og dokumentasjon kan være tillagt i konflikten i Ukraina.

For det første finner vi en motivasjon bak russisk kulturell ødeleggelse som kan settes i sammenheng med russisk statsideologi og dens basis i historie. Vi etablerte hvordan arkiv kan fungere både i legitimeringen av eksistensen til et russisk storrike og de territorielle «kravene» som må til for å oppnå dette. Her ser vi en forståelse av arkiv og dokumentasjon som fortsatt er historisk fundert, slik den kulturelle funksjonen også er, men som samtidig mer spesifikt kan knyttes til objektenes rolle som juridisk bevismateriale. Følgelig kan vi her identifisere en mer «dokumenterende» forståelse av arkiv og dokument hos det russiske regimet, slik vi finner hos Sheperd og Yeo i deres beskrivelse av det «the record continuum»-modellen. Et vitalt funn for vår undersøkelse ble dermed at det samme historiske arkivmaterialet som kan tillegges en kulturell forståelse, også kan tillegges en dokumenterende forståelse og bli tolket som samfunnsoppretholdende informasjon. Dette funnet har videre gjort oss i stand til å bekrefte et av de arkivteoretiske prinsippene presentert i teorikapittlet, nemlig at rollen arkiv og dokument spiller i et samfunn ikke er fast og gitt, men heller kan bli redefinert ut fra hvem som benytter seg av det og hvilke perspektiv de tillegger materialet. Når vi nå kjenner konteksten og hvordan Russland forsøker å bruke arkiv som juridisk dokumentasjon i krigen i Ukraina, er det lett å problematisere forståelsen av arkiv som nøytrale, slik Jacobsen mfl. ber oss gjøre i sin tilnærming 4.

For det andre har gjennomgangen vår vist hvor paradoksalt arkiv kan fungere, da måten man forstår objektet vil bestemme om materialet kan fungere som et redskap for makt, kontroll og undertrykkelse, eller som frigjørende dokumentasjon, helt fundamental i opprettholdelsen av både menneskerettigheter og demokrati. Dette er et funn som kan knyttes til tilnærming 2 og Verne Harris sin forståelse av arkiv som upålitelige vitner, ofte skapt for å representere undertrykkende regimers perspektiver. Ser vi Harris's forståelse i sammenheng med vår analyse, vil den tidligere lederen for *Ukraine's Institute of National Memory*, Volodymyr Viatrovyh, sine gjentagende forsøk på å revaske ukrainske nasjonalister og manipulere historisk arkivmateriale til å passe inn i bestemte narrativ, være et tilfelle av nettopp slik arkivforståelse. Viatrovyh ble avsatt i 2019, og siden den gang har vi sett at det samme materialet han skjulte og endret har fått lov til å fungere nyanserende i beskrivelser av de tidligere ukrainske nasjonalistene. Altså er det en menneskelig faktor i benyttelsen av arkiver og følgelig i skapelsen av den informasjonen man kan hente ut av arkivene, som er uunngåelig. Arkivmaterialet sier det samme både før og etter 2019, forskjellen er hvem som har kuratert, behandlet og forstått materialet. Et slikt dualistisk aspekt ved arkiv kan dermed også knyttes til tilnærming 4 og problematiseringen rundt hva som egentlig er plassert i arkivet, hvem som har plassert det der og hvordan vi bruker det i dag som referanse til fortidige hendelser. Denne arkivteoretiske tilnærmingen gjør oss også i stand til å konstatere at det å skulle forstå informasjonen arkiver kan gi som noe objektivt og «sant» ikke vil være en nyttig tolkning dersom man skal kunne vise til den flerfasetterte rollen arkiv kan ha.

En tredje problematisering kan vi knytte til arkiv som maktreddskap og som forsonende materiale. I kildematerialet gjorde vi funn som særlig lot oss illustrere de forskjellige rollene arkiv kan ha i samfunnet. I Russland-Ukraina-konflikten var det produktivt å undersøke tidligere konflikter mellom disse to nasjonene for å illustrere

dette. Blant annet kunne vi peke på hvordan tidligere sovjetisk skapt arkivmateriale, som historisk sett har blitt anvendt som maktreddskap i forfølgelse og arrestasjoner av ukrainere, i dag kan virke frigjørende, da det er en måte ukrainske borgere dømt for forbrytelser og deres etterkommere kan renske seg selv og sin familie på. Her aktualiseres en forståelse vi kan kjenne igjen fra tilnærming 3: marginaliserte samfunnsgruppers jakt på rettferdighet og sosial reparasjon, og arkivet som et sted hvor prosesser som minnemarkering, erindring av fortiden og tilbakeføring av minner, kan foregå. Det er paradoksalt nok arkivets dokumentasjon av lidelser og overgrep gruppen har blitt utsatt for, som gjør at det kan ha denne oppreisende funksjonen for den samme gruppen i ettertid.

Et fjerde funn er det russiske regimets forståelse av arkiver som et redskap for makt. Denne forståelsen kan hovedsakelig underbygges av funn knyttet til bruken av arkiver innad i Russland, hvor arkivverket, Rosarkhiv, er direkte underlagt presidenten. Steng klassifisering av arkivmateriale begrunnes blant annet med at man ikke ønsker å spre informasjon som kan skade regimet. I denne forståelsen ses arkiver å ha en prekær funksjon i opprettholdelsen og anskaffelsen av makt. Også denne forståelsen er det faktisk mulig å finne paralleller til på ukrainsk side. I det tidligere nevnte tilfellet med lederen for UINM, Viatrovyh, kan vi påvise en forståelse og behandling av arkiver i perioden 2014-19, som er en klar parallell til hvordan man behandler arkiv i Russland i dag, men også til hvordan man behandler arkiv under Sovjetunionen. Dette introduserer et interessant metaperspektiv i beslutningen om å fjerne Viatrovyh i 2019: Ved å kvitte seg med Viatrovyh, kvittet Ukrainerne seg også med en «contested» kulturell arv – en «sovjetisk» forståelse av informasjonsforvaltning – som kan sies å stamme fra perioden med sovjetisk/russisk styre over Ukraina, og erstatte dette med en distinkt annen forståelse av hvordan arkiv skal forvaltes.

Å sette de konkrete funnene vi har gjort i analysen av kilder knyttet til krigen i Ukraina i sammenheng med et arkivteoretisk rammeverk, har hjulpet oss med å sortere og nyansere forståelsene og perspektivene som det ukrainske og det russiske samfunnet tillegger arkiv. Vi ser at disse forståelsene og perspektivene på arkiv er mangfoldige og i stor grad situasjonsbetingede. Likevel kan vi identifisere noen hovedlinjer, og disse er:

1. Forståelser knyttet til arkiv som en del av et fellesskaps identitetsskapende grunnlag;
2. En forståelse knyttet til historisk arkivmateriale som legitimerende for nåtidige territoriale krav. Studien vår viser også at begge disse forståelsene kan eksistere i det samme materialet.

6.3. Refleksjon: Arkivteori som rammeverk og instrument for å belyse spørsmål om kulturell ødeleggelse i pågående væpnede konflikter

I denne oppgaven har vi tilnærmet oss kulturell ødeleggelse i krig og konflikt gjennom arkivvitenskapen, noe som ikke nødvendigvis er en vanlig tilnæringsmåte når man gjennomfører undersøkelser med denne typen tematikk. Et aspekt ved oppgaven vår blir altså om og hvordan vi kan anvende arkivteori som et redskap for å besvare hvorfor arkiver blir bevisst ødelagt av russiske styrker under dagens konflikt i Ukraina. Her har en sentral faglig motivasjon for å gjøre denne studien ligget: Å se på noe som foregår her og nå gjennom mindre typiske perspektiver for å se om det kan bidra til ny kunnskap.

En slik innfallsvinkel vil naturlig nok ha både fordeler og ulemper ved seg, som de fleste teoretiske tilnæringsmetoder vil ha. Det synes likevel sannsynlig, ettersom dette ikke er en vanlig tilnærming til å forstå krig og kulturell ødeleggelse, at vi ved å benytte

arkivteori som redskap i vår undersøkelse kan finne andre svar enn de mer etablerte innfallsvinkelene som benyttes for å forstå denne typen fenomener og tematikk.

Om vi først reflekterer over hvordan en slik arkivteoretisk tilnærming har bidratt til å utvide, utdype og nyansere vårt syn på kulturell ødeleggelse, kommer noen hovedmoment til syne.

Det synes sannsynlig at benyttelsen av arkivteori i denne undersøkelsen har gjort oss i stand til å identifisere flere årsaker til, og konsekvenser av, kulturell ødeleggelse som forekommer i krig. Dette blant annet fordi arkiv, til forskjell fra andre kulturelt betingede objekter, kan sies å ha en større mangfoldighet i hvilke roller de spiller i samfunnet og hvordan disse rollene kan forstås av de som benytter seg av dem. Her har paradigmen og de ulike tilnærmingene i arkivteorien åpnet opp for nye muligheter og nye forståelser i å se både motivasjoner og konsekvenser av kulturell ødeleggelse i krig. Helt konkret har for eksempel «contested heritage»-perspektivet latt oss se russiske og ukrainske handlinger og intensjoner i en felles post-sovjetisk kontekst som kan forklare begge. Et annet eksempel er hvordan de fire tilnærmingene til minnekonstruksjon har vært et nyttig teoretisk rammeverk i demonstreringen av hvordan de ulike forståelsene av arkivens minnefunksjon i samfunnet ikke er forenelige med hverandre. Denne uforeneligheten internt i ukrainsk forståelse, og mellom russisk og ukrainsk forståelse, har vært en vei inn til å opparbeide ny kunnskap om den kulturelle dimensjonen i den pågående krigens ødeleggelser.

Å velge arkiv som spesifikt undersøkelsesobjekt, og inngang til kulturell ødeleggelse, har også hatt noen implikasjoner. For eksempel har det å separere arkiv som noe distinkt annerledes enn andre kulturelle objekt, vært et grep som har gjort oss i stand til å belyse flere juridiske og politiske dimensjoner ved ødeleggelsen. Arkivs mangfoldighet kan favne flere perspektiver og forståelser enn det andre typer kulturminner kan gjøre, noe som gjør at rollen de spiller, og funksjonen de har, i samfunnet også i større grad vil kunne variere etter hvem som benytter seg av dem og på hvilken måte. Arkiv vil i større grad kunne evne å både fungere som et historisk fundament i en befolknings minnekonstruksjon og som bevismateriale som kan benyttes i rettsforfølgelse eller andre administrative sammenhenger. Altså er det en dualitet i arkivmateriale som gjør at spørsmål knyttet til hvorfor de blir ødelagt til tider vil kunne være vanskelig å besvare, men også gi oss mange flere svar og gi oss flere fruktbare spørsmål å forfølge.

I vår undersøkelse har denne innfallsvinkelen sannsynligvis ført til at vi kan vise til flere årsaker til, og konsekvenser av, kulturell ødeleggelse enn om vi hadde benyttet andre typer kultureiendom som undersøkelsesobjekt. Dette har sammenheng med at den arkivteoretiske tilnærmingen lar oss tolke arkivmateriale som av enkelte forstås som kulturminner også som samfunnopprettholdende dokumentasjon relevant i mer administrative og juridiske settinger. Slik kunne vi i denne analysen også favne en ødeleggelse av kulturminner som ikke er kulturelt fundert, selv om objektet kan forstås som et kulturminne. Det er ikke sikkert vi hadde greid dette dersom vi ikke hadde benyttet oss av arkivteoretiske prinsipper for å identifisere årsaker til kulturell ødeleggelse.

Det er i tillegg verdt å reflektere over hvorvidt en arkivteoretisk tilnærming for å besvare problemformuleringene også har begrenset perspektivet vårt i denne undersøkelsen. Hvorfor har vi det? Et åpenbart forbehold er at har ført til tunnelsyn, da det er store mengder ødeleggelse som ikke har blitt behandlet i vår undersøkelse. Videre kan vi også nevne at fordi vi avgrensar kildegrunnlaget til arkiv kan visse årsaker, konsekvenser og forståelser være mer synlige her enn om vi eksempelvis utvider undersøkelsen til å omfatte kulturarv i vid forstand. Vi kan ikke utelukke en eller annen

form for bias i en analyse som benytter seg av en spesifikk innfallsvinkel når undersøkelsesobjektet også kan knyttes til et større fenomen. Vi burde følgelig være forsiktige med å ukritisk generalisere funn knyttet til arkiv spesifikt til å også gjelde kulturarv generelt. Man burde også være forsiktig med å bruke arkivteori for å ukritisk forklare ødeleggelsen av andre typer kulturminner.

Til sist er det viktig å trekke frem at valget med å anvende arkivteori på noe det i utgangspunktet ikke er ment å forklare, har gjort det mulig å oppdage og forstå sider ved konflikten i Ukraina som ellers ikke ville vært åpenbare for oss. Helt konkret har det vært øyeåpnende hvordan det teoretiske perspektivet har lagt for dagen den samtidig undertrykkende og frigjørende rollen arkiv har hatt og kan ha i dagens post-sovjetiske Ukraina. Paradokset undertrykkende/frigjørende er dimensjoner ved arkiv som er godt kjente i arkivvitenskapen, men ikke i diskursen omkring den konkrete krigen i Ukraina. Teorien lar oss erstatte en intuitiv feilslutning om at alt sovjetisk må bort, med en bedre forklaring: Ukrainerne destruerer sovjetiske monument og forsøker å bevare sovjetiske dokument på samme tid. Begge disse handlingene kan vi nå forstå er en del av å konstruere og forsvare en Ukrainisk identitet.

6.3.1. Refleksjon over metode

Metodisk har vi valgt å gjennomføre denne undersøkelsen som en kombinert dokument- og litteraturstudie. Dette har vært en metode som strengt tatt har valgt seg selv, da andre nærliggende metoder – gitt tematikken – ikke har vært praktisk mulige. Dette kommer først og fremst av at vi undersøker en pågående militær konflikt, hvor muligheten for samling av førstehåndsdata gjennom intervju og direkte besøk i arkiv ikke har latt seg gjøre. Dette gjelder først og fremst ukrainsk side, mens det på russisk side, som vi har etablert i undersøkelsen, heller ikke er «fri» tilgang på kilder, ei heller åpne arkiv. Den neste gode metodiske tilnærmingen da har vært å basere seg på en annenhåndstilgang ved hjelp av litteratur og dokument.

Videre har det metodisk vært helt nødvendig å ikke kun benytte forskningslitteratur som empirisk grunnlag for undersøkelsen, men også nyhetsartikler, offentlige rapporter og kunngjøringer, lovgivning og dokumentasjon publisert av humanitære hjelpeorganisasjoner og kulturarvinstitusjoner. Dette har vært måten vi har greid å få aktuell og oppdatert informasjon om en konflikt som foregår i samtid inn i analysen. Dette er også et valg som på mange måter har tatt seg selv, da det ikke er ferdigstilt forskning på dette feltet, nettopp ettersom det er en pågående konflikt.

En dokument- og litteraturstudie av primær- og sekundærkilder har derfor blitt vurdert som den metoden som gjør at vi kan komme nærmest mulig empiri som lar oss besvare undersøkelsens forskningsspørsmål. Hvordan har dette fungert?

Det er både fordeler og ulemper med denne typen metodisk tilnærming. Konkrete styrker som har gjort seg gjeldende i vår studie er: For det første kan et slikt stort omfang av kilder introdusere oss for perspektiv og tematikk vi ikke hadde tenkt på selv: Å benytte seg av en dokument- og litteraturstudie som metode kan åpne opp for det uventede – «The unknown unknowns». Videre har en slik innfallsvinkel kunnet slippe til flere perspektiv og stemmer i undersøkelsen, noe som forhåpentligvis kan være med på å forebygge mot analytiske skylapper og sørge for mangetydighet der dette er nødvendig. Vi kan altså snakke om både en mulig inkluderende og korrigerende funksjon. I tillegg er det verdt å nevne at en slik metode potensielt vil kunne gi et mye større nedslagsfelt enn om man kun hadde gjennomført intervju for eksempel, i og med at mangfoldet av kilder anvendt i studien i sum vil ha en eksponentielt større tilgang til empiri og data.

Videre vil ulemper som kan identifiseres i en dokument- og litteraturstudietilnærming kunne være: Ved å basere undersøkelsen på litteratur er man også veldig avhengig av hva andre forskere har vært fokusert på og skrevet om før en. Dette kan skape problem, da de ikke trenger å ha sett på samme tematikk og problemstillinger. Slik kan det begrense ens egne muligheter til å skape ny forskning ut av materialet. I tillegg vil det kunne eksistere bias i det ukrainske kildematerialet som gjør at vi kan måtte basere vår analyse på et spesielt «pro-ukrainsk» syn på krigen og ødeleggelsene som forekommer. Dette kan være tilfellet for de internasjonale kildene også, da verdenssamfunnet for det meste har tatt et pro-ukrainsk standpunkt i krigen. En siste årsak til begrensning i metoden vil kunne knyttes til at vi ikke bruker russiske nyhetskilder, eller andre kilder med russisk tilknytning, på lik linje med ukrainske i vår undersøkelse. Vi begrunnet dette valget med at de russiske kildenes upålitelighet gjorde det vanskelig å skulle forholde seg til dem. Det er likevel en begrensning ved vår benyttede metode at vi i mindre grad kan løfte fram et russisk perspektiv i undersøkelsen vår. Det finnes også uavhengige russiske nyhetsdistributører – for det meste i eksil – og selv om de ikke nødvendigvis hadde gitt oss særskilt nær tilgang til russiske beslutninger og perspektiv på ødeleggelsen av arkiv under dagens krig i Ukraina, kunne de om ikke annet ha blitt anvendt i en kontekstgivende funksjon. Dette er også perspektiver som kunne vært interessante å forfølge i videre forskning.

6.4. Videre forskning

Det er flere veier videre dersom en skulle utvide fokusområdet for denne undersøkelsen. For eksempel kunne vi, i større grad enn vi gjør, se på betydningen av den russiske okkupasjonen av Krym i 2014, da det er først i dag vi begynner å se resultatene av den kulturmessig. Det vil si, at ved å gå mer i dybden på denne invasjonen kunne vi ytterligere studert hvordan russiske styrker behandler kulturminner i Ukraina, og kanskje fått flere innsikter og datapunkt i hva som er mest prekært for russerne å ødelegge eller «redefinere». Etter å ha gjennomført rutinemessige søk er det dog ikke noen åpenbare og konkrete eksempler på at russerne har endret eller ødelagt arkivmateriale på Krym, selv om det mest sannsynlig ikke kan utelukkes. Med problemstillingens definerte scope er det følgelig ikke sikkert vi hadde greid å knytte kulturell ødeleggelse på Krym eksplisitt til ødeleggelsen av arkiv. Skulle man tatt forskningen videre ville det likevel vært naturlig å utdype dette temaet i enda større grad, da man i den forbindelse også kunne sett mer spesifikt på krymtartarene, en islamsk minoritet som har vært en del av Ukraina siden 1954. Under Stalin ble alle krymtartarene deportert og fikk først lov til å vende hjem i 1967.²⁵² Altså kunne det vært interessant å se nærmere på hvordan det russiske regimet behandler denne folkegruppen i dag, da vi ser flere likhetstrekk mellom dagens Russland og det tidligere Sovjet i behandlingen av andre folkegrupper og suverene nasjoner. I tillegg kunne dette vært en måte å få inn et mer komplekst perspektiv på bruken av arkiv som maktredskap og verktøy for undertrykkelse, da det ikke er til å komme forbi at minoritetsgrupper ofte er underrepresentert i arkivene skapt av majoritetssamfunnet. En undersøkelse av minoritetsgruppers tilstedeværelse i både ukrainske og russiskokkuperte arkiver kunne utdypet hvordan disse spesifikke arkivene forholder seg til problemstillinger knyttet til subjektive majoritetsfremstillinger som mangler både nyanseringer og flersidige beskrivelser og perspektiver. Altså er det et undersøkelsesobjekt som kunne latt oss analysere både Russlands og Ukrainas bruk av

---

²⁵² The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Tatar " Encyclopedia Britannica <https://www.britannica.com/topic/Tatar>.

arkivmateriale som nasjonsbyggende og identitetsskapende, og da kanskje på bekostning av andre «identiteter».

Et annet tema som kunne vært gjenstand for videre forskning er hvordan man i Ukraina i etterkant av konflikter har håndtert ødeleggelsen av arkivmateriale. Vi har vært inne på dette i vår oppgave også, og da gjerne indirekte ved å se på hvordan arkiver har blitt brukt historisk i skapelsen og opprettholdelsen av en ukrainsk nasjonal identitet i etterkant av å ha vært okkupert eller underlagt andre større imperium. Denne tematikken kunne likevel blitt viet et eget kapittel, ettersom det er et aspekt som kan underbygge den kulturelle samfunnsbetydningen til arkiv og dokument ytterligere. I den forbindelse kan det likevel nevnes at det sannsynligvis vil være et tema det er enklere å skrive om når den pågående konflikten er over, da det først er da man virkelig ser omfanget av dagens fullskala russiske invasjon og følgelig også kan bruke den i et komparativt formål med de tidligere tilfellene. Per dags dato er det fortsatt mye vi ikke vet, og det å kunne synliggjøre alle konsekvensene av krigen vil ikke kunne gjøres før konflikten er over.

Dette bringer oss inn på nok en vei forskningen kunne tatt, nemlig å utvide undersøkelsesområdet med tanke på hva slags type arkivmateriale som har blitt ødelagt i Ukraina. I vår undersøkelse holder vi oss hovedsakelig til ødeleggelsen av arkivinstitusjoner, bibliotek, museum og andre kulturarvinstitusjoner hvor materiale knyttet til ukrainsk kunst og kultur befinner seg. Vi nevner riktignok ødeleggelsen av sikkerhetstjenestens arkiver i Chernihiv, men også denne ødeleggelsen ser vi hovedsakelig i et kulturelt og historisk perspektiv. Følgelig vil det å se på ødeleggelsen av mer administrativ og samfunns viktig dokumentasjon kunne vært et supplerende tiltak for denne undersøkelsen. Dette er riktignok også et aspekt som det vil være enklere å få oversikt over når krigen er over. En annen utvidelse av forskningen kunne vært å sett på ødeleggelsen av arkiv i et digitalt perspektiv. Denne studien ser ikke på arkivmateriale som risikerer å bli destruert eller manipulert ved hjelp av hacking eller andre typer digitale angrep. Forskning som fokuserer på dette vil det være lett å argumentere for at har både høy relevans og overførbarhet i en gjennomdigitalisert verden.

7. Kilder

Nettsider

- "About Ukrianian Archives and Archivists at the Interantional Forum in Krakow, Poland." State archival service of Ukraine, <https://archives.gov.ua/en/2023/09/26/about-ukrainian-archives-and-archivists-at-the-international-forum-in-krakow-poland/>.
- Allsop, Jon. "The Biases in Coverage of the War in Ukraine." (2022). https://www.cjr.org/the_media_today/media_bias_ukraine_war.php.
- "Anatolii Khromov ´S Comment on the Theft of Cultural Heritage by Russian Occupiers to the Daily Newspaper Derstandard (Austria)." State Archival Service of Ukraine <https://archives.gov.ua/en/2023/01/23/anatolii-khromovs-comment-on-the-theft-of-cultural-heritage-by-the-russian-occupiers-to-the-daily-newspaper-derstandard-austria/>
- "Blue Shield Norge ". Den norske Blue Shield komiteen, <https://blueshield.no/about/>
- Bosoni, Jørgen. "Oblast." <https://snl.no/oblast>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Tatar " Encyclopedia Britannica <https://www.britannica.com/topic/Tatar>.
- "Burned out Memory: Russians Destroyed the Sbu Archive in Chernihiv." Holodomor museum, <https://holodomormuseum.org.ua/en/news/burned-out-memory-russians-destroyed-the-sbu-archive-in-chernihiv/>
- Busol, Kateryna. "Crimea ´S Occupation Exemplifies the Threat of Attacks on Cultural Heritage." Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/2020/02/crimeas-occupation-exemplifies-threat-attacks-cultural-heritage>.
- Cohen, Josh. "The Historian Whitewashing Ukraine ´S Past." Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2016/05/02/the-historian-whitewashing-ukraines-past-volodymyr-viatrovych/>.
- "Commission of Historians Warns against the Destruction of Ukrainian Archives." news release., 2022, https://www.duhk.org/fileadmin/data_duhk/documents/Resolution_archive_destruction_EN.pdf.
- "Communist Regime Tried to Destroy All Traces of Holodomor, but New Significant Finds Wait for Us Thanks to Ssu Archives - Director of Ssu Archives." Security Service of Ukraine <https://ssu.gov.ua/en/novyny/komunistychnyi-rezhym-namahavsia-znyshchyty-vsi-slidy-holodomoru-ale-zavdiaky-arkhivam-sbu-nas-chekaiut-novi-znachushchi-znakhidky-dyrektor-arkhivu>.
- Court, Elsa. "Tkachenko Dismissal: Why Was Ukraine´s Culture Minister Controversial?" *The Kyiv Independent* (2023). <https://kyivindependent.com/who-was-ukraines-controversial-culture-minister-and-why-was-he-dismissed/>.
- "Damaged Cultural Sites in Ukraine Verifies by Unesco." UNESCO, <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>.

- "Defining Cultural Heritage and Cultural Property." The blue shield, <https://theblueshield.org/defining-cultural-heritage-and-cultural-property/>.
- "Dokumentanalyse." Holbergprisen, <https://holbergprize.org/nb/holbergprisen-i-skolen/dokumentanalyse>.
- Enking, Molly. "Archaeologists Unearth 2,700-Year-Old Stone Carvings in Northern Iraq." Smithsonian Magazine <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/archeologists-uneath-ancient-stone-carvings-in-northern-iraqi-city-of-mosul-180980989/>.
- Fargo, Jason et al. "A Culture in the Cross Hairs." *New York Times* (2022). <https://www.nytimes.com/interactive/2022/12/19/arts/design/ukraine-cultural-heritage-war-impacts.html>.
- Faulconbridge, Guy. "Kremlin Aide Rewrites Russian History for a Society at War." *Reuters* (2023). <https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-aide-rewrites-russian-history-society-war-2023-08-10/>.
- Fisher, Max. "Putin's Baseless Claims of Genocide Hint at More Than War." *New York Times* (2022). <https://www.nytimes.com/2022/02/19/world/europe/putin-ukraine-genocide.html>
- Gendlin, Gerry. "Accessing the Archives of the Former Soviet Union." (1994). <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/march-1994/accessing-the-archives-of-the-former-soviet-union>.
- Gessen, Masha. "How Journalists in Exile Are Covering the War in Ukraine " (2023). <https://www.newyorker.com/magazine/2023/03/13/how-russian-journalists-in-exile-are-covering-the-war-in-ukraine>.
- Group, MoW Guidelines Review. "Unesco Memory of the World Programme: General Guidelines." (2017).
- Heggedal, Kristin. "Nazibauta Forblir I Jorda." *Adressa* (2014). <https://www.nrk.no/trondelag/nazibauta-forblir-i-jorda-1.11908324>.
- Heidler, Jeanne T., and David S. Heidler. "Manifest Destiny." <https://www.britannica.com/event/Manifest-Destiny>.
- "Holodomor History ". Holodomor Museum <https://holodomormuseum.org.ua/en/the-history-of-the-holodomor/>.
- "Haag-Konvensjonen Av 1954." <https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/hegra-festning/vernesituasjon/haag-konvensjonen-av-1954/>.
- "Institute of National Remembrance." Ukraine Cultural Foundation, <https://uaculture.org/catalog/institute-of-national-remembrance/>.
- Isakhan, Benjamin. "Understanding Heritage Destruction across the Middle East." Deakin University <https://disruptr.deakin.edu.au/society/understanding-heritage-destruction-across-the-%E2%80%AFmiddle-east%E2%80%AF/>.
- "Jemen." FN-sambandet, <https://www.fn.no/konflikter/jemen>.
- "Kulturav I Krig Og Konflikt." Riksantikvaren, <https://www.riksantikvaren.no/les-om/kulturav-i-krig-og-konflikt/#1653489297442-656745f2-df4b>.

- Kurin, Richard. "How Ukrainians Are Defending Their Cultural Heritage from Russian Destruction." (2023). <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/ukrainians-defend-their-cultural-heritage-russian-destruction-180981661/>.
- Lawati, Abbas Al & Ebrahim, Nadeen "How the Ukraine War Exposed Western Media Bias." CNN, <https://edition.cnn.com/2022/03/04/media/mideast-summary-04-03-2022-intl/index.html>.
- McInerney, Peggy. "Ukraine and Bosnia: Wars to Eradicate People, Their Culture and Memory." UCLA center for European and Russian studies, <https://www.international.ucla.edu/euro/article/261090>.
- "Mission, Aim and Objectives." International Council on Archives, <https://www.ica.org/en/mission-aim-and-objectives>.
- "Ordliste Med Ordforklaringer - Bokmål." Riksantikvaren, <https://www.riksantikvaren.no/ordlister-med-ordforklaringer-bokmal/#lost-kulturminne>.
- Partlett, William. "Putin's Past: The Return of Ideological History and the Strongman." American Historical Association, <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/january-2023/putins-past-the-return-of-ideological-history-and-the-strongman>
- Poliukhovych, Olha. "Stolen Identity: How Nikolai Gogol Usurped Mykola Hohol." *Prospect* (2023). <https://www.prospectmagazine.co.uk/culture/60477/stolen-identity-how-nikolai-gogol-usurped-mykola-hohol>.
- Pruchnicka, Anna "Ukrainian Parliament Accepts Resignation of Culture Minister." *Reuters* (2023). <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-parliament-accepts-culture-ministers-resignation-lawmaker-2023-07-27/>.
- Pyrlik, Grigory. "Ukraine's Soviet Archives Are Opening up - and Changing Memory Politics." (2019). <https://www.opendemocracy.net/en/odr/seven-kilometers-memory-en/>
- "The Race to Digitise Ukrainian Cultural and Historical Archives." *Euronews* (2022). <https://www.euronews.com/culture/2022/11/10/the-race-to-digitise-ukrainian-cultural-and-historical-archives>.
- "Raphael Lemkin and the Genocide Convention." Facing history & ourselves, <https://www.facinghistory.org/resource-library/raphael-lemkin-genocide-convention>.
- "Regional Department of the Security Service of Ukraine." Ukrainian institute, <https://ui.org.ua/en/postcard/regional-department-of-the-security-service-of-ukraine/>.
- Rossavik, Frank. "Krigen Der Sannheten Er Et Viktig Våpen." (2022). <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/WROMvd/krigen-der-sannheten-er-et-viktig-vaapen>.
- Sardarizadeh, Shayan. "Twitter Blue Accounts Fuel Ukraine War Misinformation " BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-66113460>

- Satell, Greg. "How the Western Press Is Getting It Terribly Wrong in Ukraine " (2014). <https://www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/03/04/5-important-facts-that-the-western-press-is-getting-terribly-wrong-in-ukraine/amp/>.
- "Saving Ukrainian Cultural Heritage Online ". SUCHO, <http://www.sucho.org/>.
- Shafer, Jack. "Who Said It First? Journalism Is the «First Rough Draft of History»." (2010). <https://slate.com/news-and-politics/2010/08/on-the-trail-of-the-question-who-first-said-or-wrote-that-journalism-is-the-first-rough-draft-of-history.html>.
- Sokol, Sam. "Ukraine Fires Historian Criticised for Rehabilitating Wartime Nationalists." The Jewish Chronicle, <https://www.thejc.com/news/world/elon-musk-thanks-adl-as-jewish-group-resumes-advertising-on-twitter-37tUJ6lxxyxqcLE3NPvOP>.
- Synhaievskaya, Daria, and Anton Drobovych. "Battles on the Field of Memory Politics: Ukrainian Vs Russian Approaches." (2023). <https://ukraineworld.org/en/articles/analysis/memory-politics>.
- Trattner, Marina. "The Role of the National Archives of Sweden in Ukraine's Fight for the Truth." De Nordiske arkivdagene 2022 Stockholm,, 2022.
- "Ukraine in Maps: Tracking the War with Russia." BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682>.
- "Ukraine: Deadly Mariupol Theatre Strike «a Clear War Crime» by Russian Forces." Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/ukraine-deadly-mariupol-theatre-strike-a-clear-war-crime-by-russian-forces-new-investigation/>.
- "Ukraine: Russians Pillage Kherson Cultural Institutions ". Human Rights Watch <https://www.hrw.org/news/2022/12/20/ukraine-russians-pillage-kherson-cultural-institutions>.
- "Ukraine 'S Culture Minister Quits in Spending Dispute." *Deutsche Welle* (u.å). <https://www.dw.com/en/ukraines-culture-minister-quits-in-spending-dispute/a-66304563>.
- "Unesco - Memory of the World." UNESCO, <https://www.unesco.org/en/memory-world>.
- "Vladimir Putin 'S Historical Disinformation." U.S Department of State, <https://www.state.gov/disarming-disinformation/vladimir-putins-historical-disinformation/>.
- Ware, Gemma & Merino, Daniel,, (Programleder) *The Conversation Weekly* Podcast audio. The history and evolution of Ukrainian national identity [Audio podkast episode] 2022. <https://www.manchester.ac.uk/discover/news/the-history-and-evolution-of-ukrainian-national-identity--podcast/>.
- Wintour, Patrick. "The Revenge of History in Ukraine: Year of War Has Shaken up World Order." The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/26/ukraine-war-revenge-of-history-how-geopolitics-shaping-conflict>.
- "World Heritage." UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/about/>
- YaleCourses. "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 1: Ukrainian Questions Posed by Russian Invasion." YouTube, 2022.

———. "Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 18. Before and after the End of History." YouTube, 2022.

Zielinska, Edyta. "Is «Both-Sides» Journalism Truly Unbiased? ." (2020).
<https://nexus.jefferson.edu/science-and-technology/is-both-sides-journalism-truly-unbiased/>.

Åslund, Anders. "Russia 'S Invasion Has Highlighted Ukraine 'S Nation-Building Progress." Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-invasion-has-highlighted-ukraines-nation-building-progress/>.

Lover

General Assembly, United Nations "Territorial Interguity of Ukraine: Defending the Principles of the Charter of the United Nations: Resolution / Adopted by the General Assembly, a/Res/Es-11/4." 3: United Nations 2022.

Kulturminneloven. "Lov Om Kulturminner." Lovdata, 1978.

"The Law of Ukraine on Protection of Cultural Heritage." UNESCO, 2000.

Rapporter

Allison, Graham, and Kate Davidson. "Russia-Ukraine War Report Card " (2023).
https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/HKS_Ukraine%20War%20Report%20Card_DP_Final.pdf.

Boston, George. "Safeguarding the Documentary Heritage: A Guid to Standards, Recommended Practices and Reference Literature Related to the Preservation of Documents of All Kinds." (1998).
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000112676>.

Edmondson, Ray. "Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage." Paris: Memory of the World Program - UNESCO, 2002.

"Final Act of the Intergovernmental Conference on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Hague, 1954." (1954).
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000082464>.

Gerntholtz, Liesl. "Ukrainian Culture under Attack: Erasure of Ukrainian Culture in Russia 'S War against Ukraine." PEN America, 2022.

Lauder, Matthew A. "Truth Is the First Casualty of War: A Brief Examination of Russian Informational Conflict During the 2014 Crisis in Ukraine." Defence Research and Development Canada, 2014.

"Ratification of the Genocide Convention." United Nations,
<https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>.

Riedlmayer, András. "Libraries and Archives in Kosovo: A Postwar Report." *International leads* 14, no. 1 (2000).

Litteratur

Axelsson Yngvéus, Cecilia, Malin Thor Tureby, and Cecilia Trenter, eds. *(Un)Contested Heritage. Archives, Museums and Public Spaces*. 33 vols., Skrifter Med Historiska Perspektiv, vol. 33. Malmö: Malmö universitet, 2023.

- Bilsky, Leora, and Rachel Klagsbrun. "The Return of Cultural Genocide." *European Journal of International Law* 29 (2018): 373-96.
- Bolotenko, George. "Frost on the Walls in Winter: Russian and Ukrainian Archives since the Great Dislocation (1991-1999)." *The American Archivist* 66, no. 2 (2003): 271-302.
- Brown, Caroline. *Archives and Recordkeeping: Theory into Practice*. London: London: Facet Publishing, 2014. doi:10.29085/9781783300044.
- Buck, Marcus, Joakim Aalmen Markussen, Tor Midtbø, and Jonas Stein. "Brent Jord: Langsiktige Politiske Konsekvenser Av Nedbrenning Og Tvangsevakuering I Nord-Troms Og Finnmark." *Tidsskrift for samfunnsforskning* 63, no. 2 (2022): 79-101.
- Christensen, Lene. "Arkivering Som Motstandskamp." *Aksess* 1. (2022).
- Cook, Terry. "Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts." *Archival Science* 1, no. 1 (2001/03/01 2001): 3-24.
- . "Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms." *Archival Science* 13 (06/01 2012).
- . "What Is Past Is Prologue: A History of Archival Ideas since 1898, and the Future Paradigm Shift." *Archivaria* 43, no. 0 (02/12 1997).
- Cox, Douglas. "Archives & Records in Armed Conflict: International Law and the Current Debate over Iraqi Records and Archives." *Catholic University law review* (07/07 2010).
- Darczewska, Jolanta. "The History and Politics of the Russian Federation: A War for Memory, or a War against Memory?". *Institute of National Remembrance Review* 1 (2019): 351-76.
- Hamilakis, Yannis. "Iraq, Stewardship and 'the Record': An Ethical Crisis for Archaeology." *Public Archaeology* 3 (01/01 2003): 104-11.
- Jacobsen, Trond, Ricardo L. Punzalan, and Margaret L. Hedstrom. "Invoking "Collective Memory": Mapping the Emergence of a Concept in Archival Science." *Archival Science* 13, no. 2 (2013/06/01 2013): 217-51.
- Jimerson, Randall C., and Archivists Society of American. *Archives Power : Memory, Accountability, and Social Justice*. [in eng] Chicago, Ill.: Society of American Archivists Chicago, Ill., 2009.
- Kaplan, Elisabeth. "We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity." *The American Archivist* 63, no. 1 (2000): 126-51.
- Ketelaar, Eric. "The Panoptical Archive." (01/01 2006): 144-50.
- Khaldarova, Irina, and Mervi Pantti. "Fake News." *Journalism Practice* 10, no. 7 (2016/10/02 2016): 891-901.
- Kosciejew, Marc R. H. "Endangered Cultural Heritage in the Russia-Ukraine War: Comparing and Critiquing Interventions by International Cultural Heritage Organizations." *International Journal of Heritage Studies* 29, no. 11 (2023/11/02 2023): 1158-77.

- Kuzio, Taras. "Competing Nationalisms, Euromaidan, and the Russian-Ukrainian Conflict." *Stud Ethn Nation* 15, no. 1 (2015): 157-69.
- . "Identity and Nation-Building in Ukraine: Defining the 'Other'." *Ethnicities* 1 (09/01 2001): 343-65.
- LaCapra, Dominick. *History in Transit : Experience, Identity, Critical Theory*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2004.
- Legnér, Mattias. "The Protection of Movable Cultural Property in Wartime: Pre-Conflict Planning in Sweden." *International Journal of Cultural Property* 29, no. 3 (2022): 265-81.
- McKemmish, Sue. "Communities of Memory'." *The journal of the Australian Society of Archivists* 33, no. 1 (05/01 2005).
- Meskill, Lynn, and Benjamin Isakhan. "Unesco, World Heritage and the Gridlock over Yemen." *Third World Quarterly* 41, no. 10 (2020/07/12 2020): 1776-91.
- Mick, Christoph. "The Fight for the Past: Contested Heritage and the Russian Invasion of Ukraine." *The Historic Environment: Policy & Practice* 14, no. 2 (2023).
- Nugent, Patricia A. "Battlefields, Tools, and Targets: Archives and Armed Conflict." *Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists* 23, no. 1 (2005).
- O'Toole, James M. "The Symbolic Significance of Archives." *The American Archivist* 56, no. 2 (1993): 234-55.
- Rydén, Reine. "National Archives, National Memory? How National Archives Describe Themselves and Their Mission." *Archival Science* (2023/01/24 2023).
- Schabas, William. "Mens Rea, Actus Reus, and the Role of the State." In *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*, 0: Oxford University Press, 2012.
- Shepherd, E., and G. Yeo. *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice*. Facet, 2003.
- Shulman, Stephen. "The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity." *Ethnic and racial studies* 22, no. 6 (1999): 1011-36.
- Springer, Nina, Gunnar Nygren, Andreas Widholm, Dariya Orlova, and Daria Taradai. "Narrating "Their War" and "Our War": The Patriotic Journalism Paradigm in the Context of Swedish and Ukrainian Conflict Coverage." *Central European Journal of Communication* 15, no. 2(31) (09/22 2022): 178-201.
- Stone, Peter G. "The Challenge of Protecting Heritage in Times of Armed Conflict." *Museum International* 67, no. 1-4 (2015/01/01 2015): 40-54.
- Taylor, Hugh A. "«Heritage» Revisited: Documents as Artifacts in the Context of Museums and Material Culture." *Archivaria* 40 (10/23 1995): 8-19.
- Tjora, Aksel Hagen. *Kvalitative Forskningsmetoder I Praksis*. 4. utgave. ed. Oslo: Gyldendal, 2021.

Zgonjanin, Sanja. "The Prosecution of War Crimes for the Destruction of Libraries and Archives During Times of Armed Conflict." *Libraries & Culture* 40, no. 2 (2005): 128-44.

